

Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse (ametiprivileegid) eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõuga täiendatakse kriminaalmenetluse seadustikku (KrMS) ja teisi seadusi, et tagada advokaatide ja teiste eristaatuses elukutsete esindajate ameti- ja kutsesaladuse tõhusam kaitse ja selgem regulatsioon süüteo menetluses. Muudatustega nähakse seaduses ette senisest täpsemad reeglid ametitegevusega seonduva konfidentsiaalse info tõendina kogumiseks ja kasutamiseks, sh advokaadi valduste läbiotsimiseks. Samuti täpsustatakse menetlustoimingutega saadud ja ameti- või kutsesaladust sisaldava materjali käitlemise korda. Eelnõuga lahendatakse mh Euroopa Inimõiguste Kohtu etteheide, et advokaatide ja klientide vahelise kommunikatsiooni konfidentsiaalsus ei ole Eestis piisavalt tagatud. Samuti tehakse eelnõuga muudatused, mis on vajalikud Euroopa Nõukogu advokaadikutse kaitse konventsiooni nõuete täitmiseks, millele Eesti kirjutas alla 13. mail 2025.

1.2 Eelnõu ettevalmistajad

Eelnõu ja seletuskirja on lõplikul kujul koostanud Justiits- ja Digiministeeriumi karistusõiguse ja menetluse talituse juhataja Andreas Kangur (andreas.kangur@just.ee). Eelnõu koostamisse on panuse andnud Justiits- ja Digiministeeriumi karistusõiguse ja menetluse talituse nõunik Martin Ziehr (martin.ziehr@just.ee), kriminaalkoostöö ja õigusloome talituse juhataja Laura Vaik (laura.vaik@just.ee) ja vabakutsete talituse nõunik Julia Zaitseva (julia.zaitseva@justdigi.ee). Lisaks on kaasabi osutanud Eesti Advokatuuri esindajad advokaadid Indrek Sirk, Dmitri Školjar ja Jaanus Tehver, Eesti Advokatuuri jurist Merit Aavekukk-Tamm, riigiprokurör Taavi Pern ning kohtunik Tambet Grauberg. Eelnõu keeletoiemetaja oli Mari Koik.

1.3. Märkused

- Eelnõu ei ole seotud teiste menetluses olevate eelnõudega.
- Eelnõu ei ole seotud Euroopa Liidu õiguse rakendamisega ega Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammiga.
- Tulenevalt põhiseaduse § 104 punktist 14 on eelnõu vastuvõtmiseks vajalik Riigikogu koosseisu häälteenamus.
- Eelnõuga muudetakse järgmisi seadusi:
 - kriminaalmenetluse seadustik (RT I, 09.10.2025, 7)
 - väärteomenetluse seadustik (RT I, 05.07.2025, 19)
 - tsiviilkohtumenetluse seadustik (RT I, 03.04.2025, 2)
 - pankrotiseadus (RT I, 11.11.2025, 12)
 - patendivoliniku seadus (RT I, 14.03.2025, 8)
 - advokatuuriseadus (RT I, 14.03.2025, 4)

2. Seaduse eesmärk

2.1 Ametiprivileegidest üldiselt

Eestis on mitmeid reguleeritud elukutseid, mille pidajalt eeldatakse ameti tõttu teatavaks saanud asjaolude saladuses hoidmist (nt advokaadid, audiitorid, notarid, lepitajad, arstid,

patendivolinikud, kirikuõpetajad, pankurid, pankrotihaldurid, kohtutäiturid), kuivõrd nende töö efektiivseks tegemiseks peab olema tagatud usalduslik suhe ameti pidaja ja kliendi vahel ning ameti- või kutsetegevuse käigus saab neile teatavaks palju inimeste delikaatset eraelulist teavet. Kohustus ameti tõttu teatavaks saanud andmeid konfidentsiaalsena pidada tuleneb nende ametite pidajale otse asjakohastest seadustest ning kutseala esindusorganisatsioonide sisereeglitest (nt eetikakoodeksid). Samas ka nende nn reguleeritud elukutsete pidajad ühel või teisel viisil satuvad ühiskondlikesse suhetesse, mis ulatuvad kriminaalmenetluse huvifääri. Tavaliselt on põhjuseks kliendid ja nende võimalik seadusevastane tegevus, kuid tuleb ette sedagi, et reguleeritud elukutse pidaja ise paneb toime tegusid, mis vastavad süüteo koosseisule. Neil juhtumel tekib küsimus, kas ja millises ulatuses on ametisaladusena määratletud teave kättesaadav kriminaalmenetlusele. Selgesti on uurimise huvides võimalikult väheste piirangutega juurdepääs kõikidele andmetele; reguleeritud ametite pidajad ja nende kliendid soovivad aga vältida konfidentsiaalsete andmete avaldamist süüteomenetluse käigus – ning seda sugugi mitte üksnes siis, kui tegu on inkrimineeriva teabega. Andmed, mida reguleeritud ameti pidajale usaldatakse, on lihtsalt sageli väga delikaatsed ja ehk isegi intiimsed ning nende ilmsikstulek võiks põhjustada majanduslikku kahju ja inimsuhete rikkumist või avada võimaluse häbistamiseks, tagakiusamiseks või kuriteo ohvriks langemiseks. Ametisaladused polegi enamasti seatud kaitsma ameti pidajat ennast, vaid isikut, kes on ameti pidajale teavet usaldanud (st reeglina klient).

Kui süüteomenetluses tegeletakse õiguserikkumisega, mille toimepanijate väljaselgitamine ja karistamine on õiguskorra jaoks eksistentsiaalne küsimus, peab üksikisiku privaatsuse ootus või juriidilise isiku ärihuvi taganema õiguskorra kaitse avaliku huvi ees. Seetõttu on kehtestatud kõikidele, kellel on süütegude väljaselgitamiseks vajalikku (sh piinlikku või delikaatset) teavet, üldine kohustus seda uurimisasutusele või kohtule avaldada. Samas jälle ei ole sugugi kõikide süütegude menetlemisel konfidentsiaalsete suhete läbivalgustamine vältimatult vajalik ning reguleeritud ameti pidaja ja tema kliendi vahelise teabevahetuse konfidentsiaalsus ja sellest tulenev usalduslik suhe võib ühiskondlikult olla märksa olulisem kui süüteo toimepanija tuvastamine. Ka erinevad konfidentsiaalsed suhted on oma olemuselt erineva kaaluga. Seetõttu on maailmas tavaline, et mingite suhete osapooltele on antud süüteomenetluses ametist tulenev eelisõigus (privileeg) uurimisasutusele mitte avaldada teavet, mida isik valdab oma ametitegevuse tõttu. Pea universaalselt on õigus süüteomenetluses kliendi usaldatud andmeid mitte avaldada (ametiprivileeg) advokaatidel ja vaimulikel. Ametiprivileegiga ametite loend on reeglina pikem, kuid erineb jurisdiktsiooniti märkimisväärselt. Samuti on erinevaid lahendusi selles, mis ja millistel tingimustel täpselt ametiprivileegi alla kuulub.

Erinevalt muudest elualadest, on advokaadiamet vahetult seotud õigusmenetlustega ning protsessiosaliste võimalus saada kvalifitseeritud õigusabi on kohtumenetluse toimimise jaoks võtmetähtsusega. Seda eriti süüteomenetluses, kus riiki esindab kõrgelt kvalifitseeritud jurist – prokurör. Advokaadi ametiprivileeg on õiglase kriminaalmenetluse seisukohast keske tähtsusega: efektiivse kaitse saamiseks peab kahtlustatav või süüdistatav oma kaitsjaga saama olla avameelne. Selline avameelsus oleks aga mõeldamatu, kui uurimisasutused võiksid advokaadilt nõuda kliendi poolt usaldatu avaldamist või saaksid menetlustoimingutega ära võtta andmekandjad, mis sisaldavad kliendi ja advokaadi usalduslikku suhtlust. Tänapäeval on advokaadi ja tema kliendi vahelise suhtluse konfidentsiaalsus üldtuntud õiguspõhimõte, mida tunnustatakse riikide õiguses, Euroopa Inimõiguste Kohtu¹ ja Euroopa Kohtu praktikas ning advokaatide ühenduste käitumiskoodeksites üle kogu maailma². Advokaadi ametiprivileeg pole

¹ Vt nt EIKo *Michaud v. France* (No. 12323/11) p 123 või EIKo *Saber v. Norway* (No. 459/18), p 51.

² Vt nt USA: ABA Model Rules of Professional Conduct Rule 1.6, Saksamaa: Berufsordnung der Rechtsanwälte § 2, Iirimaa: Code of Conduct for the Bar of Ireland Rule 3.7, Eesti Advokatuuri eetikakoodeksi § 5.

muidugi absoluutne, kuid vajab advokaadi erilist seisundit arvestades ka erilist kaitset. Advokaadi ametiprivileegi ebapiisavat kaitstust kriminaalmenetluses on Eestile ette heitnud Euroopa Inimõiguste Kohus³ ning menetlusõigusliku regulatsiooni puudulikkusele on tähelepanu juhtinud ka Eesti kohtud⁴ ning autorid.⁵

2. 2 Kehtiv regulatsioon ja selle probleemid

Kriminaalmenetluse seadustikus reguleerib ametiprivileegiga seonduvat § 72, mille kohaselt on seaduses nimetatud ametite pidajatel ja nende erialasel abipersonalil õigus kriminaalmenetluses ütluste andmisest keelduda, kui neid ei ole saladuse hoidmise kohustusest vabastanud isik, kelle huvides saladuse hoidmise kohustus on kehtestatud. Seadus nimetab ütluste andmisest keeldumise õigusega isikutena Eestis registreeritud usuorganisatsiooni vaimulikku, kaitsjat, notarit, tervishoiutöötajat ja farmatseuti, ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevat isikut ning kõiki muid isikuid, kellele on seadusega pandud ameti- või kutsesaladuse hoidmise kohustus. KrMS § 126⁷ sätestab lisaks keelu kasutada tõendina §-s 72 nimetatud isiku poolt edastatavat või temale ametitegevusega seonduvalt edastatavat teavet, mis on saadud salajasel pealtkuulamisel või -vaatamisel, välja arvatud juhul, kui esineb mõni samas paragrahvis nimetatud erandlik olukord. KrMS § 91 näeb ette, et advokaadi või notari büroos toimetatava läbiotsimise juures peab viibima advokaat või notar, kelle juures läbi otsitakse, või teine advokaat või notar; samuti on nii advokaadi kui notaribüroos läbiotsimiseks alati nõutav kohtu luba.

Kehtivas regulatsioonis on aga mitmeid probleeme, mida käesoleva eelnõuga lahendataksegi:

1. Puudub igasugune regulatsioon ameti- või kutsesaladust sisaldavate teabekandjate kohta. Nii on tekkinud olukord, kus menetluses kaitstakse küll ametipidaja personaalset head nime ja isiklikku emotsionaalset heaolu seeläbi, et ta saab ütluste andmisest keelduda, ent ametisaladust avalikuks saamise eest tegelikult ei kaitsta, kuna selle saab kätte andmekandjate kujul. See olukord paneb ametisaladuse hoidmise kohustusega isikud olukorda, kus neil ei ole võimalik oma seadusest tulenevat kohustust täita või nad peavad hoiduma olulise teabe dokumenteerimisest, et klientide usaldust kaitsta.
2. Puudub piisavalt täpne regulatsioon advokaadibüroode läbiotsimise kohta. See seab ohtu advokaadi kõikide klientide konfidentsiaalsed andmed, mida võidakse läbiotsimise käigus ära võtta. Praktikas on küll advokaadibüroode läbiotsimise juurde kutsutud Eesti Advokatuuri esindaja, kes advokaadi kutsesaladusega kaetud teabe hulgas otsinguid teostab, kuid kuna see ei tulene seadusest, puudub menetlejal ka formaalne kohustus seda praktikat järgida ja jätkata. Taoline õigusvaakum kujutab endast ohtu õiglasele kohtumenetlusele Eestis. Advokaadibüroode ja advokaatide andmekandjate läbiotsimise puudulikule regulatsioonile Eestis on tähelepanu juhtinud ka Euroopa Inimõiguste Kohus.
3. Puudub selge regulatsioon selle kohta, kuidas tuleks tagada ametiprivileegi maksmapanemine olukorras, kus nt uurimisasutus seda ei austa. Samuti puudub seaduses selge regulatsioon selle kohta, kuidas toimida muude menetlustoimingute käigus juhuslikult kohtueelse uurimise asutuse kätte sattunud andmetega, mis kujutavad endast kellegi (sh advokaatide) ametisaladust.
4. KrMS § 72 lg 1 p 4 delegeerib ametiprivileegi andmise menetlusõigusest välja. See ei ole põhjendatud ning vaatab mööda ka põhiseaduse §-s 104 sätestatud reeglist, et kohtumenetluse seadused tuleb vastu võtta Riigikogu koosseisu häälteenamusega.

³ EIKo *Särgava v. Estonia* (No. 698/19).

⁴ Vt nt RKKKm 1-24-7248.

⁵ Heili Sepp. Advokaadibüroo läbiotsimine: probleemid Eestis ja võimalikud lahendused. *Juridica* 7/2020, lk 580-596.

Kohustus pidada ametitegevuse käigus teada saadut konfidentsiaalsena ei saa üks-ühele korreleeruda õigusega kriminaalmenetluses ütlusi mitte anda, kuivõrd seab apriorselt eraelu puutumatus ja ärihuvid tähtsamaks kriminaalmenetluse läbiviimisest. Kehtiv menetlusõigus võimaldab kasutada mitmeid meetmeid selleks, et vältida kriminaalmenetluse jaoks oluliste eraeluliste andmete lekkimist menetlusest väljapoole, sh saab vajalikus osas kohtuistungil kinniseks kuulutada. Seetõttu peab ametiprivileegi ulatus ja maksmapaneku kord sisalduma menetluseaduses.

5. Riigikohus on leidnud, et kehtiva KrMS §§ 32 ja 215 koosmõjus VÕS §-ga 768 ei anna õiguslikku alust ilma patsiendi nõusolekuta kriminaalmenetluses välja nõuda patsiendi terviseandmeid.⁶ See lahend on tekitanud erinevaid probleeme, seda eriti juhul, kui patsient mingil põhjusel nõusolekut objektiivselt anda ei saa, kuid pole ka kedagi, kes saaks nõusoleku andmist otsustada tema asemel. Näiteks kaheldava teovõimega inimese nõusolek oma terviseandmetele juurdepääsuks ei pruugi olla õiguslikult kehtiv, ent eestkostjat inimesel ei ole ja seetõttu ei saa kohtueksperdid tutvuda inimese terviseandmetega, mis oleks vajalikud tema süüvõime hindamiseks. Samuti on tekkinud probleeme kuriteo tõttu surma saanud inimese terviseandmetele juurdepääsemisega, kui pärimismenetlus ei ole lõpule viidud.
6. Ehkki mõnedes eriseadustes sätestatakse, et konfidentsiaalsete andmete saamiseks on uurimisasutusel vajalik kohtu luba, puudub kriminaalmenetluse seadustikus menetluskord selle loa taotlemiseks ja taotluse lahendamiseks.
7. Euroopa Nõukogu advokaadikutse kaitse konventsioon näeb ette kinni peetud advokaadi õiguse kohtuda advokatuuri esindajaga ja kohustuse advokatuuri teavitada advokaadi kahtlustatavana kinni pidamisest. Kehtiv kriminaalmenetluse seadustik asjakohast regulatsiooni ei sisalda.

2.3 Lahendused

Seaduseelnõuga täpsustatakse kriminaalmenetluses ametiprivileegide ulatust ning luuakse menetluses mehhanismid, mis tagaksid, et teave oleks kaitstud põhjendamatu avaldamise eest. Eelnõu loob võimaluse kaasuspõhiselt tasakaalustada omavahel kriminaalmenetluse huvid, inimeste õiguse privaatsusele ja vajaduse tagada usalduslik suhe reguleeritud ameti pidajate ja klientide vahel. Sellel eesmärgil täpsustatakse seaduses võimalused ametisaladusega kaetud teabe saamiseks ja kasutamiseks kriminaalmenetluses.

Eelnõu loetleb need isikud, kellel on kriminaalmenetluses ametiprivileeg (advokaat, kaitsja, notar, patendivolinik, vaimulik, ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlev isik, tervishoiuteenuse osutaja ja tervishoiutöötaja, pankrotihaldur, riikliku järelevalve teostaja) ning sätestab, millistele andmetele ametiprivileeg kohaldub. Muudel ameti- või kutsesaladust hoidma kohustatud isikutel kriminaalmenetluses ametiprivileegi ei ole. See ei mõjuta nende isikute kohustust ameti- ja kutsesaladust hoida muudes eluvaldkondades.

Eelnõu sätestab, et ametiprivileeg on ka ametiprivileegiga isikute erialases tegevuses vajalikul abipersonalil ning ametiprivileegi tühistab selle isiku nõusolek, kelle kaitseks on saladuse hoidmise kohustus seatud. Eelnõu kohaselt tohib ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldavaid tõendeid koguda üldjuhul vaid eeluurimiskohtuniku või kohtu loal ning eelnõus sätestatakse selle loa andmise tingimused ja kord.

Advokaatide ja kaitsjate valduse läbiotsimiseks ja vaatluseks ning nende suhtes läbivaatuse teostamiseks kehtestatakse erikord, mille kohaselt teabe hulgest, mis võib olla

⁶ RKKKo 1-20-5071.

ametiprivileegiga hõlmatud, selekteerib kriminaalasjas lubatava tõendusteabe välja advokatuuri esindaja. Selliselt tagatakse, et advokaadi või kaitsja ning tema kliendi vaheline konfidentsiaalne suhtlus ei saa uurimisasutusele teatavaks, kui selleks põhjust pole. Väärteomenetluses kitsendatakse nende väärteoasjade ringi, mille menetluses advokaadi või kaitsja ametiprivileegi riivega tõendite kogumine on lubatav.

Nii kriminaalmenetluse kui tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatakse selgelt, et isikul on õigus mitte avaldada tema ja advokaadi vahelise õigusteenuse osutamise eesmärgil toimunud suhtluse, sh talle osutatud õigusabi sisu.

Mitteregulatiivsed meetmed, sh ressursside senisest suurem suunamine menetlusse, seadusemuudatusele alternatiiviks ei ole: probleemid, mida lahendatakse, on seotud justnimelt kehtiva menetlusseaduse lünkadega ning Eestile on mh rahvusvaheliselt ette heidetud just puudulikku regulatsiooni.

Eelnõule eelnes väljatöötamiskavatsus (Justiitsministeeriumi 01.02.2024 nr 8-3/1212-1), millele andsid tagasisidet Eesti Advokatuur, Riigiprokuratuur, EKEI, Notarite Koda, Eesti Arstide Liit ja Audiitorkogu. Väljatöötamiskavatsusele antud tagasisidet on eelnõu väljatöötamisel ka suures osas arvestatud, kõik tagasisidet andnud pidasid eelnõu vajalikuks ja ametiprivileegide reguleerimist väga oluliseks. Eelnõu teksti väljatöötamisel osalesid Riigiprokuratuuri, kohtute, Eesti Advokatuuri, Siseministeeriumi ja Kaitsepolitseiameti esindajad.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

§ 1. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmine

1) Seadustiku täiendamine paragrahvidega 64¹ – 64³

Lisatavad sätted loovad õigusliku raamistiku ametiprivileegide jaoks. Sätestatakse, kellel on kriminaalmenetluses õigus kutsetegevuse või ameti tõttu saadud teavet menetlejale mitte avaldada (ametiprivileeg) ning kuidas seda maksma pannakse. Kehtiv seadus ametiprivileegi mõistet ei tunne ega sisalda ka menetluslikku korda ametiprivileegi kasutamiseks või ametiprivileegist vabastamiseks.

Paragrahv 64¹ toob kriminaalmenetluse seadustikku ametiprivileegi mõiste. *Ametiprivileeg* on lõike 1 sissejuhatava lauseosa kohaselt õigus oma ameti või kutsetegevuse tõttu keelduda kriminaalmenetluses teabe avaldamisest. Ametiprivileegi mõiste on erinev kutse- või ametisaladuse mõistest. Kutsesaladus tähendab sellist teavet, mida mingi kutse pidaja peab saladuses hoidma. Ametisaladus tähendab sellist professionaalses tegevuses omandatud teavet, mida mingis ametis olev isik peab hoidma saladuses. Saladuse hoidmise kohustus tuleneb kutseala esindajale või ameti pidajale selle ameti või kutseala normistikust – asjakohasest eriseadusest ja kutse-eesitika nõuetest. Ametiprivileeg tähendab ametiprivileegiga isiku õigust kutse- või ametisaladust ka kriminaalmenetluses menetleja eest salajas hoida, st õigust keelduda sellise teabe kohta muidu kohustuslikele menetleja poolt esitatud päringutele vastamisest, ütluste andmisest või andmete esitamisest. Kuna üldiselt on menetleja nõuded KrMS § 215 kohaselt täitmiseks kõikidele kohustuslikele ning ka ütluste andmisest võib isik keelduda üksnes

juhul, kui seadusest talle selline õigus tuleneb, on lisatavatest sätetest lähtuv keeldumise õigus isikule tema kutsealast või ametist tulenev eelisõigus, st privileeg. Privileegi mõistet kasutatakse samas tähenduses kohtupraktikas ka varasemast – Riigikohus näiteks räägib oma lahendites enese mittesüüstamise privileegist.⁷

Seda, kelle huvides on privileeg kehtestatud, nimetatakse privileegi hoidjaks – ta on isik, kes „hoiab privileegiga hõlmatud saladuse võtit“. Just privileegi hoidjal on voli ka kehtiva KrMS § 72 lg 3 kohaselt ametiprivileegiga tunnistajalt ametiprivileeg ära võtta – andes nõusoleku konfidentsiaalse teabe avaldamiseks, ei ole ametiprivileegi jaoks enam vajadust. Ametist lahkumine ameti pidamise vältel omandatud teabe suhtes kehtivat ametiprivileegi ei kustuta.

Privileeg kohaldub igasuguses vormis teabele, kui seaduses ei ole ette nähtud teisiti. Seda seetõttu, et kaitsmisvääriline on just usalduslik suhtlus teabe sisu, mitte andmekandja vormi osas. Ei ole vahet, kas tundlik teave pääseb levima kirjalikus vormis, pildi või video kujul või seda räägitakse edasi suuliselt. Seetõttu loobutakse eelnõus kehtiva seaduse §-s 72 sisalduvast „ülekuulamiskeelu“ paradigmat ja vaadeldakse teavet ja selle konfidentsiaalsuse tagamist laiemalt.

Samas ei ole ratsionaalne kriminaalmenetluses piirata sellise teabe kasutamist, mis on juba konfidentsiaalsetest kanalitest väljapoole lekkinud – seetõttu isikud, kellel ametiprivileegi ei ole, peavad uurimisasutuse, prokuratuuri ja kohtu nõudmisel avaldama neil oleva teabe isegi juhul, kui keegi muu võiks selle teabe avaldamisest keelduda ametiprivileegile viidates. Teabe kvalifitseerumine eriliigilisteks isikuandmeteks ei ole samuti oluline – süütegude uurimine ja nende toimepanijate karistamine on avalik huvi, mis üldjuhul kaalub üles õiguse eraelu puutumatusse. Isikuandmete põhjendamatu ulatusliku töötlemise ja vajalikust laiemas mahus avaldamise vastu on kriminaalmenetluses ette nähtud muud kaitsemeetmed, nt uurimisasutuse kohustus ülekuulamisel piirduda vaid tõendamiseseme asjaoludesse puutuva teabega, prokuratuuri võimalus ja kohustus kontrollida kriminaaltoimiku materjalide avalikustamist ning kohtu võimalus seaduses sätestatud juhtudel kohtuistung vajalikus osas kinniseks kuulutada.

Lõige 1 sätestab, kellel ja millise teabe osas on kriminaalmenetluses ametiprivileeg.

Punkt 1 sätestab vaimuliku ja kohtuniku ametiprivileegi.

Vaimulikuseisusega kaasnev ametiprivileeg on lääne õiguskordades üldlevinud ja tema juured ulatuvad aega, mil ristiusk suunas otseselt Öhtumaa riike ja õiguskordade arengut. Vaimuliku pihisaladus on näiteks sätestatud roomakatoliku kiriku kanoonilise õiguse koodeksis⁸. Võrreldes kehtiva KrMS § 72 lg 1 p 1 sõnastusega seisneb esimese punkti muudatus selles, et norm sätestab vaimuliku ametiprivileegi konkreetsetele temale hingelise hoolekandega seoses usaldatu kohta. Muudatuse järel on sätte sõnastus sama, mis TsMS § 256 lõikes 1. Senisest

⁷ Alates RKKKo 3-1-1-39-05, p 13, on Riigikohus seda mõistet kasutanud järjepidevalt ning sama terminit kasutab ka nt Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne (<https://pohiseadus.ee/sisu/3493#c36>). Google'i otsing näitab, et enese mittesüüstamise privileeg on iseenda vastu ütluste andmisest keeldumise õiguse tähenduses tänaseks eesti õiguskeeles laialt levinud.

⁸ Vt katoliku kiriku kanoonilise õiguse koodeksi punkt 983.1, mille kohaselt on pihi vastuvõtjal absoluutselt keelatud mistahes viisil või põhjusel pihisaladust reeta. Vt ka EELK kirikuseadustik § 14 lg 2: „Pihi vastuvõtja peab hoidma pihisaladust“.

KrMS § 72 lg 1 p 1 sõnastusest võis jääda mulje, et vaimulikul on ütluste andmisest keeldumise õigus kõigkvõimalike selliste asjaolude kohta, millest ta oma ametitegevusega seoses võis teadlikuks saada (näiteks näeb mõnd riitust toimetades kuritegu pealt). Seaduse mõte on siiski pihisaladuse, st hingehoidliku kommunikatsiooni konfidentsiaalsuse kaitse, mida näeb ette ka KiKoS § 22. Erinevalt enamikust teistest privileegidest on vaimuliku ametiprivileeg selline, mille hoidjateks on nii pihtija kui vaimulik ise. Pihtija võib küll vaimulikule räägitu kohta ütlusi anda ja lubada ka vaimulikul pihisaladust avaldada, kuid vaimuliku ametiprivileeg ei kaitse üksnes pihtijat, vaid ka vaimuliku usuvabadust⁹. Seetõttu on vaimuliku ametiprivileegist vabastamiseks vajalik nii pihil käinu nõusolek kui vaimuliku enda nõusolek ametiprivileegiga hõlmatud teavet kriminaalmenetluses avaldada.

Kohtuniku ametiprivileeg hõlmab esmalt teavet, mis on kohtunikule teatavaks saanud kinnisel kohtuistungil ja mille osas tal on KS § 71 kohaselt vaikimiskohustus. Vaikimiskohustusest vabastamiseks on KS § 71 lg 2 kohaselt vajalik Riigikohtu üldkogu nõusolek. Teiseks hõlmab kohtuniku ametiprivileeg kohtukoosseisu nõupidamissaladust – teavet kohtulahendi tegemisel toimunud arutluste kohta. Kehtiva seaduse alusel tuleneb kohtuniku ametiprivileeg KrMS § 72 lg 1 punktist 4, mis näeb üldiselt ette õiguse ütluste andmisest keeldumiseks kõikidele isikutele, kellel on ameti- või kutsesaladuse hoidmise kohustus. Kohtunikule on saladuse hoidmise kohustus kehtestatud kohtusüsteemi kui terviku huvidest lähtuvalt. Seetõttu ei saa ka kohtunik ise ametiprivileegist loobuda, vaid ametiprivileegist saab kohtuniku vabastada Riigikohtu üldkogu. Kohtu tegevuse dokumenteerimine on seaduses sätestatud, nagu ka see, kes ja kuidas nendele dokumentidele (eelkõige tomikud ja kohtuistungil protokollid) juurde pääseb. Seetõttu aktualiseerub kohtuniku ametiprivileeg pigem kohtuniku ülekuulamise kontekstis, mitte dokumentide või andmete väljanõudmise temaatikas.

Punkt 2 sätestab advokaadi ametiprivileegi.

Advokaadi ametiprivileeg on advokaadil – Eesti Advokatuuri liikmel. Isikutel, kes samuti osutavad õigusteenuseid, kuid advokatuuri liikmed ei ole, võib ametiprivileeg tuleneda nt nende protsessuaalsest staatusest kaitsjana (eelnõukohane § 64¹ lg 1 p 8). Lisaks laiendatakse advokaadi ametiprivileegi advokatuuri assotsieerunud liikmetele ja välisriigi advokaatidele AdvS mõttes, kuna ka nendele kehtivad Eestis tegutsedes advokaadi kutse-eeskirja nõuded ja kohustused. Lisaks advokaatidele on advokaadi ametiprivileeg ka advokaadi erialasel abipersonalil – näiteks advokaadi sekretäril, assistendil, praktikandil või advokaadibüroo juristil, kes advokaati tema töös abistavad ja puutuvad seetõttu paratamatult kokku ka klientide konfidentsiaalsete andmetega.

Advokaadi ametiprivileegiga on hõlmatud:

- a) Advokaadi poole õigusteenuse saamiseks pöördumise fakt, sh küsimus sellest, kas konkreetne isik on advokaadi kliendiks või sellest, kes konkreetse advokaadi kliendid on;

⁹ Katoliku kiriku kanoonilise õiguse koodeksi punkt 1381.1 näeb pihisaladust rikkunud vaimulikule ette kirikust välja heitmise (*excommunicatio*) karistusena, mis rakendub automaatselt rikkumise toimepanemisel (*latae sententiae*). EELK kirikuseadustik analoogilist automaatset karistust ei tunne, kuid võimaldab kirikliku väärteo, sh pihisaladuse rikkumise eest vaimuliku armulauaosadusest välja arvata.

- b) Õigusteenuse osutamise käigus advokaadile kliendi poolt avaldatud igasuguses vormis teave;
- c) Õigusteenuse osutamisega seoses advokaadile muust allikast teatavaks saanud informatsioon (sh nt teave, mida advokaat on saanud potentsiaalseid tunnistajaid küsitledes või ise sündmuskohta üle vaadates);
- d) Õigusteenuse osutamise eesmärgil advokaadi poolt koostatud teave (nn *attorney work product*) – näiteks advokaadi märkmed, mustandid, sisekasutuseks mõeldud memod ja korraldused advokaadibüroo töötajatele;
- e) Osutatud õigusabi sisu, sh kliendile suuliselt antud soovitusel ja nõuanded, tema jaoks koostatud memorandumid, dokumentide kavandid jmt.

Advokaadi ametiprivileeg kaitseb advokaadi ja tema klientide vahelist usaldussuhet, mis on eelduseks sellele, et klient saab advokaadile usaldada kogu teavet, mis on vajalik kvaliteetse õigusteenuse osutamiseks, sh sellist informatsiooni, mis on kliendile endale kahjulik ja mida ta menetlejale ei avaldaks (ega reeglina ka ole kohustatud avaldama, arvestades enese mittesüstamise privileegi). Ehkki küsimus sellest, kas konkreetne isik on advokaadi kliendiks või mitte, võib praktikas tekkida (näiteks juhul, kui advokaat ilmub menetleja juurde ja väidab end konkreetset isikut esindavat), on advokaadi kui õigusala professionaali esindusõigust kohane eeldada ning kahtluse korral saab kinnituse saamiseks pöörduda väidetava kliendi enda poole.

Advokaadi ametiprivileeg ei ole piiratud selle teabega, mis seostub konkreetselt menetletava kriminaalasjaga – ametiprivileegiga on kaetud advokaadi kutsetegevus seoses kõikide klientidega. See hõlmab igasugust õigusteenuse osutamise käigus teatavaks saanud informatsiooni või advokaadi poolt loodud teavet, olenemata õigusvaldkonnast või sellest, kas suhtlus on seotud aktiivse või plaanitsetava kohtuvaidlusega, läbirääkimistega või näiteks hoopis nõuküsimisega hüpoteetilise kaasuse kohta.

Advokaadi ametiprivileeg hõlmab vaid õigusteenuse osutamise käigus toimunud suhtlust ja sel eesmärgil kogutud või koostatud teavet ega kata advokaadi tegevust, mis ei kvalifitseeru õigusteenuse osutamiseks. Õigusteenuse osutamiseks ei kvalifitseeru advokaadi enda osalemine süütegude toimepanemisel kliendi mahitusel, näiteks kliendi volitusel altkäemaksu vahendamine või kliendi ülesandel kelmuse toimepanekuks lepingu koostamine. Samuti ei ole ametiprivileegiga hõlmatud advokaadi enda äritegevus, mis ei kujuta endast kliendile õigusteenuse osutamist. Näiteks advokaadibüroo majandamisega seotud teave või advokaadi enda isiklikud tehingud koduses majapidamises ei ole samuti ametiprivileegiga hõlmatud.

Ametiprivileegi kehtivus ei sõltu sellest, kas advokaadi ja kliendi vahel on jätkuvalt õigusteenuse osutamise leping või kas leping isegi sõlmiti – ametiprivileegi kaitsealasse mahub ka see teave, mis advokaadile konfidentsiaalselt avaldati õigusteenuse osutamise võimaluse hindamise etapis selleks, et advokaat saaks veenduda, et tal ei esine huvide konflikti ja et ta on piisavalt pädev konkreetsetes õigusküsimustes. Kuivõrd ka see kommunikatsioon toimus õigusteenuse osutamise käigus ja puudutab advokaadi poole pöördumise fakti, on teave privileegiga hõlmatud isegi juhul, kui hiljem õigusteenuse osutamise lepingu sõlmimiseni ei jõutudki. Samuti ei ole advokaadi ametiprivileegi kehtivuse seisukohast oluline see, kas advokaadi teenuste eest maksti või osutas advokaat õigusteenust *pro bono*.

Advokaadi ametiprivileegi hoidjaks kliendi saladusi sisaldava teabe osas on klient, mitte advokaat ise, kuna ametiprivileeg on advokaadile antud kliendi saladuste kaitseks. See

tähendab, et kliendi nõusolek privileegiga hõlmatud teabe avaldamiseks võtab advokaadilt õiguse teabe avaldamisest keelduda.

Kehtivas KrMS sõnastuses advokaadi ametiprivileegi otsesõnu sätestatud ei ole, advokaadi õigus kutsetegevuse käigus teatavaks saanud teabe kohta ütluste andmisest keelduda tuleneb KrMS § 72 lg 1 p-st 4 koosmõjus AdvS §-ga 45, mis paneb advokaadile kutsesaladuse hoidmise kohustuse. Muus vormis teabe avaldamisest keeldumiseks kehtiv seadus alust ei sätesta. Advokaadi ametiprivileeg on tunnustatud kõikides Lääne õiguskordades¹⁰ ning EL õiguses¹¹. Samuti sätestatakse see Euroopa Nõukogu advokaadikutse kaitse konventsiooni artikli 6 lõikes 3.¹²

Punkt 3 sätestab ajakirjaniku ametiprivileegi.

Ametiprivileeg kaitseb ajakirjanike konfidentsiaalseid allikaid ning privileegi hoidjaks on ajakirjanikule konfidentsiaalselt teavet andnud isik. Ajakirjanikuprivileeg laieneb kõikidele ajakirjanduslikul eesmärgil andmeid töötlevatele isikutele. Riigikohus on kohtuasjas 3-1-1-100-13 selgitanud, et mitte iga ajakirjandusega kokku puutuv isik pole ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlev isik KrMS tähenduses, kellele laieneks ajakirjanikuprivileeg. Privilegeeritud isikuks KrMS § 72 lg 1 p 3¹ tähenduses on Riigikohtu käsitluses vaid selline isik, kes massiteabevahendites avaldatavat teavet kogub, töötleb, analüüsib või edastab. Selline definitsioon haakub siiski vaid osaliselt Euroopa meediavabaduse määrusega ((EL)2024/1083), mille artikli 2 (1) kohaselt meediateenuseks loetakse teenust „ELi toimimise lepingu artiklites 56 ja 57 määratletud tähenduses, kui teenuse või selle eristatava osa peamine eesmärk on pakkuda meediateenuse osutaja toimetust vastutusel mis tahes viisil üldsusele teavitustlikke, meelelahutuslikke või hariduslikke saateid või ajakirjandusväljaandeid.“ Sama artikli p 2 kohaselt on meediateenuse osutajaks füüsiline või juriidiline isik, kelle ametialane tegevus seisneb meediateenuse osutamises ning kellel on toimetust vastutus meediateenuse sisu valikul ja kes määrab selle esitamise viisi. Toimetust vastutus on omakorda sama artikli punktis 8 sätestatu kohaselt tegelik kontroll nii saadete või ajakirjandusväljaannete valiku kui ka nende ülesehituse üle meediateenuse osutamise eesmärgil, olenemata riigisisese õiguse kohasest vastutusest osutatava teenuse eest. Määrusega sätestatakse mh ka liikmesriikidele kohustus mitte võtta meetmeid, millega kohustatakse meediateenuse osutajaid või nende toimetuse töötajaid avalikustama ajakirjandusallikate või konfidentsiaalse teabevahetusega seotud või nende tuvastamist võimaldatavat teavet.

Sama määrusega laiendatakse nn ajakirjanikuprivileegi ka meediateenuse osutajaga ametialases või püsivas eraelulises lähedases suhtes olevatele isikutele.¹³ Seega saab öelda, et ajakirjanikuprivileeg on

¹⁰ Ülevaate advokaadi ametiprivileegist üle maailma saab internetiandmebaasist *Lex Mundi Global Attorney-Client Privilege Guide* (<https://www.lexmundi.com/guides/attorney-client-privilege-guide/> - 28DEC2025).

¹¹ Direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, Art 4.

¹² Council Of Europe Convention For The Protection Of The Profession Of Lawyer. CETS No. 226. (<https://search.coe.int/cm?i=0900001680b4c020> – 28DEC2025).

¹³ Määruse ülevõtmisest on tingitud ka kehtiva seaduse sõnastusele lisatud “püsivas eraelulises lähedases suhtes” olevad isikud.

- a) Meediateenuse osutajal ja tema toimetuse töötajal, st ajakirjanikel, reporteritel, fotograafidel, operaatoritel, toimetajatel jt üldsusele suunatud teabe kogujatel, analüüsijatel, töötajatel ja avaldajatel;
- b) Eelnevatega ametialaselt seotud isikutel, st tehnilisel ja abipersonalil, nt sekretärid, videomonteerijad jne;
- c) Punktis a nimetatud isikuga püsivas eraelulises lähedases suhtes olevatel isikutel, nt elukaaslased, pereliikmed, lähedased sõbrad. Viimane kategooria lähtub asjaolust, et ajakirjaniku elukutse on tihtipeale vabakutselise loomuga – töö ja eraelu on lahutamatult läbi põimunud ning konfidentsiaalsete allikate kaitseks ei piisa vaid ajakirjanikule ega isegi tema ametialasele abipersonalile antavast privileegist, vaid privileegi tuleb laiendada ka isikutele, kes lähedase eraelulise suhte tõttu võivad saada teadlikuks konfidentsiaalsetest ajakirjandusallikatest.

Privileegi esemelisse kaitsealasse kuulub teave, mis võimaldab tuvastada konfidentsiaalset teavet andnud isikut. Privileegi eesmärgiks on kaitsta vaba ajakirjandust – üldsusele olulist teavet omavad inimesed kardavad seda ajakirjandusele avaldada, kui nende identiteet saab teatavaks õiguskaitseasutustele ning hiljem kriminaalmenetluse käigus tõenäoliselt ka teistele menetlusosalistele, sh kahtlustatavale, kelle õigusvastaste tegude kohta ajakirjandusele infot anti. Identiteedi paljastamine võib ajakirjandusele infot andnud inimestele tuua kaasa kättemaksuaktsioone, kuid ka avalikku häbistamist ning põhjendamatu delikaatsete eraeluliste detailide avalikustamist. Seetõttu, julgustamaks inimesi olulistest asjadest ajakirjandusele rääkima ja seega ka avalikku diskussiooni edendama, on konfidentsiaalse ajakirjandusallika avaldamine ka kriminaalmenetluse käigus ette nähtud vaid erakordsetel juhtumitel.

Privileeg on seatud konfidentsiaalse allika kaitseks. Seetõttu on privileegi hoidjaks konfidentsiaalselt ajakirjandusele teavet andnud isik ise.

Kehtivas KrMS-s reguleerib ajakirjanikuprivileegi KrMS § 72 lg 1 p 3¹, millega võrreldes eelnõu laiendab privilegeeritud isikute ringi lähtuvalt Euroopa meediavabaduse määruse nõuetest.

Ajakirjanikuprivileegi näeb ette Euroopa meediavabaduse määruse artikkel 4 (2), aga samuti viitab ajakirjaniku konfidentsiaalsete allikate kaitse vajadusele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika EIKonventsiooni artikli 10 rakendamisel¹⁴. Privileeg on tunnustatud paljudes Lääne õiguskordades ka väljaspool Euroopa Liitu, näiteks Kanadas¹⁵.

Punkt 4 sätestab tervishoiutöötaja ametiprivileegi (meedikuprivileegi).

Ametiprivileeg kaitseb tervishoiuteenuse saajat (patsienti), eesmärgiga tagada usalduslik suhe tervishoiutöötaja ja patsiendi vahel. Selleks, et arst saaks patsiendile parima võimaliku ravi määrata, on arstil vajalik teada nii patsiendi vaevusi kui haiguse või vigastuse tekkimise mehhanismi. Tervisesse puutuv tekitab inimestele tihti suurt piinlikkustunnet ja mõni diagnoos võib tuua kaasa kogukonna halvaksapanu ja tagakiusamise. Samuti võib ravi seisukohast olla asjakohane muu patsiendi eraelusse puutuv delikaatne teave – näiteks psühhiaatri või kliinilise psühholoogi poole pöördumisel on patsiendi eraelusse puutuva suures mahus käsitlemine

¹⁴ EIKo *Goodwin v. United Kingdom*, No. 17488/90.

¹⁵ *Globe and Mail v. Canada (AG)*, 2010 SCC 41.

vältimatu. Kogu sellise teabe laiemalt teatavaks saamise võimalus võib tähendada, et patsient küll meditsiiniliselt relevantseid, ent piinlikke seiku ei maini isegi arstile ning selle all kannatab ravi kvaliteet. Samuti võib perspektiiv, et kõik arsti juures räägitu ja arsti poolt uuringute käigus teada saadu jõuab otseteed ka kriminaalmenetlusse, hoida inimesi üleüldse arsti juurde pöördumast isegi raskete haiguste või vigastustega. Arsti ja patsiendi vahelise usaldussuhte tähtsust rõhutatakse nn Hippokratese vandes¹⁶, Eesti arstieetika koodeksis¹⁷ ning tervishoiuteenuse osutamise käigus avaldatu konfidentsiaalsena pidamist nõuab ka VÕS § 768 lg 1.

Meedikuprivileeg on

- a) Tervishoiutöötajal. Tervishoiutöötajaks on TTKS § 3 lg 1 kohaselt arst, hambaarst, õde ja ämmaemand. Lisaks loeb TTKS § 3 lg 4 tervishoiutöötajateks ka üldapteegis ja haiglaapteegis apteegiteenust osutava proviisori ja farmatseudi, kui nad on registreeritud tervishoiukorralduse infosüsteemis, ning tervishoiutöötajaga võrdsustatakse TTKS § 3 lg 6 järgi ka ravi osutavad ja tervishoiukorralduse infosüsteemis registreeritud füsioterapeut, kliiniline psühholoog ja logopeed;
- b) Tervishoiuteenuse osutajal. TTKS § 4 kohaselt on tervishoiuteenuse osutajaks tervishoiutöötaja või tervishoiuteenust osutav juriidiline isik. See tähendab, et privileegile tuginevalt saab teabe andmisest keelduda ka siis, kui nt päring on tehtud haiglale või perearstikeskusele, mitte konkreetsele arstile või ämmaemandale. See on oluline eeskätt puhkudel, mil nõutakse välja ravidokumente, mis kuuluvad haiglat pidavale juriidilisele isikule;
- c) Tervishoiuteenuse osutamisel osaleval isikul. Tervishoiuteenuse osutamisel osalejad määratleb TTKS § 43 ja sellesse kategooriasse kuuluvad näiteks arst-residendid ja üldarstid, kiirabitehnikud, praktikandid ja retseptiravimit väljastavad apteekrid. Loetelu täpsustab tervise- ja tööministri 15.03.2019 määrus nr 27 „Tervishoiuteenuse osutamisel osalevad isikud ja tervise infosüsteemile juurdepääsu ulatus“.

Lisaks eelpool nimetatutele laieneb meedikuprivileeg eelnõukohase § 64¹ lõike 2 kohaselt ka erialasele abipersonalile – näiteks laborantidele, hooldajatele ja vastuvõtusekretärile, kellel küll ei pruugi olla juurdepääsu tervise infosüsteemile, kuid kes samuti patsientide ja nende isikuandmetega kokku puutuvad ja kelle kohusetundlik suhtumine konfidentsiaalsusnõudesse on osaks VÕS § 768 lõikes 1 sätestatud kohustusest.

Privileeg katab esmalt teavet, mis on ametiprivileegiga isikule seoses tervishoiuteenuse osutamisega usaldatud. „Usaldatud“ tähendab konfidentsiaalset edastamist, kus patsiendil oli mõistlik konfidentsiaalsuse ootus – olgu selleks siis neljasilmavestlus arsti kabinetis, õe küsimustele vastamine kiirabiautos või tervise infosüsteemi vahendusel perearstikeskuse saadetud pöördumine. Teave, mida patsient annab, ei pea tingimata olema vahetult tervisesse puutuv – tihti on kvaliteetseks diagnoosimiseks ja raviks vajalik saada laiem ülevaade patsiendi eluolust ning kohe ei pruugi ka arstile selge olla, mis patsiendi räägitavast võiks olla ravi seisukohast relevantne. Ka patsiendile endale ei ole sageli selge, mis teave arstile vajalik on, mistõttu ametiprivileegi ulatuse piiritlemine kitsalt „tervisesse puutuvaga“ tooks kaasa usaldusliku suhtluse tõrkeid – nii arst kui patsient peaksid pidevalt mõtlema, mis jääb

¹⁶ <https://arstideliit.ee/hipokratese-vanne> (28DEC2025).

¹⁷ Eesti arstieetika koodeks, I p 3 (https://www.arstideliit.ee/wp-content/uploads/2011/10/Eesti_arstieetika_koodeks.pdf - 28DEC2025).

konfidentsiaalseks ning mis mitte ning igaks juhuks võib palju olulist jääda rääkimata. Pealegi on näiteks kliinilise psühholoogi või psühhiaatri jaoks just see „muu“ diagnoosimisel võtmetähtsusega ning kui somaatiliste haiguste puhul saaks veel rääkida tervisesse puutuva ja mittepuutuva piiritlemisest, siis vaimse tervise puhul see vahetegu ei ole lihtsalt võimalik. Privileegiga ei ole aga kaetud teave, mida patsient tervishoiutöötajale edastab muul põhjusel kui tervishoiuteenuse osutamisega seoses – näiteks räägib arstile kui sõbrale või naabrile ilma soovita arstilt tervishoiuteenust saada.

Teiseks katab meedikuprivileeg tervisesse puutuvat muud teavet, mille tervishoiutöötaja saab tervishoiuteenuse osutamise käigus. Seesuguseks teabeks on eelkõige informatsioon, mille tervishoiutöötaja saab patsienti uurides ja ravidest, sh laborianalüüside ja uuringute vastused, aga ka näiteks ravi kulgu puudutav teave, sh meediku enda tegevus ravi osutamisel. Privileeg ei kata teavet, mis küll meedikule saab teatavaks tervishoiuteenust osutades, kuid mida patsient ei ole talle seoses tervishoiuteenuse osutamisega usaldanud ja mis ei puutu patsiendi tervisesse – näiteks kiirabimeediku poolt sündmuskohal nähtu.

Meedikuprivileeg on seatud patsiendi kaitseks ja seetõttu on privileegi hoidjaks patsient, kelle nõusolek teabe avaldamiseks privileegi tühistab.

Kehtivas õiguses reguleerib meedikuprivileegi KrMS § 72 lg 1 p 3, millega võrreldes eelnõu ametiprivileegi ulatust laiendab, viies selle kooskõlla VÕS § 768 lg 1 sõnastusega. Nimelt paneb VÕS tervishoiuteenuse osutajatele kohustuse hoida saladuses neile tervishoiuteenuse osutamisel või tööülesannete täitmisel teatavaks saanud andmeid patsiendi *isiku ja tema tervise seisundi* kohta ja sellega võrreldes on kehtiva seaduse sõnastus mõnevõrra kitsam, tekitades kollisiooni ühelt poolt seadusega pandud saladuse hoidmise kohustuse ja teiselt poolt menetlusseadusest tuleneva ametiprivileegi mahu vahel. Võrreldes kehtiva sõnastusega on punktist eemaldatud ka viide farmatseudile, kuna TTKS § 3 lg 4 kohaselt on ravimiseaduse tähenduses üldapteegis või haiglaapteegis apteegiteenust osutavad proviisor ja farmatseut samuti kaetud mõistega „tervishoiutöötajad“, kui nad on vastavalt ravimiseaduse § 55 lõikele 1 registreeritud tervishoiukorralduse infosüsteemis. Kehtivas seaduse sõnastuses otsesõnu mainitud isiku päritolu, kunstlik viljastamine ja perekond on kaetud eelnõukohase määratlusega ning nende eraldi esiletoomine tekitaks tarbetut segadust.

Riigikohus on oma otsuses 1-20-5071 rõhutanud meedikuprivileegi olulisust, sh selle kuulumist ka tervishoiuteenust osutavale juriidilisele isikule ja ulatumist ka ravidokumentidele.¹⁸

Meedikuprivileeg on rahvusvaheliselt üldiselt tunnustatud enamikus lääneriikides, ehkki tema täpses ulatuses ja privileegi murdmise tingimustes esineb variatsioone.

Punkt 5 sätestab vahendaja ametiprivileegi.

Vahendaja ametiprivileeg on KrMS § 203² lõikes 2 nimetatud vahendajal. Vahendaja ametiprivileegi eesmärgiks on tagada tõhus vahendusmenetlus seeläbi, et julgustatakse kahtlustatava ja kannatanu usalduslikku suhtlust vahendajaga nii individuaalse kohtumise kui ühise vahenduskohtumise käigus. Vahendusmenetlus on üks taastava õiguse meetmetest kriminaalmenetluse seadustikus ja edukaks vahendusmenetluseks, mis ka päriselt toob kaasa õigusrahu taastamise, on muu hulgas vajalik poolte avameelne suhtlus vahendajaga, sh peab

¹⁸ RKKKo 1-20-5071. pp 20-31.

kahtlustatav võtma vastutuse tehtu eest, st sisuliselt tunnistama oma süüd. Hoolimata kahtlustatava valmisolekust vastutus võtta, võib vahendusprotsess siiski ebaõnnestuda näiteks seetõttu, et kannatanu esitab vahenduskokkuleppe sõlmimise eeldusena nõudmisi, mis ei ole kahtlustatava jaoks aktsepteeritavad. Vahendusmenetluse ebaõnnestumise korral menetletakse kriminaalasja edasi ja muu hulgas võib asi jõuda kohtusse üldmenetluses, kus vahendaja näol on nüüd olemas inimene, kellele kahtlustatav on süüd tunnistanud ja kes võiks seega olla asjakohast teavet valdavaks tunnistajaks. Kui vahendusmenetluse tulemusena tekitatakse potentsiaalselt juurde süütõendeid, asja lahendamine ilma karistuse kohaldamiseta pole aga sugugi kindel, on kahtlustataval tugev stiimul vahendusmenetlusega mitte nõustuda, et säilitada võimalust oma huve kohtus kaitsta. Seetõttu on vahendusmenetluse soodustamiseks vajalik vahendaja ametiprivileeg, mis annab vahendajale õiguse vahendusmenetluse käigus saadud teavet kriminaalmenetluses mitte avaldada.

Vahendajateks kriminaalmenetluses on tavaliselt ohvriabitöötajad, kellel on vastav väljaõpe, kuid seaduses vahendaja isikule piiranguid sätestatud ei ole ning vajadusel saab prokuratuur või kohus määrata vahendajaks ka muu kvalifitseeritud isiku. Vahendaja konfidentsiaalsuskohustus on sätestatud KrMS § 203² lõikes 6.

Vahendaja ametiprivileeg katab teabe, mida vahendajale vahendusmenetluse käigus usaldasid menetlusosalised, st eelkõige kannatanu ja kahtlustatav või süüdistatav, aga mõnel juhul võib olla ka näiteks tsiviilkostja, kolmas isik või nende esindajad. Usaldatu tähendab seda, et informatsioon anti vahendajale, eeldades selle konfidentsiaalsust. Vahendusmenetluse käigus usaldatu ei hõlma kriminaaltoimikust KrMS § 203² lg 6 alusel teatavaks saanud teavet, vahendaja enda tähelepanekuid ega vahenduskokkuleppe sisu – need on nn menetluslikud asjaolud, mille osas saab vahendajat vajadusel üle kuulata (nt toimikus olnud dokumendi hävimise korral või juhul, kui tekib arusaamatus vahenduskokkuleppe tingimuste sisu osas). Kui vahendajale räägitakse seda, mis vahendajale ka kriminaaltoimiku materjalidest teada on, ei muuda teabe vahendajale suuline edastamine teavet ennast konfidentsiaalseks. Küll on privileegiga hõlmatud see, et konkreetne inimene seda teavet vahendajale edastas (nt kahtlustatav usalduslikus vestluses tunnistas, et kannatanu ütlused sündmuste käigu kohta vastavad tõele).

Privileeg on seatud vahendusmenetluse osaliste tundliku teabe kaitseks ja ametiprivileegist vabastab vahendaja see menetlusosaline, kes vahendajale teavet usaldas.

Kehtivas seaduses tuleneb vahendaja ametiprivileeg KrMS § 72 lg 1 punktist 4 koosmõjus sama seaduse § 203² lõikega 6 ning on mõneti laiem kui eelnõukohane ametiprivileeg. KrMS § 203² lõiget 6 ei muudeta, kuivõrd vahendaja kohustus kriminaalmenetlusest väljapoole konfidentsiaalsust hoida jääb endiseks, menetluse sees aga hakkab ametiprivileegi reguleerima selgitatav uus säte.

Kriminaalmenetluses tegutsevate vahendajate ja lepitajate ametiprivileeg on tunnustatud ka paljudes teistes lääneriikides, nt Saksamaal, Prantsusmaal, Kanadas või Ameerika Ühendriikides.

Punkt 6 sätestab notari ja patendivoliniku ametiprivileegi.

Eesti nn ladina notariaadisüsteem tähendab seda, et notar on rohkem kui vaid dokumentide ja allkirjade ehtsust tõestav pitsatiga varustatud tunnistaja, vaid notar on avalik-õigusliku ameti kandja, sõltumatu ametiisik, kellele riik on delegeerinud õigussuhete turvalisuse tagamise ja õigusvaidluste ennetamise ülesande. Notarid annavad ka õigusnõu mh pärimisküsimustes ning menetlevad pärimisasju, lahendades enamiku pärandi üleminekuga seotud küsimustest. Notaril on ka pädevus TõS § 37 kohaselt vannutada ja tõestada vande all kirjalikku tunnistust, mis võib osutada kriminaalasjas oluliseks tõendiks. Arvestades notari keskset ja paiguti möödapääsmatut rolli tsiviilkäibes, on oluline tagada usalduslik suhe notari ja tema teenuseid kasutavate inimeste vahel, et tagada tsiviilkäibe ausus.

NotS § 3 kohaselt on notaril kohustus saladuses hoida talle seoses ametitegevusega teatavaks saanud andmeid. Vastavalt NotS § 2 lõikele 2 jaguneb notari ametitegevus ametitoiminguteks ja ametiteenuste osutamiseks ning NotS § 3 lg 1 järgi kehtib saladuse hoidmise kohustus lisaks ametitoimingutele ka ametiteenustele, kui seadus ei sätesta teisiti. Notari ametitoimingud on näiteks tõestamistoimingud, pärimismenetluse läbiviimine, abielu sõlmimise ja lahutamise kinnitamine (ametitoimingute loend sisaldub NotS §-s 29). Notari ametiteenused on näiteks õigusnõustamine väljaspool tõestamistoimingut, lepitamine, tegutsemine vahekohtunikuna, vannutamine, enampakkumise tulemuste tõestamine või raha hoiule võtmine (NotS § 29). Notari ametiprivileegi maht on määratletud samamoodi – privileegiga on kaetud kogu teave, mis sai notarile teatavaks seoses tema ametitegevusega. See hõlmab nii tehinguosaliste poolt notarile tehtud avaldusi kui ametitoimingute tegemise fakti ennast, aga samuti ametitoimingute või ametiteenuste osutamise asjaolusid. Notari ametiprivileegiga on kaetud need dokumendid, mida ei ole esitatud avalikele registritele. Dokumendid, mis on küll notari koostatud, kuid juba esitatud nt kohtule või mõnele ametiasutusele, privileegi alla ei kuulu. Küll aga on jätkuvalt privileegiga hõlmatud teave, mis notaril on näiteks selle dokumendi koostamise protsessi kohta, nagu ka konkreetset dokumenti või õigussuhet puudutav kommunikatsioon kliendiga.

Notari ametiprivileeg laieneb lisaks notaritele ka notari asendajatele ning notari erialasele abipersonalile, sh notari juures tegutsevad juristid, sekretärid ja praktikandid, läbi eelnõukohase § 64¹ lõike 2.

Notari ametiprivileegi hoidjaks on isik, kelle ülesandel notar ametitoimingu tegi või kellele teenust osutas. Kui näiteks samas tehingus oli mitu osalist, on notari ametiprivileegist vabastamiseks vaja nende kõikide nõusolekut, sest ühelgi lepinguosalisel ei ole pädevust käsutada teise lepinguosalise informatsioonilise enesemääramise õigust.

Kehtivas õiguses näeb notari ametiprivileegi samasuguses mahus ette KrMS § 72 lg 1 p 2.

Patendivolinik osutab õigusteenust tööstusomandi valdkonnas (PatVS § 2 lg 1) ja on nõustaja selles, kuidas kaitsta ja jõustada tööstusomandi õigusi (patent, kasulik mudel, kaubamärk, tööstusdisainilahendus, geograafiline tähis jms), samuti aitab tööstusomandiga seotud lepingulistes küsimustes. Patendivolinik on esindajaks tööstusomandi registreerimisel Patendiametis. Patendivolinik teeb kõiki toiminguid oma kliendi nimel ja kliendilt saadud volituste ning juhiste alusel. Patendivolinikul on esindusõigus Eesti kohtutes. Patendivolinikul on PatVS § 7 kohaselt ka kohustus saladuses hoida õigusteenust osutades temale teatavaks saanud ärisaladust. Sisuliselt on patendivoliniku töö sarnane advokaadi ja notari tööga, mistõttu ka asjakohane ametiprivileeg on patendivolinikule kriminaalmenetluses antud. Samas ei ole patendivoliniku amet kriminaalmenetlusega nii tihedalt seotud, et patendivolinike ametiprivileeg vajaks advokaatidega sarnast kaitset.

Patendivolniku ametiprivileeg hõlmab kogu teavet, mille patendivolnik on oma ametitegevuse käigus saanud ning privileeg on seatud patendivolniku kliendi ja tema andmete kaitseks. Eelkõige on kaitstavaks teabeks ärisaladus, sh uutesse leiutistesse, tööstusdisaini näidistesse jmt puutuv, mis praktikas on kriminaalmenetluses oluliseks tõendusteabeks harva. Patendivolniku ametiprivileegi kehtiv kriminaalmenetluse seadustik otsesõnu ei sätesta, kuid kuna patendivolnikel on ametisaladuse hoidmise kohustus, tuleneb nende ametiprivileeg kehtiva KrMS § 72 lõike 1 punktist 4. Küll on mõneti kurioosselt PatVS § 6 lõigetes 2 ja 3 ilma erandite ja reservatsioonideta välistatud igasugune patendivolniku ja tema juures töötavate isikute ülekuulamine neile teatavaks saanud asjaolude kohta või patendivolniku poolt õigusteenuse osutamise käigus saadud teabekandjate äravõtmine. Nimetatud sätete sõnastust muudetakse eelnõukohase seadusega, tegemaks selge viide kriminaalmenetluse seadustikus ette nähtud regulatsioonile.

Punkt 7 sätestab ametiprivileegi pankrotihaldurile ja riikliku järelevalve teostajale.

Mõlema ametiprivileegi tingib asjaolu, et nii pankrotimenetluses kui riikliku järelevalve menetluses on menetlusele allutatud isikul kohustus teha pankrotihalduri või järelevalveametnikuga igakülgset koostööd, sh avaldada teavet, mis võib isikut ennast süüstada. Koostööst keeldumine toob aga kaasa karistusõiguslikud või menetluslikud sanktsioonid. Nii sätestab PankrS § 85 lg 1: „Võlgnik peab kohtule, ajutisele haldurile, haldurile, pankrotitoimkonnale ja maksejõuetuse teenistusele andma teavet, mida nad vajavad seoses pankrotimenetlusega nii enne kui ka pärast pankroti väljakuulutamist, eelkõige oma vara, sealhulgas kohustuste ning majandus- või kutsetegevuse kohta. Võlgnik on kohustatud esitama haldurile pankroti väljakuulutamise päeva seisuga bilansi koos vara, sealhulgas kohustuste nimekirjaga.“ Sama seaduse paragrahv 89 sätestab, et kohus võib võlgnikule, kes teabe andmise kohustust ei täida, määrata kuni kolm kuud aresti.

Enese mittesüüstamise privileegi rikkumisega oleks tegemist siis, kui inimest sunnitakse karistuse ähvardusel välja andma teavet, mis võib teda süüteo toimepanekus süüstada ning seda teavet saab siis ka hiljem tema vastu süüteomenetluses kasutada. Sellele enese mittesüüstamise privileegi rikkumisele on PankrS kontekstis tähelepanu juhtinud Riigikohus, kes kirjutas järgmist: „[E]nese mittesüüstamise privileeg ei luba kasutada kriminaalmenetluses süüdistatava vastu tõendeid, mis on saadud temalt teises menetluses karistuse ähvardusel (RKKK 22.10.2007, 3-1-1-57-07, p-d 14-17 ja RKPJK 03.03.2011, 3-4-1-15-10, p 27). Ehkki Riigikohus ütles osutatud seisukoha välja kontekstis, mis puudutas maksumenetluses kaasaaitamiskohustuse täitmiseks antud tõendusteabe kasutamist maksukuriteo menetlemisel, on selle tähendus laiem. Tegemist on põhimõttega, mis kehtib üldjuhul alati, kui kriminaalmenetluses soovitakse süüdistatava vastu kasutada tõendit, mille ta oli sunnitud mõnes teises menetluses karistusähvardusel ise välja andma.“¹⁹

Kehtiv PankrS § 85 lg 4 sätestabki: võlgniku või võlgniku lähikondse poolt pankrotimenetluses teabe andmise kohustuse täitmiseks antud teavet võib võlgniku või võlgniku lähikondse suhtes läbiviidavas süüteomenetluses kasutada tõendina ainult teavet andnud isiku kirjalikus vormis antud nõusolekul. Õigussüsteemaatiliselt asub viimatinimetatud säte aga vales kohas – kuna sisuliselt on tegemist süüteomenetluses tõendamist puudutava sättega, peab see asuma

¹⁹ RKKKo 1-22-3234, p 22.

süüteo menetlust reguleerivas õigusaktis. Seetõttu PankrS § 85 lg 4 ka tühistatakse ning regulatsioon on edaspidi KrMS § 64¹ lõike 1 punktis 7.

Sama probleem, nagu Riigikohuski märkis, võib tõusetuda erinevate menetluste kontekstis, kus menetlusele allutatud isikul on menetlust läbi viiva võimuesindajaga koostöö tegemise kohustus, mida tagatakse karistuse ähvardusega. Selliseks on näiteks Riigikohtugi poolt mainitud maksumenetlus, aga ka muud riikliku järelevalve menetlused, millega koostöö tegemise kohustus tuleneb korrakaitse seadusest (eeskätt KorS §-s 15 sätestatud talumiskohustus ja §-s 30 sätestatud järelevalveasutuste õigus küsitleda ja dokumente nõuda). Sestap tuleb asjakohane ametiprivileeg sätestada ka järelevalve teostajatele, et nendega seaduses nõutud koostööd teinud isikute poolt neile antud teave oleks süüteo menetluses selgelt kaitstud, nagu nõuab põhiseaduslik enese mittesüüstamise privileeg. Ametiprivileegi eesmärgiks on tagada pankroti- ja riikliku järelevalve menetluse tõhus läbiviimine, mis oleks väga keeruline ja kulukas, kui võlgnik või järelevalvemenetlusele allutatud isik menetluses koostööd ei teeks. Teades näiteks, et kõik maksuhaldurile või pankrotihaldurile üle antud dokumendid ja teave jõuab otseteed politsei kätte, kus neid kasutatakse kriminaalmenetluses süüdistuste esitamiseks, oleks järelevalvele allutatud isikutel väga tugev stiimul neid potentsiaalselt süüstavad dokumendid hävitada ja sellega pankroti- või järelevalvemenetlust tõsiselt torpedeerida isegi juhul, kui nii järelevalveasutuse kui pankrotihalduriga oleks isik olnud nõus koostööd tegema. Seejuures, kuna tegu on ennast süüstava materjali kõrvaldamisega, ei ole võimalik isikuid ka selle hävitamise eest vastutusele võtta, kuna selle välistab PS § 22.

Eelnõukohase § 64¹ lõike 2 kohaselt laieneb pankrotihalduri ametiprivileeg ka tema ameti- või kutsetegevuses vahetult osalevale vajalikule abipersonalile, kellel on seadusest või lepingust tulenev teabe salajas hoidmise kohustus - näiteks sekretärid ja juristid. Järelevalve teostaja näol on reeglina tegemist riigiasutuse või kohaliku omavalitsusega, mis tähendab, et privileeg laieneb selle asutuse kõikidele ametnikele ja töötajatele.

Privileegiga on hõlmatud teave, mida menetlusele allutatud isikud on pankrotihaldurile või järelevalve teostajale andnud ja mille andmine süüteo menetluses oleks hõlmatud enese mittesüüstamise privileegiga. Eelkõige on selliseks menetlusele allutatud isiku erinevas vormis selgitused, aga ka isiku enda poolt menetlejale toodud muud tõendid, nt kaasaitamiskohustuse raames üle antud dokumendid.

Privileegiga ei ole hõlmatud teave, mille pankrotihaldur või järelevalve teostaja on saanud oma toimingutega, millele menetlusele allutatu karistuse ähvardusel omapoolse koostööga kaasa ei pidanud aitama. Näiteks järelevalve käigus seaduslikult teostatud vaatluse, läbivaatuse, kontrollteingu, kolmanda isiku käest andmete päringu või muu taolise toiminguga käigus sedastatu, mis eksisteerib sõltumatult menetlusele allutatud isiku tahtest, enese mittesüüstamise privileegi alla ei kuulu²⁰ ja seetõttu ei ole hõlmatud ka „järelevalveprivileegiga“. Privileegiga ei ole hõlmatud sellisel menetlustoimingul sedastatu isegi siis, kui menetlusele allutatud isik näiteks ukse lõhkumise vältimiseks selle ise lukust lahti teeb – järelevalvemenetluse käigus oleks saanud vaatluse läbi viia ja selle tulemused oleks olnud samad ka tema kaasabit ja kaasabi puudumine järelevalvemenetluse läbiviimist võimatuks ega sedastatu sisu kuidagi teistsuguseks ei muutnud. Samuti ei ole privileegiga hõlmatud see teave, mille järelevalvemenetluse sihtmärgiks olev subjekt andis menetluse toimetajale üle vabatahtlikult,

²⁰ EIKo *Saunders v. the United Kingdom*, (1996) 23 EHRR 313.

st täiesti omal initsiatiivil ilma, et keegi oleks andmeid nõudnud või et nende esitamata jätmise eest järelevalvemenetluses või pankrotimenetluses oleks mingite kahjulike tagajärgedega ähvardatud.

Privileegi hoidjaks on isik, kes andmeid andis. Seetõttu, kui küll andmed olid järelevalve teostajale või pankrotihaldurile antud karistuse ähvardusel, võib privileeg neid ikkagi mitte hõlmata, kui menetlusele allutatud isik andmeid andes oli teadlik oma süüteo menetluse õigustest ja vabal tahtel kinnitas, et tal ei ole midagi selle vastu, kui need süüteo menetluses kasutust leiavad. Seesugune andmete andja teadlik nõusolek enese mittesüüstamise privileegist loobumiseks peab olema usaldusväärset tõendatav ja selle võib anda ka enne süüteo menetluse algust. Privileegi tühistab selline nõusolek lähtuvalt eelnõukohase § 64¹ lõikest 3.

Punkt 8 sätestab kaitsja ametiprivileegi.

Ehkki punkt 2 juba sisaldab advokaadi ametiprivileegi, on Eesti süüteo menetluses võimalik menetleja loal kaitsjana tegutseda ka sellistel haridusnõuetele vastavatel isikutel, kes ei ole advokatuuri liikmed. Olukorras, kus mitteadvokaadist kaitsjat menetluses lubatakse, on kaitsja efektiivsuse eeltingimuseks see, et tagatakse ka kaitsja ja tema kaitsealuse vahelise suhtluse konfidentsiaalsus. Vastasel korral ei saaks juttu olla efektiivsest kaitsest, mille tagamine on õiglase menetluse keskseks komponendiks ja riigi kohustuseks.

Kaitsja ei ole klassikalises mõttes amet ega elukutse nagu arst, notar või advokaat, vaid on hoopiski menetlusseisund. Kaitsja ametiprivileegile saab tugineda isik, kes temalt nõutava teabe saamise ajal oli kriminaalmenetluses kaitsjaks – ta oli menetleja poolt menetluse kaitsjana lubatud, olgu siis määrusega või konkludentselt (näiteks menetleja lubab ta kinni peetud kahtlustatava juurde õigusnõu andma). Ametiprivileeg ei laiene neile isikutele, kellega kahtlustatav võib olla kriminaalasjasse puutuvat arutanud, kuid kes menetluses tema kaitsjaks ei ole ega kuulu ka advokatuuri. Seda seetõttu, et vastasel korral saaks kahtlustatav kergesti tunnistajad menetlusest välistada, väites, et pidas nendega nõu hindamaks, kas neist mõni võiks menetluses tema kaitsjaks olla. Samamoodi saaksid kahtlustatavaga seotud tunnistajad end ise tunnistajate hulgast välistada, väites, et on kahtlustatava kaitsjad (olnud). Samas ei tähenda, nagu muudegi ametiprivileegide puhul, kaitsja menetlusseisundi lõppemine seda, et mingis muus kriminaalasjas saaks nüüd isikult takistamatult teavet nõuda selle kohta, mida ta kaitsjana tegutsedes teada sai. See perspektiiv, et kriminaalmenetluse lõppemisega lõpeb otsa ka konfidentsiaalsus kaitsja ja kahtlustatava vahel, tähendaks üheselt seda, et kahtlustatav ei saaks oma kaitsjat usaldada, kuna kogu nende omavaheline teabevahetus jõuaks kohe uurimisasutuste kätte, kui näiteks kaitsja taandataks või konkreetne kriminaalmenetlus mingil põhjusel lõpetataks. Ehkki rahvapärased nimetatakse kaitsjateks ka esindajaid tsiviilasjades ja haldusasjades, on ametiprivileeg üksnes kaitsjatel õiguslikus tähenduses, st süüteoasjas kahtlustatavat, süüdistatavat või menetlusalust isikut esindanud juristil.

Kaitsja ametiprivileeg hõlmab teavet, mille kaitsja on saanud seoses õigusteenu osutamisega süüteoasjas. Analoogiliselt advokaatidega, kuulub siia alla nii konfidentsiaalselt kliendilt saadud teave kui kaitsja enda poolt süüteoasjas õigusteenu osutamise raames teada saadu. Samuti on kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud kaitsja poolt koostatud teave, nt kaitsja märkmed või dokumendiprojektid, ning kaitsja poolt osutatud õigusabi sisu – soovitusel ja nõuanded kliendile. Teisisõnu – ei saa kaitsjalt nõuda, et ta menetlejale avaldaks, millist nõu ta kliendile

andis. Ka kaitsja ametiprivileeg hõlmab üksnes õigusteenuse osutamise käigus teatavaks saanud teavet ega anna isikule õigust keelduda teabe andmisest selle kohta, mis ei seonu tema poolt kaitsjana õigusteenuse osutamisega.

Kaitsja ametiprivileegi hoidjaks on klient – just kliendi andmete ja usaldusliku kliendisuhtluse kaitseks on ametiprivileeg kehtestatud ning kliendi nõusolek andmete avaldamiseks vabastab kaitsja privileegist.

Kui isikult nõutakse teavet või ta allutatakse menetlustoimingule mingis kriminaalasjas, kus ta ei ole kaitsja, või näiteks pärast tema kaitsjana tegutsemise lõppemist, näeb § 64¹ lg 5 ette, et ametiprivileeg kaitsjana saadud teabe osas on jätkuvalt kehtiv. Sellisel juhul, kui ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava tõendi kogumiseks kohtu luba puudub, tuleb kaitsjal ametiprivileegiga hõlmatud teabe kaitseks ametiprivileegist menetlejale kohe teada anda ning käivitub protseduur, mille näeb ette eelnõukohane § 64³.

Kehtivas õiguses on kaitsja ametiprivileeg sätestatud KrMS § 72 lg 1 p-s 2. Välismaistes õiguskordades eraldi kaitsja ametiprivileegi üldiselt ei tunta: kaitsjaks süüteoasjades saavad üldreeglina olla vaid advokaadid.

Lõige 2 sätestab erialase abipersonali ametiprivileegi.

Iseenesest on kaasajal tavaline, et reguleeritud ametite pidajad kasutavad oma ameti- või kutsetegevuses erialaspetsialiste ja abitööjõudu. Ameti- või kutsetegevuses vahetult osaleva vajaliku abipersonali all tuleb silmas pidada isikuid, kes vältimatult saavad oma töö käigus teada ameti- või kutsesaladusega kaetud andmeid ja kelle abi kasutada muul viisil ei ole mõistlik ega võimalik. Näiteks on arsti või õe erialaseks abipersonaliks hooldajad, kes patsientidega kokku puutuvad, seega teavad nii patsiendi nime kui seda, milline on patsiendi tervislik seisund. Advokaadi erialaseks abipersonaliks on näiteks sekretär või jurist, kes on kursis advokaadi klientide identiteedi ning õiguslike probleemidega, aga samuti käimasoleva kohtuasja raames advokaadile kliendi poolt usaldatuga – muul viisil ei saaks jurist või tõlk advokaadile tema töös abiks olla. Seesuguste vajalike abilistega tuleb sõlmida lepingud, millest on selgelt näha nende kohustus ameti- või kutsesaladusena määratletava teabe salajas hoidmiseks. Samuti peab teenusepakkuja, kellele näiteks teenuse osutamiseks edastatakse ametiprivileegiga hõlmatud teavet, olema ametiprivileegist teadlik, et ta saaks kasutada oma õigust sellise teabe nõudmisele või kogumisele vastuväiteid esitada. Praktikast on sellised konfidentsiaalsuskokkulepped reguleeritud ametite pidajate käibes tavapärased.

Ameti- või kutsetegevuses vahetult osalevaid vajalikku abipersonali tuleb eristada muudest teenusepakkujatest ja tugitöötajatest, kes võivad küll privileegiga ameti pidaja tellimusel teha erinevaid töid ja talle osutada teenuseid, kuid ei pea selleks tingimata kokku puutama ameti- või kutsesaladuseks oleva teabega. Ameti- või kutsesaladuse pidamise kohustusega isikul endal on kohustus vältida saladusena määratletud teabe levikut ning korraldada oma töö selliselt, et näiteks koristajad, aknapesijad, kullerid või remondimehed ei pääseks konfidentsiaalseid dokumente lugema või klientidega tehtavaid intervjuusid pealt kuulama. Selliste episoodiliste ja ametitegevusega otseselt mitte seotud teenusepakkujate vahetu osalemine ameti- või kutsetegevuses ei ole vajalik ning neile ametiprivileegid ei laiene.

Lõige 3 sätestab ametiprivileegi tühistamise privileegi hoidja poolt või teises menetluses.

Ametiprivileeg kaitseb privileegi hoidjat – reeglina klienti – isikut, kelle delikaatsed andmed ning kellele konfidentsiaalselt antud nõuanded võiksid avalikuks tulles seda isikut kahjustada sedavõrd, et ta ilma ametiprivileegi kaitseta võiks üldsegi professionaalse abi kasutamisest loobuda. Kui aga klient ise saladuse hoidmist vajalikuks ei pea, ei tee õigus seda temale ka kohustuslikuks, mistõttu puudub loogiline põhjendus, miks kliendi nõusolekul ei võiks teavet avaldada ka isik, kel muidu on ametiprivileeg. Kliendi nõusolek tühistab ametiprivileegi. Samasugune reegel on sätestatud kehtiva KrMS § 72 lõikes 3.

Nõusoleku vorm ei ole kriminaalmenetluse seisukohalt tähtis, kuid nõusoleku sisu ja vabatahtlikkus peab olema hiljem üheselt tuvastatav ja eriseadused võivad reguleeritud ametite pidajatele kehtestada kliendi nõusoleku dokumenteerimiseks erinõudeid. Nende nõuete järgimata jätmine ei mõjuta nõusoleku kehtivust kriminaalmenetluse jaoks, kuid võib tuua kaasa ametipidaja distsiplinaarvastutuse. Kõige tavapärasem on nõusoleku fikseerimine eraldi dokumendina, kus on nõusoleku piirid konkreetsetelt formuleeritud. Nõusolek võib olla antud ka suuliselt kohtuistungil ja kantud kohtuistungil protokollile või siis näiteks kohtuistungil antud konkludentset seeläbi, et ametiprivileegiga tunnistajalt privileegiga hõlmatud teabe kohta esitatud küsimusele istungil menetlusosalisena viibiv privileegi hoidja vastuväiteid ei esita.

Nõusolek käib teabe, mitte üksnes ühe menetlustoimingu või tõendiallika kohta: andes nõusoleku teabe kohta tõendeid koguda, on teabe konfidentsiaalsusest loobunud ning sama teabe kohta võib koguda erinevaid tõendeid erinevate menetlustoimingutega – näiteks kui patsient on nõus oma terviseandmete kasutamisega kriminaalmenetluses, võib lisaks haigusloo haiglast väljanõudmisele üle kuulata ka inimest ravinud arsti ja teda abistanud õe. Vastupidine tõlgendus tekitaks olukorra, kus andmesubjektiks olev isik saab hakata menetlusse söötma kallutatud informatsiooni oma valitud allikatest ilma, et menetlejal oleks võimalus selle usaldusväärsust kontrollida. Iseäranis oluline on seetõttu nõusoleku mahu selge piiritlemine, et vältida hilisemaid vaidlusi: viimases terviseandmeid puudutavas näites võib olla asjakohane piiritleda nõusolek näiteks konkreetsetel ajal haiglas viibimise kohta käivate andmetega.

Nõusoleku tõendite kogumiseks saab anda ka volitatud esindaja, kuid sellisel juhul tuleb jälgida, et volitus ja selle maht oleks menetluses tõendatav.

Lisaks ametiprivileegi hoidja nõusolekule võib ametiprivileeg olla tühistatud ka muus menetluses. Nii näeb näiteks AdvS § 45 lg 5 advokaadile ette võimaluse esimese astme kuriteo ärarahoidmiseks taotleda halduskohtult enda vabastamist kutsesaladuse hoidmise kohustusest. Kui kohus selle taotluse rahuldab, ei ole teave enam kliendi ja advokaadi vahelise konfidentsiaalsuskohustusega kaetud ning seetõttu on teave ka kriminaalmenetlusliku ametiprivileegi kaitsealast väljas.

Lõige 4 välistab eelmises lõikes sätestatud privileegi hoidja nõusoleku tagasivõtmise.

Selle sätte eesmärgiks on vältida vaidlusi, mis võivad tekkida kriminaalmenetluse ja üldiste isikuandmete kaitse reeglite näilise kollideerumise pinnalt. Nimelt võib privileegi hoidja soovida menetluslikust olukorrast sõltuvalt nõuda, et kord küll menetluses seaduslikult avaldatud teabe kasutamine hiljem siiski lõpetataks. IKÜM artiklid 17, 18 ja 21 näevad andmesubjektile ette võimaluse nõuda oma isikuandmete kustutamist, töötlemise piiramist ja

lõpetamist, kuid need kriminaalmenetlusele ei rakendu, nagu sätestab IKS § 4 lg 2 p 4. Kriminaalmenetluse seadustik võimalust tõendeid „tagasi kutsuda“ ette ei näe ja menetluse iseloomu arvestades oleks see ka absurdne. Ehkki küsimus on seega ka andmekaitseõiguses juba lahendatud, on sellegipoolest otstarbekas vaidluste välistamiseks kriminaalmenetluse seadustikku lisada asjakohane säte.

Lõige 5 sätestab ametiprivileegi ajalise kehtivuse.

Ametiprivileegi olemasolu hinnatakse selle aja seisuga, mil isik privileegiga hõlmatud informatsiooni sai – ka pärast privileegiga ametist lahkumist jääb tal ametiprivileeg püsima, hilisem privileegiga ametisse asumine aga varem saadud informatsiooni suhtes privileegi ei tekita. See regulatsioon kaitseb nii ametiprivileegiga isikut kui tema klienti. Seda seetõttu, et reeglina on ametiprivileeg sätestatud ameti pidajaga tolle ameti tõttu usalduslikus suhtes oleva isiku huvides – arsti puhul on selleks patsient, advokaadi ja notari puhul klient jne. Kliendi kontrolli all ei ole ametipidaja jätkuv ametisse jäämine, mistõttu oleks ametiprivileegist tulenev kaitse ebapiisav, kui kehtiks üksnes neil puhkudel, kui usaldusalune ka kriminaalmenetluse ajal jätkuvalt ametis on. Samuti võiks ametiprivileegi kehtivuse sidumine parasjagu ametis olemisega tekitada menetlejale ebaterve stiimuli põhjustada ametiprivileegiga isiku ametist lahkumine, et seejärel oleks võimalik temalt nõuda muidu privileegiga kaitstud andmeid.

Lõige 6 näeb ette advokaadi ja kaitsja ametiprivileegide nõ peegelprivileegi: kaitsjalt või advokaadilt saadud õigusabi sisu ja õigusteenu osutamise käigus toimunud teabevahetuse avaldamist ei saa nõuda ka kliendilt.

See on vajalik, tagamaks advokaadi ja kliendi vahelise suhtluse konfidentsiaalsust ning efektiivset kaitseõigust kriminaalasjas. Ehkki kahtlustataval ja süüdistataval on õigus kriminaalmenetluses üldse ütluste andmisest keelduda, laieneb lõikes 7 sätestatud privileeg kõikidele isikutele, sh tunnistajatele, kes võivad samuti õigusabi kasutada. Privileeg hõlmab vaid seda teavet, mida inimene vahetas enda advokaadi või kaitsjaga – sellele viitab väljend „õigusteenu saamise eesmärgil“. Kolmandat isikut esindava advokaadi või kaitsjaga toimunud suhtlus privileegiga hõlmatud ei ole. Seda seetõttu, et kaitstavaks suhteks on just advokaadi konfidentsiaalsussuhe oma kliendiga, mitte advokaadi tegevus üldiselt. Muudatus on kooskõlas ka Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2013/48/EL²¹ artikliga 4, mille kohaselt liikmesriigid austavad kahtlustatava või süüdistatava isiku ja tema kaitsja vahelise suhtluse konfidentsiaalsust, kui kahtlustatav või süüdistatav isik kasutab käesolevas direktiivis sätestatud õigust kaitsjale. Selline suhtlus hõlmab kohtumisi, kirjavahetust, telefonivestlusi ja siseriikliku õigusega lubatud mis tahes muid suhtlusvorme.

²¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22.10.2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega.

Paragrahv 64² sätestab ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava tõendi kogumise üldised reeglid. Lisaks tuleb jälgida konkreetse menetlustoimingu kohta käivat eriregulatsiooni.

Lõige 1 sätestab üldise reegli ametiprivileegiga hõlmatud teabe kohta tõendite kogumiseks.

Ametiprivileegist möödumine on võimalik vaid seda lubava kohtumääruse alusel. Siin lõikes sisalduv regulatsioon on vajalik, et anda kohtule võimalus kaaluda ühelt poolt kriminaalmenetluse vajadusi ja teiselt poolt privileegi hoidja privaatsusõiguse riivet, kuivõrd kriminaalasjad on erinevad ning sellest lähtuvalt on ka erineva intensiivsusega see avalik huvi faktide tuvastamise vastu, mis õigustaks privaatsusõiguse riivet. Kohtule esitatav taotlus käib konkreetse menetlustoimingu kohta, mitte ei tühista privileegi teabe osas üleüldse – kohus peab iga taotluse puhul hindama, kas ametiprivileegist möödumine konkreetse menetlustoimingu käigus on põhjendatud või mitte, sh silmas pidada, et menetlustoiminguga ei riivataks privaatsusõigust suuremal määral (nt kogutaks andmeid asjassepuutumatute inimeste kohta), kui see, mis legitiimse eesmärgi saavutamiseks vajalik. Selle lõike sõnastus osutab ka, et isegi juhul, kui mõne ameti pidajate kohta käivas eriseaduses on teistsugune regulatsioon, tuleb kriminaalmenetluses ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldavate tõendite kogumisel juhinduda just kriminaalmenetluse seadustiku regulatsioonist. Sama loogika tuleneb ka normide hierarhia reeglitest, kus kohtumenetluse seadused on PS § 104 p-s 14 nimetatud nn konstitutsioonilised seadused.

Lõikes 1 sätestatu ei ole täiel määral kohaldatav advokaadi, kaitsja ja ajakirjaniku ametiprivileegi suhtes – nende kohta kehtestatakse eriregulatsioon.

Punktide 1 ja 2 lähtekohaks on, et kriminaalmenetlus ei saa silmi sulgeda selle ees, mis teistele üldiselt näha on.

Välistades kriminaalmenetlusest teabe, mis enam faktiliselt saladuseks ei ole, loodaks skisofreeniline paralleelreaalsus, mis mõjuks protsessile delegitimeerivalt. Kui isik, kelle huvides saladuse hoidmise kohustus on kehtestatud, ise saladuse hoidmisest ei hooli, puudub põhjus ka menetlusest seda teavet välistada. Nii ei ole põhjust teabekandjat privileegiga kaitsta, kui selles sisalduv teave on kolmandatele isikutele kättesaadavaks tehtud, nt klient saadab advokaadile edastatud dokumente või advokaadile saadetud kirja edasi ka oma sõpradele või ajakirjandusele või jätab lihtsalt Internetis turvameetmeteta kättesaadavaks, või arutatakse muidu privileegiga hõlmatud teemasid näiteks supermarketi kassajärjekorras, kus seda võivad kõrvalised inimesed pealt kuulda. Teabe avaldamisega privileegi hoidja poolt ega avalikuks saamisega poleks aga tegu sellisel juhul, kui teavet on avaldatud sellisele isikule, kellele avaldatu on samuti kriminaalmenetluses privileegiga kaitstud – näiteks advokaadile avaldatu ei lähe privileegi alt välja üksnes seetõttu, et klient on sama teavet rääkinud ka teda ravinud arstile, kellel on samuti ametiprivileeg ja kohustus kuulnud saladuses pidada.

Teave ei ole enam saladuses siis, kui see on teada muudele isikutele kui ametiprivileegiga isik (ja tema abipersonal) ja tema klient. Kui privileegi hoidja on küll olnud hoolikas, ent teave on siiski lekkinud, on fakti küsimus, kas seda saab samas pidada ka saladuses mitte olevaks teabeks ja seetõttu privileegi kustunuks lugeda. Nähtavasti oleks nt kliendi suhtes ebaõiglane see, kui tema poolt usalduslikus vestluses advokaadile usaldatu kaotaks kaitse üksnes seetõttu, et advokaadibüroo praktikant on kliendikohtumisel kuulnud edasi rääkinud oma emale, aga saladus sealt kaugemale lekkinud ei ole. Teisalt ei ole õigustust menetluses teha nägu, nagu

informatsioon oleks endiselt saladuses, kui teave on juba ajakirjanduses või sotsiaalmeedias avaldatud (olgu siis kliendi enda poolt või muudest menetlejaga mitte seotud allikatest ajakirjandusse jõudnuna) või riigile muus menetluses esitatud. Ehkki siin võib samuti tekkida olukord, et kliendi saladused leiavad kohtumenetluses kasutust mitte kliendi enda süü tõttu, ei ole siin saladuseks mitte olevat teavet põhjust menetlusest eemal hoida, kuna sellega kellegi privaatsust enam kaitsta ei ole võimalik ning puudub ka põhjus teabe avalikuks tulemisega seoses midagi ette heita menetlejale.

Ehkki privaatsusõiguse kaitse võib endiselt olla isiku soov ka pärast seda, kui teave on avalikuks tulnud isiku tahtmata, ei ole põhjendatud taolise teabe kohta tõendite kogumise keelamine või kogutud tõendite lubamatuks kuulutamine. Tõendi lubamatuks kuulutamist saab kasutada instrumendina menetleja distsiplineerimisel, vältimaks menetleja poolt sihilikke menetlusõiguse rikkumisi. Tõendite lubamatuks tunnistamise eesmärgiks ei ole menetluse kallutamise süüdistatavale soodsa väärlahendi suunas läbi süüstavate tõendite kunstliku elimineerimise. Kui teabe avalikuks saamine ei ole põhjustatud menetleja poolsest menetlusõigust rikkuvast tegevusest, puudub põhjus ka teavet kriminaalmenetlusest eemal pidada. Ei ole ratsionaalselt põhjendatav olukord, kus teave on iseenesest juba kõrvalistele isikutele teatavaks saanud ega ole seega enam saladuses, kuid süüteomenetluses tuleb siiski miskipärast teha nägu, nagu seda teavet ei oleks.

Punktides 1 ja 2 kirjeldatu näol on küll tegemist olukordadega, mille esinemisel seadus näeb ette, et kohus tõendi kogumiseks loa annab, on siin kohtu loa nõudmine siiski vajalik, kuivõrd mõlemad olukorrad nõuavad autoriteetset hinnangut ja asjaolude tuvastamist: ühel juhul peab kohus andma hinnangu privileegi hoidja tegevusele ning otsustama, kas too on oma käitumisega saladuse hoidmisest loobunud; teisel juhul tuleb kohtul hinnata, kas on piisavalt põhjendatud järeldus, et muidu privileegi alla minev teave on salajasuse minetanud menetleja tegevusest sõltumatutel asjaoludel.

Punkt 3 annab võimaluse kohtul kaaluda ühelt poolt avalikku menetlushuvi ja teiselt poolt isikute põhiõiguste riivet, mida ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava tõendi kogumine endaga kaasa tooks.

Kaalumise võimalus on ette nähtud vaid eelnõukohase § 64¹ lõike 1 punktides 4 – 7 sätestatud ametiprivileegide puhul (meedikud, vahendaja, notar, patendivolinik, pankrotihaldur, riikliku järelevalve teostaja). Ajakirjanduslikul eesmärgil andmeid töötlevate isikute privileegi (eelnõukohase KrMS § 64¹ lg 1 p 3) ning advokaatide (p 2) ja kaitsja (p 8) ametiprivileegide kohta luuakse eelnõuga eriregulatsioon. Vaimulike (eelnõukohase KrMS § 64¹ lg 1 p 1) ametiprivileegi puhul ei ole traditsiooniliselt kaalumise võimalust ette nähtud (ei ole ka kehtivas seadustikus ega tsiviilkohtumenetluses) ning selles osas regulatsioon ei muutu. Vaimulikuprivileegi eripära seisneb mh selles, et ta pole kehtestatud üksnes selle isiku kaitseks, kes vaimuliku juures hingehoidlikul vestlusel käis, vaid ka vaimuliku enda usuvabaduse kaitseks: pihisladuse hoidmine ei tulene vaimuliku jaoks mitte üksnes KiKoS § 22 nõuetest, vaid on ka religioosse sisuga. Seetõttu, aktsepteerides usuvabadust olulise põhiseadusliku väärtusena, ei ole ka ette nähtud võimalust vaimuliku vabastamiseks ametiprivileegist.

Kaaludes, kas lubada ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldavat tõendit koguda eelnõukohase KrMS § 64² lg 1 punkti 3 alusel, tuleb kohtul hinnata kahte kriteeriumi:

- a) Andmed, mille kohta tõendeid koguda soovitakse, on vältimatult vajalikud kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks - see tähendab eelkõige, et teave on asjassepuutuv ja oluline ning seda ei ole võimalik ilma ametiprivileegi riivamata saada. Kohtul tuleb hinnata ka seda, millises mahus on ametiprivileegiga hõlmatud andmete saamine menetluse jaoks vajalik ja luba anda üksnes selles mahus. Näiteks oleks ametiprivileegist möödumine ilmselt õigustatud, kui kriminaalasi puudutaks ametiprivileegiga isiku enda võimalikku kuritegu, mille kohta on põhjendatud kahtlus, kuid ilma ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldavaid tõendeid kogumata ei ole võimalik asja lõpuni uurida. Kohtu loa nõue peab välistama mh „õngitsemise“ uurimisasutuste poolt – tegevuse, kus ilma artikuleeritava legitiimse põhjenduseta nõutakse välja ulatuslikult selliseid materjale, mille suhtes on teabe valdajal ametisaladuse hoidmise kohustus (nt paljude inimeste terviseandmed). ;
- b) Isikuõiguste riive proportsionaalsus. Ametiprivileegist möödaminekut õigustab avalik menetlushuvi, st vajadus tagada riigi ja õiguskorra funktsioneerimine ja üldine turvalisus. See huvi on seda intensiivsem, mida raskem on kuritegu. Kohtul tuleb iga taotluse puhul hinnata, kas isiku õiguse eraelu puutumatusle ja seotud osapoolte ootuse konfidentsiaalse usaldusliku suhtluse tagamisele saab konkreetsel juhul allutada avalikule huvile. Avalik huvi ei ole avalikkuse huvi (ajakirjanduslik või isegi uurijalik uudishimu), vaid on eelkõige küsimus sellest, mis on konkreetses kriminaalmenetluses ühiskonna ja õiguskorra jaoks tervikuna kaalul.

Kuivõrd riive maht ja intensiivsus võib erinevatel juhtumitel olla väga erinev (mh sõltuvalt sellest, millist ametiprivileegi ja millise menetlustoiminguga riivatakse), ei ole siin kohane ka konkreetselt piiritleda loa andmist mingi kuriteo astme või liigiga.

Punktis 3 sätestatud ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldavate tõendite kogumiseks loa andmise kord lahendab ära ka probleemid seoses terviseandmetele juurdepääsuga, mis tekkisid pärast Riigikohtu lahendit asjas nr 1-20-5071. Ehkki valdavalt saab menetleja terviseandmetele ligi patsiendi nõusoleku alusel, on praktikas olukordi, kus patsient mingil põhjusel seda nõusolekut anda ei saa – näiteks on ta koomas või selgelt arusaamisvõimetu nt dementsuse tõttu või hoopis surnud ja pärijad ei ole veel tuvastatud. Samuti lahendatakse probleem seoses sellega, et näiteks notariaadiseaduses on küll ette nähtud ametisaladuse avaldamiseks kohtu loa nõue (NotS § 3 lg 2), ent kriminaalmenetluse seadustik siiani ei kehtestanud ühtegi alust sellise loa taotlemiseks ja andmiseks.

Punkt 4 sätestab, millistel tingimustel võib kohus anda loa mööduda ajakirjanikuprivileegist.

Erinevalt punktis 3 sätestatud juhiseist, jääb ajakirjanikuprivileegist möödumiseks kehtima sama standard, mis sisaldub kehtiva KrMS § 72 lg 1 p-s 3¹. Selle kohaselt saab ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötleva isiku konfidentsiaalse allika kohta tõendeid koguda vaid juhul, kui täidetud on kolm tingimust:

- a) Kriminaalasja esemeks on esimese astme kuritegu;
- b) Ametiprivileegiga hõlmatud teave on vältimatult vajalik kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks;
- c) Tõendi kogumiseks on ülekaalukas avalik huvi

Võrreldes punktis 3 sätestatud alustega on siin kaks erisust: esmalt kuriteo raskus ning seejärel ülekaalukas avalik huvi tõendi kogumiseks. Teisisõnu, ajakirjaniku ametiprivileegist möödumiseks ei piisa üksnes tavalisest proportsionaalsuse kaalumise, vaid kohus peab leidma, et avalik huvi on ajakirjandusallika konfidentsiaalsusest palju olulisem. Huvide kaalumisel tuleks kohtul muu hulgas arvestada nii seda, kuidas mõjuks konfidentsiaalse allika identiteedi ilmsikstulek ajakirjandusvabadusele ja inimeste üldisele valmisolekule ajakirjanduse poolt pöörduda, kui ka võimalikku kahju ja ohte konkreetsele konfidentsiaalselt ajakirjandusele teavet andnud inimesele. Kohus peaks loa andma üksnes juhul, kui oht konkreetsele allikale on väike või konkreetsete meetmetega adekvaatselt maandatud.

Lõike 2 eesmärk on vältida liigsete dokumentide tootmist.

Olukorras, kus tõendi kogumiseks ette võetav menetlustoiming niikuinii vajab kohtu või eeluurimiskohtuniku eelnevat luba (nt läbiotsimine või mõni jälitustoiming), tuleb selle loa saamise taotluses põhjendada lisaks menetlustoimingu enda kohta käivas regulatsioonis nõutule ka ametiprivileegist möödumise lubatavust. Vältimaks irdtõlgendust, et kuivõrd tegemist on justkui kahe erineva taotlusega (taotlus menetlustoiminguks loa saamiseks ja siis ametiprivileegist möödumiseks), peaks koostama ka kaks eraldi kohtumäärust, on seaduses selgesõnaliselt kirjas, et mõlemad küsimused, mis niikuinii tuleb koos lahendada, saab ka vormistada samas menetluskohas.

Lõige 3 sätestab ametiprivileegi tagamiseks õiguse andmete avaldamisest keelduda teabevaldajale, kes ise ei ole ametiprivileegiga isikuks.

Tänapäeval on tavaline, et serveri- ja elektronposti teenus, nagu ka arhiivi- ja raamatupidamise teenused ostetakse sisse, st näiteks notaril ei ole oma internetiserverit ja lepitaja ei korralda isiklikult oma raamatupidamist. Samuti on vältimatu, et teenusepakkujatele saab teatavaks ka selline informatsioon, mille puhul on seaduses ette nähtud konfidentsiaalsuskohustus ning eelnõu kohaselt kas ametiprivileeg või ametiprivileegi taotlemise võimalus. Lisaks on pea kõikide reguleeritud kutsealade ja ametitega seotud ka erinevad registrid ja andmebaasid, kus samuti kajastub teave, mis on ametiprivileegiga või vähemasti konfidentsiaalsuskohustusega kaetud. Siinkohal on üheks tuntuimaks näiteks ilmselt tervise infosüsteem. Lõige 3 on vajalik selleks, et tagada teabe konfidentsiaalsus juhul, kui see ei ole vahetult ametiprivileegiga isiku valduses – olgu siis valdusest välja läinud teenuse osutamise eesmärgil või seetõttu, et seadus näeb ette konfidentsiaalsete andmete sisestamise mingisse andmebaasi. Kui lõige 4 jätta kehtestamata, tekiks ameti- ja kutsesaladuse kaitsesse suur ja sügav auk: uurimisasutus saaks ametiprivileegist ilma igasuguste takistusteta mööduda lihtsalt seeläbi, et nõuab soovitud andmed välja mõnelt teenusepakkujalt või pärib need välja mõnest registrist.

Õigus keelduda tähendab, et teabepäringule tuleb teabevaldajal muidugi vastata – säte ei võimalda lihtsalt uurimisasutuste päringuid ignoreerida, vaid keeldumise korral tuleb keeldumisest päringu saatnud uurimisasutusele teada anda. Silmas tuleb seejuures pidada, et sugugi mitte kõik ameti- ja kutsesaladused ei anna kriminaalmenetluses ametiprivileegi: näiteks krediitiasutuste seaduses sätestatud pangasaladus iseenesest kriminaalmenetluses ametiprivileegi ei tekita. Küll aga võib krediitiasutusel tekkida õigus keelduda ilma sellekohase

kohtumääruseta väljastamast näiteks tema kliendiks oleva advokaadibüroo ametiprivileegiga hõlmatud teavet.

Lõige 3 annab teabevaldajale õiguse andmete avaldamisest keelduda, kuid keeldumise kohustust ei pane: see kohustus tuleneb eeskätt teenusepakkuja ja ametiprivileegiga isiku vahelisest lepingust ja ei ole kriminaalmenetluse õiguse reguleerimisalas. Erinevate riigi andmebaaside ja registrite pidajate kohustus konfidentsiaalsust pidada tuleneb asjakohastest õigusnormidest.

Soovides teabevaldaja keeldumisest hoolimata andmeid saada, tuleb läbida ametiprivileegist möödumise protseduur, st taotleda luba privileegi hoidjalt või eeluurimiskohtuniku luba. Kui on teada, et andmed võivad olla hõlmatud ametiprivileegiga, on otstarbekas luba taotleda veel enne kui andmeid pärima minna.

Lõige 4 on erisäte kohtuniku ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldava tõendi kogumiseks ja järgib KS § 71 lõikes 2 sätestatut.

Seda sätet tuleb silmas pidada kõikidel juhtudel, kui kohtuniku ametiprivileegist soovitakse mööduda, sh kohtuniku ülekuulamisel.

Paragrahv 64³ sätestab menetlustoimingu käigus ametiprivileegiga seotud vastuväidete esitamise ja lahendamise korra. Advokaatide ja kaitsjate ametiprivileegide osas tuleb silmas pidada ka asjakohast eriregulatsiooni, mis eelnõukohase seadusega kehtestatakse. Eelnõukohane § 64³ reguleerib kahte olukorda: esmalt seda, kus menetlustoimingut soovitakse teha ilma, et kohus oleks ametiprivileegist möödumist üldse lubanud, teiseks aga olukorda, kus ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava tõendi kogumiseks on antud kohtu luba, ent menetlustoimingu käigus on tekkinud kahtlus, et uurimisasutuse ametnikud ületavad kohtu loa piire. Regulatsiooni eesmärgiks on tagada ametiprivileegiga hõlmatud teabe puutumatus, kui ametiprivileegist möödumine ei ole põhjendatud, tekitamata samas võimalust ametiprivileegi üle peetava vaidlusega menetlust seisata või menetlustoimingut üldse vältida.

Lõige 1 sätestab menetlustoimingule allutatud isiku tegevuse olukorras, kui tema suhtes menetlustoimingu tegemise käigus kogutakse ametiprivileegiga hõlmatud teavet ilma kohtu või privileegi hoidja loata, või tal on tekkinud kahtlus, et ametiprivileegiga teabe saamiseks tehtava menetlustoimingu käigus ületatakse kohtu loa piire.

Lõige 1 võib aktualiseeruda ka juhul, kui menetleja ei ole teadlik, et viib menetlustoimingut läbi ametiprivileegiga isiku suhtes – näiteks on läbi otsitavaks kohaks patendivolniku elamu seoses tema poolt võimaliku narkokuriteo või rahavõltsimisega. Sellises olukorras ei pruugi menetlejal olla põhjust kahtlustatava professionaalse tegevuse vastu huvi tunda ega ka läbiotsimisel eeldada, et võiksid ametiprivileegiga hõlmatud teabe otsa sattuda.

Sellisel juhtumil tuleb menetlustoimingule allutatud isikul viivitamata esitada menetlejale vastuväide, mis protokollitakse. Vastuväide võib põhineda näiteks sellel, et uurijad võtavad kaasa teabekandjaid, mille kaasavõtmist kohtu loas ei ole heaks kiidetud, kasutavad menetlustoimingu käigus meetodeid, mis toovad kaasa kohtu loas määratud intensiivsema

tungimise ametiprivileegiga hõlmatud andmetesse, või ka näiteks sellel, et toiminguga käigus üldse ametiprivileegiga hõlmatud andmetesse sekkutakse olukorras, kus kohtu luba ametiprivileegist möödumist ette ei näinudki. Paragrahvi 64³ regulatsioon laieneb ka nendele isikutele, kes hoiavad konfidentsiaalset ja potentsiaalselt ametiprivileegiga hõlmatud teavet, ehkki ise ametiprivileegiga isikuks ega privileegi hoidjaks ei ole. Ka nemad, kui nende juures menetlustoimingut läbi viiakse, saavad esitada vastuväite seoses kohtu loa piiride ületamisega, sh juhul, kui kohtu luba tõendi kogumiseks ametiprivileegiga hõlmatud teabe kohta üldse puudub, ent peaks olema. See muidugi eeldab, et teabevaldaja ise on teadlik, et ta valdab konfidentsiaalset teavet – ja selle teadmise eest peaks eelkõige hea seisma ametiprivileegiga isik, kellel on seadusest tulenev teabe konfidentsiaalsena pidamise kohustus. Just tema peab konfidentsiaalset teavet lepingupartnerile või ka registripidajale usaldades veenduma, et lepingutingimustes on lepingupartnerile pandud kohustus teabe konfidentsiaalsust tagada ning infosüsteemi õiguslik regulatsioon võtab arvesse andmete tundlikku iseloomu.

Vastuväite esitamise eesmärgiks on vältida ametiprivileegiga hõlmatud andmete õigustamatut ilmsikstulekut. Seetõttu tuleb vastuväide esitada kohe menetlustoimingu käigus, kui on aru saada, et kohtu loa piire ületatakse. Vastuväide tuleb kanda menetlustoimingu protokollis ning protokollis koostamisel tuleb olla piisavalt täpne, et oleks selgelt aru saada, mille kohta vastuväide käis.

Lõige 2 näeb ette menetleja tegevuse, kui menetlustoimingu käigus esitatakse vastuväide seoses kohtu loa piiride ületamisega ja menetleja vastuväitega nõustub.

Sellisel juhul tuleb ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldav tõend kogumata jätta ja vaidlusalune andmekandja ilma selle sisuga tutvumata tagastada. Vaidlusalune teabekandja tähendab siin seda teabekandjat, mille kohta esitati vastuväide. Teisisõnu – kui protokollis on juba kirjeldatud sellise tõendi sisu, mis nüüd otsustati tagastada, tuleks kirjeldus ka protokollist kustutada, kuna vastasel juhul ju tegelikult vaidlusalust teavet kogumata ei jäetaks. Olukorras, kus menetlustoiming seisneb andmekandjate kopeerimises, tähendab see tagastamine samas ka koopiaste kustutamist – tagastamise eesmärgiks on saavutada olukord, mis oleks olnud siis, kui ametiprivileegi poleks rikutud ja kohtu loast oleks kinni peetud.

Vastuväide ja sellega nõustumine ei tähenda, et menetlustoimingu peaks pooleli jätma, kui menetlustoimingu oli plaanis koguda ka muid tõendeid. Nagu vastuväide tuleb protokollida, tuleb protokollida ka see, mil moel vastuväitele reageeriti.

Lõige 3 näeb ette tegevuse puhuks, kui menetleja esitatud vastuväitega ei nõustu, kuid menetlustoimingu katkestamine või edasilükkamine seaks tõendi säilimise ohtu.

Sellist ohtu vaikumisi alati jaatada ei ole põhjust. Kui puudub alus arvata, et ametiprivileegiga isik teeb kahtlustatavaga koostööd või on ise kahtlustatavaks või et mingil tehnilisel põhjusel andmed ilma sekkumata suure tõenäosusega hävivad, on ametiprivileegiga hõlmatud teabe säilitamise huvi ka ametiprivileegiga isikul endal. Liiatigi võib teabe säilitamine olla ka kohustuseks, mille täitmata jätmise võiks tuua kaasa ametist eemaldamise.

Kui aga asjaolud näitavad, et ametiprivileegiga hõlmatud tõenduslikult olulise teabe säilimine menetlustoimingu edasilükkamisega ohtu satuks, tuleb teave konserveerida – koguda

võimalikult selliselt, et tema säilimine oleks tagatud, kuid kuni õigusvaidluse lahendamiseni menetlusasutus teabega tutvuda ei saaks. Sellel eesmärgil tuleb vaidlusaluseid andmeid sisaldav teabekandja vastuväite esitaja juuresolekul *pitseerida* (st turvaliselt pakendada läbipaistmatusse pakendisse, mis välistab teabekandja sisuga tutvumise ja võimaldab tagantjärele tuvastada pakendi avamist) ja menetleja võib selle pitseeritult turvaliseks säilitamiseks kaasa võtta. Seda, et pitseerimine nõuetele vastab, peab suutma vajadusel tõendada menetleja. Praktikast võib see tähendada näiteks dokumentide, arvutite ja telefonide või näiteks läbiotsimise käigus serverist kopeeritud elektronkirjavahetusega andmekandja pakkimist sellisesse pakendisse, mis välistab mitte üksnes visuaalse vaatluse, vaid ka juurdepääsu pistikutele, pistikupesadele ja kontaktivabadele andmeülekandevõimalustele (nt traadita internetiühendused, *Bluetooth*). Seda, mis ära võeti ja kuidas pitseeriti, kajastatakse menetlustoimingu protokollis. Menetleja pitsatit avada ei tohi ja peab pitseeritud teabekandjad esitama eeluurimiskohtunikule tolle nõudmisel tutvumiseks. Eeluurimiskohtunik peaks omakorda teabekandjaid saades veenduma, et pitsat on terve.

Lõige 4 sätestab, kuidas toimub menetlustoimingu käigus ametiprivileegi rikkumise kohta esitatud vastuväite edasine menetlemine.

Kui menetleja vastuväitega nõustub ja vaidlusaluse teabekandja tagastab, läheb menetlustoiming edasi või lõpetatakse. Kui aga vastuväitest hoolimata menetleja peab vajalikuks vaidlusaluse teabekandja ära võtta, et tagada tõendusteabe säilimine, on asjaomasel ametiprivileegiga isikul menetlustoimingu lõppemisest teada saamisest arvates 48 tundi aega esitada eeluurimiskohtunikule taotlus andmekandja tagasisaamiseks. Siin on oluline, et taotluse saab esitada just ametiprivileegiga isik, kellel on vastutus teabe konfidentsiaalsena hoidmise eest ning ka teadmine sellest, kes on konkreetsete andmete osas privileegi hoidja. Eelduslikult on teabevaldaja, kes ise ei ole ametiprivileegiga isik, kohustatud ametiprivileegiga isikule andmete konfidentsiaalsust ohustavast menetlustoimingust teada andma, kuid menetluse tõhusa jätkumise huvides on ka see, et menetleja ise teavitab ametiprivileegiga isikut, kelle ametiprivileegist on menetluse käigus tõendeid kogudes kavas mööda minna.

Selleks, et ametiprivileegiga isikul oleks reaalne võimalus enda ja oma klientide õigusi kaitsta, hakkab taotluse esitamise tähtaeg kulgema mitte menetlustoimingu käigus vastuväite esitamise hetkest, vaid sellest hetkest, mil ametiprivileegiga isik sai teada, et menetlustoiming aset leidis ja lõppes (ja sellega seoses lõppesid ka võimalikud suhtlemise ja liikumise piirangud, mis toiminguga kaasnesid). Kui menetlustoiming tehti ametiprivileegiga isiku enda juuresolekuta, on seetõttu menetluse tõhusaks kulgemiseks oluline, et menetleja ka ise ametiprivileegiga isikut menetlustoimingu tegemisest teavitaks ja teavitamise aeg saaks fikseeritud: sellest hetkest läheb käima 48-tunnine tähtaeg eeluurimiskohtunikule taotluse esitamiseks. Taotluse esitamisega viivitamist käsitatakse vastuväitest loobumisenähtena olenemata sellest, kas ametiprivileegiga isikul endal oli õiguslik alus andmeid avaldada. Seda seetõttu, et suhe privileegi hoidja ja ametiprivileegiga isiku vahel on sageli samuti konfidentsiaalne ning selle sisesuhte kontrollimine kriminaalmenetluses ei ole seetõttu ilma privileegi murdmata võimalik.

Lõige 5 sätestab teabekandja tagastamise taotluse läbivaatamise korra.

Eeluurimiskohtunik peab taotluse lahendama 10 päeva jooksul taotluse saamisest. Menetluskord on eeluurimiskohtuniku enda äranägemisel, kuid lähtuda tuleb ausa kohtupidamise üldistest põhimõtetest, st ära kuulata mõlemad pooled ning kohus võib vajadusel tutvuda nii ära võetud andmekandja (ja sellel oleva teabe) kui kriminaaltoimiku materjalidega, et otsustada, kas teave on privileegiga hõlmatud ning kui on, siis kas privileegi murdmiseks on alust. Kui kohus leiab, et teave on privileegiga hõlmatud ning privileegi murdmiseks alust ei ole, teeb kohus määruse, millega kohustab uurimisasutust alusetult ära võetud teabekandjad tagastama ja võimalikud koopiad hävitama, st taastama olukorra, mis oleks siis, kui teabekandjat poleks ära võetud.

Kui ametiprivileegi murdmine on õigustatud, teeb kohus määruse, millega jätab taotluse rahuldamata ja teeb korraldused, mis on vajalikud äravõetud teabekandjal olevate andmete töötlemise käigus ametiprivileegi ülemäärase riive vältimiseks. Näiteks võib eeluurimiskohtunik määrata, et teabekandjal olevate andmete hulgast otsitakse tõendusteavet kindlate märksõnade järgi või kindlatest kataloogidest. Eeluurimiskohtunik võib ka määrata, et taotlus rahldatakse osaliselt, st osa ära võetud teabekandjaid tuleb tagastada, kuid teistelt võib menetleja kriminaalasjaga seotud teavet otsida.

Lõige 6 sätestab, et teabekandja tagastamise taotluse lahendamisel tehtud määrus on vaidlustatav määruskaebuse korras. Määrus on vaidlustatav läbi kolme kohtuastme, tagamaks põhiõiguste kaitse ja ühtse kohtupraktika kujunemine.

2) paragrahvi 72 muutmine

Paragrahvi 72 sõnastust ja funktsiooni muudetakse lähtuvalt sellest, et ametiprivileegide üldregulatsioon sisaldub eelnõu kohaselt lisatavates §-des 64¹ kuni 64³. Nii on § 72 uueks funktsiooniks kitsalt ütluste andmisest keeldumise õigus ametiprivileegi tõttu.

Lõige 1 sätestab ametiprivileegi sisu ülekuulamise kontekstis.

Ehkki säte on sõnastatud kitsalt tunnistaja ülekuulamise kohta, laieneb tunnistaja kohta käiv regulatsioon ka muude isikute ülekuulamisele ning seda nii kohtueelses kui kohtumenetluses. Ametiprivileegi sisuks on tunnistaja õigus eelnõukohase § 64¹ kohaselt ametiprivileegiga hõlmatud teabe kohta ütlusi mitte anda. Küsimusi võib sellise teabe kohta küsida ka siis, kui ametiprivileeg on menetlejale või küsitlejale teada – seda seetõttu, et ametiprivileeg on õigus ütluste andmisest keelduda ja sellega täita lepingust või seadusest tulenevat kohustust, mitte ametiprivileegiga isiku absoluutne kriminaalmenetluslik kohustus. Enamasti on privileegi hoidjal vaba voli ametiprivileegiga isik ametiprivileegist vabastada ning menetlejal ei pruugi olla teada, millises ulatuses on ametiprivileegiga isik volitatud ütlusi andma.

Lõige 2 sätestab, millistel juhtumitel ei ole tunnistajal õigust ametiprivileegile tuginevalt ütluste andmisest keelduda.

Üldjuhul on selliseid juhtumeid neli:

- a) Privileegi hoidja on oma nõusolekuga teabe avaldamiseks ametiprivileegi kustutanud (eelnõukohase § 64¹ lg 3);
- b) Tunnistaja on juba ise teabe kohta ütlusi andnud, st ametiprivileeg, kui see ka kunagi oli, on juba murtud ametiprivileegiga isiku enda poolt. Seejuures ei ole oluline, kas ametiprivileegiga isik avaldas privileegiga hõlmatud teavet privileegi hoidja nõusolekul või mitte, kuna kui teave on juba kriminaalmenetluses avaldatud, ei ole enam põhjust seda menetlusest eemal pidada;
- c) Teave on saanud avalikuks privileegi hoidja käitumise tulemusel, st privileegi hoidja on konkludentselt loobunud privileegiga hõlmatud teabe salajas hoidmisest (eelnõukohase § 64² lg 2 p 1);
- d) Teave on menetleja tegevusest sõltumatul põhjusel avalikuks saanud (eelnõukohase § 64² lg 2 p 2).
- e) Kohus on otsustanud, et ametiprivileegist möödumine on asjaolusid arvestades lubatav eelnõukohase § 64² lg 2 punktide 3 või 4 alusel.

Eraldi näeb lõige 2 ette, et advokaadi ja kaitsja ametiprivileegi puhul ei ole eelnõukohase § 64² lõikes 2 märgitud tingimused rakendatavad. Seda seetõttu, et advokaat või kaitsja on kriminaalmenetluses ise menetluspooleks või poole esindajaks ning neile on lisaks muudele kohustustele kehtestatud ka kohustus olla lojaalne oma kliendile. Sundides advokaati või kaitsjat ülekuulamisele ütlusi andma, sunnitaks advokaati või kaitsjat lojaalsuskohustust rikkuma ning lisaks on ülekuulamisele alati suur oht, et avaldatakse ka sellist teavet, mille osas ametiprivileeg ei olnud veel kustunud.

Lõige 3 eesmärgiks on vältida advokaadi või kaitsja valduse läbiotsimise või vaatluse käigus ilmsiks tulnud ja tõendite hulgast välja arvatud ametiprivileegiga hõlmatud teabe ilmsiks tulekut läbi menetlustoimingute juurde kutsutud abipersonali ülekuulamise.

Kuna vaatluse ja läbiotsimise käigus ära võetavatele andmekandjatele salvestatud teabe hulgast tõendina lubatava teabe selekteerimise juures võib olla vaja kasutada ka nt tõlki, IT-spetsialisti või muud asjatundjat ning neile on pandud kohustus menetlustoimingu käigus teatavaks saanud ametiprivileegiga hõlmatud teavet mitte avaldada, kehtestatakse neile ka sellise teabe osas õigus ülekuulamisele ütluste andmisest keelduda.

Lõige 4 näeb ette ülekuulamisele ametiprivileegi maksmapaneku ja ametiprivileegi olemasolu kontrollimise korra.

Soovides ülekuulamisele ametiprivileegile tuginedes ütluste andmisest keelduda, peab ülekuulatatav keeldumisest menetlejale teada andma ning põhjendama ütluste andmisest keeldumise alust. See põhjendus peab olema piisav selleks, et menetlejal oleks selge, millisele ametiprivileegile ülekuulatatav viitab ning millised asjaolud näitavad, et tal see ametiprivileeg on. See nõue kehtib ühtviisi kõikidele ametiprivileegidele tuginedes. Seejuures ei saa nõuda, et põhjenduses esitataks ka sellist teavet, mis iseenesest on ametiprivileegiga hõlmatud. Kui tunnistaja keeldub küsimusele vastamast, ei pea ülekuulamist katkestama, kuid ülekuulatatavat ei saa ka sundida vastama küsimustele, mille suhtes ta väidab, et tal on ametiprivileeg. Soovides siiski tuvastada, et ametiprivileeg küsimusele vastamisest keeldumise õigust ei anna, saab prokuratuur esitada eeluurimiskohtunikule taotluse teha kindlaks tunnistajal ametiprivileegi puudumine. Menetluse kord eeluurimiskohtuniku juures on eeluurimiskohtuniku äranägemisel, kuid kohustuslikult tuleb ära kuulata nii prokuratuuri kui tunnistaja seisukohad ning vajadusel võib eeluurimiskohtunik tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega.

Lõikes 4 kirjeldatud menetluskord on ette nähtud juhtumiks, kui ülekuulamise käigus tekib vaidlus selle üle, kas ülekuulatav võib ametiprivileegile tuginedes ütluste andmisest keelduda. Prokuratuur võib taotleda eeluurimiskohtunikult ka juba enne ülekuulamist luba ametiprivileegist möödumiseks eelnõukohase § 64² lõikes 2 toodud alusel, kui ülekuulatavaks ei ole advokaat ega kaitsja.

Kui kohus leiab, et ülekuulataval ametiprivileegi ei ole või ülekuulatava saab § 64² lg 2 alusel ametiprivileegist vabastada, teeb kohus selle kohta määruse, millega tuvastab ametiprivileegi puudumise või annab loa isiku ülekuulamiseks. Määrusega kohus ei pea kohustama tunnistajat ütlusi andma, kuna seadusliku aluseta ütluste andmisest keeldumine on niikuinii keelatud ja karistatav.

3) Paragrahvi 83 täiendamine

Vaatluse regulatsiooni täiendatakse advokaadi ja kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teavet puudutava erisättega, mis ametiprivileegi alla kuuluva materjaliga tutvumise vajaduse korral allutab vaatluse toimetamise advokaadi valduse läbiotsimist sätestavale regulatsioonile.

See säte on eeskätt oluline advokaadi või kaitsja isikust ja tema valdusest eraldi asuvate vallasasjade ja andmekandjate kaitseks, mille sisuga tutvumiseks kehtiva seaduse kohaselt läbiotsimisluba vaja ei ole. Kui nt advokaadi kohver või telefon on advokaadi enda „küljes“ – näiteks kohver on käes ja telefon taskus, kohaldatakse KrMS § 88 isiku läbivaatuse sätteid, mis eelnõu kohaselt samuti hakkab viitama advokaadi valduse läbiotsimise sätetele. Muudele ametiprivileegiga isikutele kuuluvate asjade vaatluseks võib samuti olla vajalik kohtu luba vastavalt KrMS § 64¹ ja 64².

Vaatluse eesmärk käesoleva sätte mõistes „ei ole saavutatav advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava teabekandjaga tutvumata“, kui menetlejal ei ole vaatlust võimalik teostada ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava andmekandjaga tutvumata – olenemata sellest, kas vaatluse eesmärgiks on just ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava tõendi kogumine. Näiteks võib advokaadi telefonis olla salvestatud erinevaid dokumente, sealhulgas selliseid, mille advokaat on klientidelt saanud seoses kutsetegevusega. Isegi kui viimased uurimisele huvi ei paku, on paratamatu, et kriminaalasja seisukohast oluliste dokumentide selekteerimiseks tuleb läbi vaadata kogu telefoni sisu. Ametiprivileegi eesmärgiks on, et konfidentsiaalne teave kriminaalmenetluses menetlejale teatavaks ei saaks, kuivõrd isegi juhul, kui teavet ei saa otse tõendina kohtule esitada, on menetlejal siiski võimalus teada saadust edasistes tegevustes lähtuda ning see nulliks teabe konfidentsiaalsena pidamise eesmärgi. Seega tuleb eriprotseduuri rakendada igal juhul, kui vaatluse objekt ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldab.

Eriprotseduuri järgimine tähendab, et vaatluse toimetamiseks on vajalik kohtu luba, vaatluse juures peab viibima advokatuuri esindaja ning ametiprivileegiga hõlmatud materjali hulgast sõelub advokatuuri esindaja välja kohtumääruses kirjeldatud andmed, mis antakse menetlejale kriminaalasjas kasutamiseks.

Kui vaatlust hakatakse toimetama ilma, et oleks olemas advokaadi ametiprivileegist möödumiseks vajalik kohtumäärus, rakendub eelnõukohases §-s 64³ sätestatud vastuväidete

esitamise protseduur, arvestades eelnõukohase § 91² erisusi. See tähendab muu hulgas, et vastuväite esitamisel tuleb ära võetavad andmekandjad pitseerida nende sisuga tutvumata.

4) paragrahvi 88 täiendamine

Lisatav KrMS § 88 lg 1¹ reguleerib olukorda, kus advokaadi läbivaatusel on vaja ära võtta ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldavaid andmekandjaid või või toob tema läbivaatuse toimetamine vältimatult kaasa ametiprivileegiga hõlmatud teabega tutvumise. Sel juhul lähtutakse *mutatis mutandis* KrMS § 91² sätestatust. KrMS § 91² korra järgimine tähendab, et läbivaatuse toimetamiseks on igal juhul vajalik kohtu luba, toimingu juures peab viibima advokatuuri esindaja ning potentsiaalselt ametiprivileegiga hõlmatud materjali hulgast eraldab advokatuuri esindaja kohtumääruses kirjeldatud andmed, mis antakse menetlejale kriminaalasjas kasutamiseks.

KrMS § 91² korrast ei pea aga juhinduma olukorras, kus läbivaatusel ei soovita ära võtta ametiprivileegiga hõlmatud teavet ega ole ka vajalik sellega tutvuda. Näitena võib tuua olukorra, kus KarS § 121 lg 1 järgi kvalifitseeritavas kuriteos kahtlustatav advokaat peetakse kinni ning enne tema kinnipidamiskambrisse paigutamist tehakse tema isiku läbivaatus. Kui advokaadil on taskus telefon (või käes portfell), mis iseenesest küll sisaldab ka ametiprivileegiga hõlmatud materjali, kuid menetleja ei tutvu sellega, vaid paneb telefoni või portfelli pelgalt hoiule, ei kohaldata läbivaatusele erireegleid, st ei ole ka nõutav kohtu luba läbivaatuse toimetamiseks.

Tundlike teabekandjate pitseerimine nende advokaadilt äravõtmise puhul on aga vajalik olenemata sellest, kas ametiprivileegiga hõlmatud andmetega tutvumiseks taotletakse kohtu luba või nende andmetega menetleja ei kavatsegi tutvuda (viimases näites kirjeldatud olukord).

Muude ametiprivileegiga isikute läbivaatuseks võib samuti olla vajalik kohtu luba vastavalt KrMS § 64².

5) KrMS § 91 lg 3 muutmine

Muudatusega eemaldatakse KrMS § 91 lõikest 3 viited advokaadi- ja notaribüroole ning ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevale isikule. Selle asemel tuleneb eelnõukohasest §-st 64², et kõikide ametiprivileegiga isikute juures on ametiprivileegiga hõlmatud materjali leidmise eesmärgil läbiotsimiseks vajalik eelnev kohtu luba. Selline muudatus lähtub tõdemusest, et ametiprivileeg ei saa tõhusalt ameti- ja kutsesaladuste kaitset tagada, kui ametiprivileeg on ületatav läbiotsimise korraldamisega ilma täiendava kohtuliku kontrollita. Advokaadi ja kaitsja valduste läbiotsimise kohta ametiprivileegiga hõlmatud teabe äravõtmise eesmärgil sätestab § 91² eriregulatsiooni. Tööruum tähendab ruumi, kus ametiprivileegiga isik täidab oma neid ülesandeid, millest temale ametiprivileeg tuleneb. See tähendab, et tööruum võib kokku langeda eluruumiga ning samal isikul võib tööruume olla ka mitu. Seda, kas tegemist on tööruumiga või mitte, peab menetleja enne läbiotsimist püüdma tuvastada. Kui asutakse läbiotsimist toimetama kohas, mis on ametiprivileegiga isiku tööruumiks, ilma nõutava kohtu loata, võib ametiprivileegiga isik esitada vastuväite vastavalt eelnõukohasele §-le 64³.

6) KrMS § 91 lg 4 p 2 muutmine

Lisatud tekstiosa täpsustab nõudeid läbiotsimismäärusele, millega kohus annab loa ametiprivileegiga isiku valdust läbi otsida, rõhutades, et määruses peab sisalduma ka ametiprivileegist möödumise lubatavuse põhjendus. Alused ametiprivileegist möödumiseks sätestab eelnõukohane § 64² (advokaadi ja kaitsja puhul on alused §-s 91²) ning läbiotsimismääruses tuleb selgelt näidata, kuidas need alused on täidetud.

7) KrMS § 91 lg 8 muutmine

KrMS § 91 lg 8 sõnastusest jäetakse välja viited advokaatidele ja notaritele, kuivõrd advokaadibüroode läbiotsimist reguleeritakse eraldi paragrahvis ja muude ametiprivileegiga isikute juures läbiotsimise toimetamise puhul notarite jaoks erisuste tekitamine ei ole põhjendatud.

Selle asemel on uus reegel, et igasuguse ametiprivileegiga isiku tööruumis toimetatava läbiotsimise juures peab viibima see ametiprivileegiga isik, kelle juures läbi otsitakse, või asjaomase ettevõtja, avalik-õigusliku kutseorganisatsiooni või ametiasutuse esindaja. Selle isiku juuresviibimine on vajalik, et tagada läbiotsimise läbipaistvus ja ametiprivileegi kaitse mh olukorras, kus muidu ei ole menetlejale selge, millised andmed võiksid olla privileegiga hõlmatud. Samas on oluline, et ametiprivileegiga kaitstud teave ei satuks kõrvaliste isikute kätte, kellele sellele muidu juurdepääsu ei tohiks olla.

Asjaomaseks on see ettevõtja või ametiasutus, kus ametiprivileegiga isik oma ameti- või kutsetegevusega tegeleb – olgu selleks siis kohtutäituri büroo, patendibüroo, konkreetne perearstikeskus, mittetulundusühing või järelevalvepädevusega riigiasutus. Avalik-õigusliku kutseorganisatsiooni esindaja kaasamine tuleb kõne alla eelkõige juhul, kui ametiprivileegiga isik tegutseb üksinda. Avalik-õiguslikud kutseorganisatsioonid on loodud seadusega ning neil on lisaks oma liikmete esindamise funktsioonile (nn ametiühingu-pädevus) oma liikmete üle ka regulatiivne võim – tavaliselt läbi kutse või staatuse andmise ja distsiplinaarkaristuste määramise või aukohtumenetluse pädevuse. Näiteks on taoliseks kutseomavalitsuseks Notarite Koda.

Muude ametiprivileegiga isikute juures toimetatavate läbiotsimiste kord erineb oluliselt advokaadibüroode läbiotsimise korrast, mille läbiotsimisel kujutaksid ka juhuslikud lubatava läbiotsimise piiride ületamised endast üksiti ka rünnakut (mitte ainult konkreetse kahtlustatava) kaitseõigusele ja õiglasele õigusemõistmisele. Seetõttu ei toimu muude ametiprivileegiga isikute tööruumide läbiotsimisel ka alati andmete eraldamist. Põhjendatud juhul võib aga andmete eraldamise määrata eeluurimiskohtunik eelnõukohase § 64³ järgi esitatud vastuväite lahendamisel või juba läbiotsimismääruse tegemisel.

Läbiotsimise korraldamisel ametiprivileegiga hõlmatud teabe saamiseks mujal kui tööruumis tuleneb kohtu loa nõue §-s 64¹ sätestatust. Kui ametiprivileegiga hõlmatud teavet läbiotsimisel ei otsita ja läbiotsimist ei toimetata tööruumis, kohaldatakse läbiotsimise kohta KrMS § 91 üldreegleid hoolimata sellest, et isik, kelle juures läbiotsimist teostatakse, on kohustatud ametisaladust hoidma.

8) Seadustiku täiendamine paragrahvidega 91² ja 91³

Paragrahv 91² sätestab erisused advokaadi ja kaitsja valduse läbiotsimise puhuks.

Lõige 1 määratleb kohad, mille läbiotsimisel rakendatakse eriregulatsiooni lisaks kohtu loa nõudele, mis tuleneb eelnõukohase § 91 lõikest 3 (ametiprivileegiga isiku tööruumides läbiotsimine nõuab selle sätte kohaselt alati kohtu luba) ja eelnõukohase § 64² lõikest 1 (ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldava tõendi kogumine nõuab alati kohtu luba).

Nendeks kohtadeks on Eesti Advokatuuri ruumid, advokaadi või kaitsja eluruum, advokaadi või kaitsja kasutuses olev sõiduk, advokaadi või kaitsja tööruum ja muu advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teabe hoiustamiseks kasutatav ruum. „Advokaadi või kaitsja valdus“ on autonoomne mõiste ning ei pruugi kokku langeda asjaõigusliku valdusemõistega, kuivõrd eesmärgiks pole kaitsta advokaadi või kaitsja varalisi õigusi, vaid advokaadi või kaitsja ja kliendi suhte konfidentsiaalsust. Kehtivas õiguses on erikord ette nähtud vaid advokaadibüroo läbiotsimiseks ja mitteadvokaadist kaitsjat üldse ei puudutata, ent see ei ole piisavaks garantiiks olukorras, kus konfidentsiaalne teave võib olla nt advokaadi nutiseadmes, sülearvutis või advokaadibüroo meiliserveris, mis ei asu advokaadibüroos või kaitsja tööruumides.

Advokatuuri ruumide hõlmamine advokaadi valduse mõistesse on vajalik seetõttu, et advokatuuri ruumides tegutseb näiteks advokatuuri aukohus. Aukohtule on iga advokatuuri liige kohustatud andma seletuse ning esitama aukohtu poolt nõutud materjalid. Kutsesaladuse rikkumiseks ei peeta teabe avaldamist juhatusele ja aukohtule (AdvS § 45 lg 4) ning kohustus kutsesaladust hoida kehtib ka advokaadibüroo töötaja ja advokatuuri töötaja kohta (AdvS § 45 lg 1). Muu ruum, mida kasutatakse advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teabe hoiustamiseks, võib olla näiteks arhiiviladu või raamatupidamisbüroo, kus hoiustatakse ametiprivileegiga hõlmatud andmeid.

Kommenteeritav lõige 1 sätestab, et kõikide eelnimetatud kohtade läbiotsimiseks on alati vajalik kohtu luba ning läbiotsimise juures peab viibima Eesti Advokatuuri esindaja. Lisaks on läbiotsimise juures õigus viibida ka sellel advokaadil või kaitsjal, kelle valdust läbi otsitakse; samuti läbi otsitava advokaadibüroo pidajal. Need nõuded on vajalikud selleks, et oleks tagatud ja kontrollitav ametiprivileegi austamine ja kohtumääruse piiridest kinnipidamine läbiotsimise käigus.

Advokatuuri esindaja määrab advokatuuri juhatuse advokatuuri liikmete seast menetleja palvel. Seadus ei nõua, et tegu oleks tingimata vandeadvokaadi või juhatuse liikmega. Advokatuuri esindaja ülesanne on valvata ametiprivileegi järgimise üle – veenduda, et menetleja ilma õigusliku aluseta ei tutvuks ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldavate teabekandjatega ega võtaks neid ära. Advokatuuri esindaja advokaadina on ka kursis sellega, mismoodi advokaadibüroo töötab ning millisel kujul ametiprivileegiga hõlmatud teave võib esineda. Nõue, et advokaadibüroo läbiotsimise juures peab viibima vähemasti advokaat, kelle büroos läbi otsitakse, või advokatuuri esindaja, on ka kehtivas läbiotsimise regulatsioonis, kuid kehtiv seadus ei täpsusta, mis on advokatuuri esindaja ülesanne. Sõltuvalt läbiotsimise iseloomust võib advokatuuri esindajaid olla ka mitu – näiteks suurema büroo läbiotsimise juures, kus läbiotsivad tegutsevad korraga mitmes kohas, on oluline, et advokatuuri esindaja saaks realselt jälgida läbiotsimise käiku. Kui läbiotsimisel on vaja ka ametiprivileegiga hõlmatud teabe hulgast

tõendusteavet välja sõeluda, peab sedagi tegema just advokatuuri esindaja, et vältida õigustamatut ametiprivileegi riivet.

Advokatuuri esindajaks ei saa olla advokaat, kellel on huvide konflikt või samas kriminaalasjas rollikonflikt. Näiteks ei saa advokatuuri esindajaks olla teine läbiotsitava büroo advokaat, (kaas)kahtlustatava kaitsja, samas asjas tunnistaja, kaaskahtlustatav, kannatanu, tsiviilkostja või kolmas isik. Silmas võib olla vajalik pidada ka kriminaalasjast väljaspool seisvaid faktoreid: advokatuuri esindajaks ei peaks sattuma advokaat, kellel läbi otsitava advokaadiga on pooleli isiklikud või kriminaalasjaga tihedalt seotud vaidlused, milles advokatuuri esindaja rolli täitmine ja seeläbi tundlikule teabele juurdepääsu saamine annaks õigustamatu eelise. Huvide konflikti vältimise kohustus on advokaadi kutse-eeetika oluline põhimõte ning advokatuuri juhatus võtab seda advokatuuri esindaja määramisel arvesse. Kriminaalasjas võib olla olukordi, kus advokatuuri esindaja määramise palves ei saa kriminaalasja uurimise huvides avaldada ei seda, kelle juurde läbi otsima minnakse ega ka seda, millised isikud kriminaalasjaga veel üht või teist pidi seotud on. Sellises olukorras võib advokatuuri juhatus eneselegi teadmata advokatuuri esindajaks nimetada advokaadi, kes seaduse nõuetele ei vasta. Taolise olukorra lahendamiseks saab prokuratuur paluda lõike 13 kohaselt advokatuuril määrata uue esindaja. Reeglina peaks advokatuuri juhatus uue esindaja määrama isegi juhul, kui prokuratuuri taotlus ei sisalda spetsiifilisi selgitusi, miks esialgu määratud esindaja ei ole sobilik – „võib osutada muuks menetlussubjektiks samas kriminaalasjas“ või „prokuratuuri hinnangul esineb huvide konflikt“ peaks olema piisav põhjendus.

Eelnõukohase § 91 lg 8 kohaselt tuleb läbiotsimise juurde kutsuda ka advokaat või kaitsja, kelle valdusi läbi otsitakse. Lisaks temale on läbiotsimise juures õigus viibida ka läbiotsitava advokaadibüroo pidajal. Nende juuresolek aitab tagada läbiotsimise kui menetlustoimingu läbipaistvust ning võimaldab vältida ametiprivileegi (sh kriminaalasjaga mitte seotud ametiprivileegi) põhjendamatu riivet. Ehkki büroopidajal ja advokaadil, kelle valdusi läbi otsitakse, on õigus läbiotsimise juures viibida, ei ole nende puudumine läbiotsimise teostamisel takistuseks. Küll on aga möödapääsmatult vajalik advokatuuri esindaja kohalolek. Advokatuuri esindaja kohaolek täidab ka eelnõukohase § 91 lõike 8 nõude, et läbiotsitava koha valdaja juuresolekuta läbiotsimise teostamisel peab juures viibima asjaomase ettevõtte, kutseomavalitsuse või ametiasutuse esindaja.

Lõige 2 sätestab täiendavad nõuded advokaadi valduse läbiotsimiseks antud kohtumäärusele. Läbiotsimismääruse nõuded tulenevad KrMS §-st 145 ja konkreetselt KrMS § 91 lõikest 4. Määruse sisu lisanõuded puudutavad konkreetselt ametiprivileegi kaitset läbiotsimise käigus.

Lisaks sellele, et kohtumäärus peab sisaldama põhjendusi konkreetses kohas läbiotsimise vajalikkuse, proportsionaalsuse ja perspektiivikuse kohta, peab, kui läbiotsimise käigus riivatakse ametiprivileegi, eraldi põhjendama ka seda, miks konkreetsel juhul on põhjendatud ametiprivileegi riive ja kuidas on täidetud lõikes 3 sätestatud tingimused. Näiteks juhul, kui läbiotsimise põhjustas kahtlustus, et advokaadi abikaasa kaupleb narkootikumidega ning advokaadi kodu otsitaksegi läbi just narkootilise aine või sellega kauplemisele viitavate muude esemete leidmiseks, siis ei pruugi üldse olla põhjendatud advokaadi ametiprivileegi riive. Kui advokaadi ametiprivileegi riivet läbiotsimise käigus ei lubata, tuleks ka see läbiotsimismääruses selgelt märkida.

Kohtumäärusest peab võimalikult selgelt nähtuma, mida otsitakse. Sõltuvalt konkreetse kriminaalasja eripärast ei pruugi alati olla võimalik täpselt määruses loetleda objekte (nt

nimetada konkreetseid dokumente kuupäeva ja sisu poolest), mida läbiotsimisel leida loodetakse. Sellises olukorras tuleb läbiotsimismääruses võimalikult konkretiseerida otsitavate objektide ring, et läbiotsimismäärust lugedes oleks võimalikult lihtne eristada määrusega hõlmatud objekte nendest, mille otsimiseks ja äravõtmiseks luba antud ei ole. Määruse selge sõnastamine aitab vältida hilisemaid vaidlusi, mida eeluurimiskohtunik peab hakkama lahendama lõikes 12 sätestatud korras ise andmeid sõeludes. EIK on oma praktikas rõhutanud, et EIÕK art 8 riive demokraatlikus ühiskonnas vajalikuna ja proportsionaalsena hoidmise nimel tuleb läbiotsimise ja teabekandjate ära võtmisel eristada tegelikult otsitavat teavet selle andmekandjast, mille ära võtmine ning sisule ligipääsemine võib kaasa tuua asjassepuutumatute isikute õiguste riive.²² EIK-i hinnangul oli EIÕK art. 8 rikkumisega tegemist isegi juhul, kui ühelt advokaadilt teostati elektronkirjade võtmine selleks, et tõendada teise advokaadi süüd.²³ Läbiotsimismäärus peab väljendama läbiotsimise tegelikku eesmärki ning läbiotsimismäärus peab olema fokuseeritud.²⁴

Samuti tuleb läbiotsimismääruses täpsustada konkreetsete meetmed, vältimaks juhuslikku ametiprivileegiga hõlmatud, kuid kriminaalasjaga mitte seotud teabe menetlejale teatavaks saamist. Selliseks meetmeks võib olla näiteks elektrooniliste dokumentide otsimine konkreetsete märksõnade abil või see, et paberdokumentide hulgast teeb esialgse valiku advokatuuri esindaja mingite konkreetsete tunnuste alusel (nt kõik dokumendid, mis on kas ilma kuupäevata või kindla kuupäevavahemikuga ja allkirjastatud konkreetse isiku poolt või puudutavad näiteks mingit kindlat ehitusobjekti. Sõltuvalt tehnilistest võimalustest võib kohtumääruses ka kindlaks määrata näiteks protseduuri paberdokumentide digiteerimiseks ja siis digiteeritud dokumentidest konkreetse tarkvararakenduse abil otsingute teostamiseks. Kohtumääruses tuleb märkida ka see, kas läbiotsimiskohast on lubatud mingit ametiprivileegiga hõlmatud teavet ära võtta. „Ära võtmine“ ei tähenda siin seda, et läbiotsitav sellest teabest ilma jääb, vaid seda, et teave võetakse kriminaalasja juurde, olgu siis originaalkujul või koopiana. Igal juhul tuleb ka advokaadi juures toimetatava läbiotsimise juures vältida olukorda, kus läbiotsimisega tekitatakse advokaadile põhjendamatult kahju – näiteks viiakse füüsiliselt minema kõik dokumendid ja andmekandjad ja sellega tehakse advokaadi kutsetegevus sisuliselt võimatuks.

Osana andmete eraldamise ja ametiprivileegiga hõlmatud andmete kaitse meetmetest tuleb määruses märkida ka see, kuidas toimida sellise teabega, mis läbiotsimise käigus küll kontrollimiseks võeti, kuid hiljem siiski osutus, et menetletava kriminaalasjaga seotud ei ole. Siin võib kohus näiteks määrata, et sellised teabekandjad hävitatakse advokatuuri esindaja juuresolekul või tagastatakse isikule, kelle juures läbi otsiti vms.

Kui juba läbiotsimismääruse taotlemise ajal on selge, et osa dokumente võib olla võõrkeeles või peidus kuskil keerulises infosüsteemis, kust nende leidmiseks on vajalikud IT-alased eriteadmised, saab kohus läbiotsimismääruses ka tõlgi või IT-spetsialisti (või muu vajaliku erialateadmistega isiku) kaasamise märkida. Läbiotsimismääruses tõlgi või muu spetsialisti kaasamise märkimata jätmine ei tähenda, et neid hiljem vajaduse tõusetudes ei oleks võimalik kaasata. Selleks näevad protseduuri ette lõiked 9 ja 10.

²² EIKo 07.06.2007 *Smirnov v. Russia* (No. 71362/01), p-d 48 ja 58.

²³ EIKo 03.12.2019 *Kırdök and others v. Turkey* (No. 14704/12).

²⁴ EIKo 09.12.2004 *Van Rossen v. Belgium* (No. 41872/98), p 33.

Lõige 3 näeb ette kolm kumulatiivset tingimust, mille täidetuse korral on läbiotsimise käigus advokaadi ja kaitsja ametiprivileegi riived lubatavad. Kui mõni neist tingimustest ei ole täidetud, ei saa kohus advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teavet sisaldavate tõendite kogumist lubada. Ametiprivileegiga hõlmatud teabe saamise eesmärgil toimetatavat läbiotsimist tuleb eristada juhtumist, kus ametiprivileegiga teavet ennast läbiotsimisel ei otsita, kuid vajalik võib olla läbiotsimist toimetada kohas, kus asub muu hulgas ka ametiprivileegiga hõlmatud teave. Näiteks otsitakse advokaadibüroost narkootilist ainet, mille sinna võib olla peitnud narkootikumidega äritsev advokaat või advokaadi sekretär – aine võib aga olla peidetud kappi, kus säilitatakse klientide dokumente. Viimati kirjeldatud juhtumil lõige 3 relevantne ei ole, sest läbiotsimise eesmärgiks ei ole ametiprivileegiga hõlmatud teabe leidmine – see materjal on üksnes keskkonnaks, kus läbiotsimist toimetatakse.

Esiteks, ametiprivileegiga teabe äravõtmine on õigustatud siis, kui ametiprivileegiga isik ise on oma tegevusega selleks põhjust andnud – näiteks on kahtlus, et advokaat pani oma kliendi ülesandel või koos oma kliendiga toime kuriteo. Ametiprivileeg ei kaitse ametiprivileegiga isiku kuritegevust, kuivõrd kuritegude toimepanek, olgu siis üksinda või ühiselt oma kliendiga, ei kuulu advokaadi kutsetegevuse ega kaitsja menetlusseisundi juurde ning seetõttu ei pälvi ka seaduse erilist kaitset teave, mis kuriteo toimepanekut kinnitab. Advokatuuri, Advokaadi või kaitsja juures tegutsev § 64¹ lõikes 2 sätestatud isik hõlmab tähendab kõiki selliseid inimesi, kes advokaadi, kaitsja või advokatuuri juures advokaadi kutsetegevuses vahetult osalevad, olenemata nende vahelise lepingu liigist (tööleping, töövõtt, käsund vms).

Teiseks eeltingimuseks on, et otsitav ametiprivileegiga hõlmatud teave on seotud menetletava kuriteoga. See tähendab, et läbiotsimiseks luba andes ning läbiotsimist teostades tuleb hinnata otsitava teabe seost kuriteoga, millega seoses menetlust ametiprivileegiga isiku suhtes toimetatakse ning ametiprivileegi riivamine ei ole lubatud pelgalt seetõttu, et materjal menetlejale huvitav tundub või mõne muu isiku või kuriteo kohta asjakohast teavet sisaldab. Teistsugune tõlgendus muudaks advokaadi ja kaitsja ametiprivileegi sisutuks – advokaadi ja kaitsja ülesandeks kriminaalmenetluses ongi saada teavet oma klientide kuritegude kohta, et kliendile õigusabi osutada.

Kolmandaks eeltingimuseks on, et ametiprivileegi riive on *ultima ratio* – nagu ka jälitustoimingud, on advokaadi või kaitsja valduse läbiotsimine ametiprivileegiga hõlmatud teabe saamise eesmärgil lubatud üksnes juhul, kui muude toimingutega ei oleks teavet võimalik õigeaegselt saada kriminaalmenetluse huve oluliselt ohustamata. See ei tähenda, et eelnevalt peaks tingimata proovima teavet muude toimingutega koguda – kui asjaosalistele on uurimisasutuse huvi mingi informatsiooni või mingite materjalide vastu teada, võivad need tõendid aegsasti hävitada ning abi poleks ka hilisemast läbiotsimisest. Küll aga tuleb kohtule põhjendada, miks just ametiprivileegi riivega läbiotsimine on tõendite kogumiseks vajalik ning muud menetlustoimingud kas on juba osutunud viljatuks või väga suure tõenäosusega oleksid mitte ainult viljatud, vaid ka muudaksid hilisemad intensiivsema riivega toimingud perspektiivituteks.²⁵

²⁵ Riigikohus on *ultima ratio* põhimõttel tõendite kogumist selgitanud nt oma lahendis 3-1-1-3-15.

Lõige 4 sätestab advokatuuri esindaja kohustused advokaadi ja kaitsja valduse läbiotsimisel.

Punkt 1 - Kõige olulisem nende kohustuste seas on kohustus hoolsalt ja põhjendamatute viivitusteta toimetada otsinguid ametiprivileegiga hõlmatud materjalide hulgas. Advokatuuri esindaja on läbiotsimisel n-ö filter – olles ise samuti ametiprivileegi kaitse all, saab tema läbiotsimise käigus avastatud kogu teavet tajuda ning selle teabe hulgast omakorda välja sõeluda selle teabe, mille äravõtmine on läbiotsimismääruse kohaselt lubatud. Selle teabe annab ta edasi uurijale, muu teabe aga eraldab ning see uurijani ei jõua. Selliselt hoitakse uurimisasutuse ametnike kätte sattumast ametiprivileegiga hõlmatud teavet, mis konkreetsetesse kriminaalasja ei puutu (kuid mis seda enam võiks menetlejale huvi pakkuda nn juhuleiuna). Advokatuuri esindaja on mõnes mõttes justkui uurija käepikendus – läbiotsimisel teeb otsuseid, kust, milliste vahenditega ja millises järjekorras otsida, uurija. Selleks, et advokatuuri esindaja saaks informatsiooni sõelumise ülesannet eesmärgipäraselt täita, peab läbiotsimismääruses olema võimalikult selgelt määratletud nii see, mida otsitakse, kui ka see, millised meetodid otsingute tegemiseks on lubatud või kindlasti ära keelatud. Uurija võib küll advokatuuri esindajale juhiseid anda otsingute toimetamisel, kuid ka tema peab jääma kohtumääruse piiridesse ning advokatuuri esindajal ei ole kohustust järgida selliseid uurija juhiseid, mis kohtumäärusega vastuollu lähevad.

Punkt 2 - otsingute teostamisel on advokatuuri esindaja teiseks kohustuseks jälgida, et ametiprivileegiga kaitstud teave õigustamatult ilmsiks ei tuleks. See tähendab, et kui uurija näiteks tähelepanematuses või teadmatuses läbiotsimise käigus asub otsinguid teostama seal, kus asub ametiprivileegiga hõlmatud teave, tuleb advokatuuri esindajal uurijale märkus teha. Advokatuuri esindajal kui advokaaditöö eripäradega tuttavale inimesele on eeldatavasti ka parem arusaamine sellest, kus või millises vormis võib ametiprivileegiga hõlmatud teave esineda ning läbiotsimise käiku jälgides saab ta uurijale õigeaegselt märku anda võimalikest ametiprivileegi riivetest. Advokatuuri esindaja peab olema erapooletu spetsialist, kelle ülesanne on läbi otsitava advokaadi või kaitsja klientide saladuste kaitse eest seista – ta ei ole läbiotsitava kaitsjaks ega esindajaks, nagu ta pole ka uurimisasutuse töötaja.

Punkt 3 - advokatuuri esindaja peab hoidma saladuses temale seoses advokatuuri esindamisega kriminaalmenetluses teatavaks saanud teavet. See kohustus peegeldab KrMS §-s 214 sätestatud, mille kohaselt kriminaalasja kohtueelse menetluse andmete avaldamise üle otsustab prokuratuur kui kohtueelse menetluse juht. See saladuse hoidmise kohustus tähendab muu hulgas, et advokatuuri esindaja ei tohi avaldada ei seda, kellel juures ja kelle osalusel läbi otsiti ega seda, mis oli kirjas läbiotsimismääruses. Kohustus saladust hoida käib ka teabe kohta, mis advokatuuri esindajale edastati enne läbiotsimist selleks, et esindaja saaks läbiotsimiseks valmistuda (nt kalendrisse aja leida ja õigel ajal õigesse kohta tulla).

Punkt 4 - advokatuuri esindaja neljandaks kohustuseks on kohustus tunnetada adekvaatselt oma oskuste ja teadmiste piire ning vajadusel teha ettepanek kaasata läbiotsimise juurde tõlk või muu eriteadmistega isik. Kui advokatuuri esindaja näiteks ei valda keelt, milles on koostatud dokumendid, mille hulgas ta peab kriminaalasjas tähtsust omavat teavet otsima, tuleb advokatuuri esindajal endal sellest menetlejale teada anda (sest menetleja ise ei pruugi isegi teada, mis keeles teabe hulgast tuleb otsinguid teostada). Samuti võib olla olukord, kus näiteks ära võetud kõvakettal on osa faile krüpteeritud ning advokatuuri esindajal puuduvad oskused ja teadmised krüpteeringu murdmiseks. Neis olukordades ei saa advokatuuri esindaja

sisuliselt materjalide asjakohasust hinnata ning esindajal on kohustus teha ettepanek vajalik spetsialist kaasata. Tõlgi või muu erialaspetsialisti peab leidma menetleja.

Punkt 5 - advokatuuri esindaja viiendaks kohustuseks on menetleja teavitamine temal ilmnunud huvide konfliktist. Kuivõrd advokaatide kliendid ja nende mured ei ole avalik teave ega ole tõenäoliselt teada ka advokatuuri juhatusele, on võimalik, et huvide konflikt, mis peaks välistama advokaadi osaluse menetlustoimingul advokatuuri esindajana on teada vaid advokaadile endale. Saades teadlikuks huvide konfliktist, mis takistab tal advokatuuri esindaja ülesandeid täita, tuleb advokatuuri esindajal sellest viivitamatult teada anda nii advokatuurile kui menetlejale. Seejuures on selge, et menetlejale ei saa advokatuuri esindaja kutsesaladuse hoidmise kohustuse tõttu ülearu detailselt selgitada, millest huvide konflikt tuleneb. Oluline on, et huvide konflikti tuvastamise korral saaks võimalikult viivitusega määratud uus advokatuuri esindaja.

Lõige 5 sätestab advokatuuri esindaja õigused läbiotsimise juures.

Punkt 1 - esiteks on advokatuuri esindajal õigus mõistliku aja jooksul enne läbiotsimist tutvuda läbiotsimismäärusega ja vajalikus ulatuses muude kriminaalasja materjalidega prokuratuuri loal. Mõistlik aeg sõltub erinevatest teguritest, mh läbiotsimismääruse mahust. Advokatuuri esindajal peab olema piisavalt aega selleks, et läbiotsimismäärus läbi töötada ning aru saada, mida ja kuidas läbiotsimisel otsima hakatakse.

Punkt 2 - advokatuuri esindajal on õigus läbiotsimise käigus esitada taotlusi, kaebusi ning vastuväiteid, mis protokollitakse. Kõik läbiotsimise käigus esitatud taotlused, kaebused ja vastuväited läbiotsijate tegevuse peale tuleb esitada võimalikult kohe, et neile oleks võimalik reageerida ja ametiprivileegi õigustamatut riivet vältida – just see on advokatuuri esindaja üheks peamiseks kohustuseks läbiotsimise juures. Kui advokatuuri esindaja hinnangul läbiotsimist teostades väljutakse läbiotsimismääruse piiridest, on advokatuuri esindajal õigus eelnõukohase KrMS § 64³ lõikes 1 nimetatud vastuväiteid esitada. Kõik vastuväited tuleb protokollile kanda, et hilisemalt oleks võimalik lahendada vaidlusi läbiotsimise käigu üle. Protokollile kandmisel tuleb märkused ja vastuväited fikseerida võimalikult täpselt, sh talletada hetk, millal märkus või vastuväide esitati ning see, mille kohta vastuväide täpselt käis. Läbiotsimise protokollile koostab menetleja.

Punkt 3 - kuna läbiotsimise käigus otsinguid ametiprivileegiga hõlmatud materjali hulgast teostab advokatuuri esindaja, siis võib temalgi olla vajalik kasutada erinevaid tehnikavahendeid – ja nende kasutamise kohta kohaldatakse KrMS § 47 lg 1 p 5 sätteid.

Lõige 6 sätestab tegevuse läbiotsimiskohast kaasa võetavate teabekandjatega.

Kui läbiotsimiskohas ei ole võimalik või otstarbekas leitud teabekandjaid töödelda (näiteks on vajalik eritehnika või on materjal sedavõrd mahukas, et selle läbiotsimiskohas töötlemine tähendaks riigi poolt advokaadibüroos ühe kabineti hõivamist mitmeks nädalaks või kuuks), võetakse need kaasa. Selleks, et vältida ametiprivileegiga teabe õigustamatut ilmsiks tulekut, andmete muutmist või kustutamist, tuleb andmekandjad läbiotsimiskohas advokatuuri esindaja juuresolekul pitseerida. Pitseerimine tähendab pakendamist eelnõukohase § 64² lõikes 3 kirjeldatud viisil. Pitseerimine tuleb talletada läbiotsimisprotokollis, et oleks tõendatav

andmekandja käitlusahel ja välistatud ametiprivileegiga teabe alusetu ilmsikstulek. Pitseri võib avada advokatuuri esindaja juuresolekul toimuvaks andmete eraldamiseks, mis on sätestatud lõigetes 7 – 9. Samuti võib pitseri avada advokatuuri esindaja juuresolekuta sellisteks toiminguteks andmekandjaga, mille käigus ei ole võimalik andmete muutmine ega see, et ametiprivileegiga hõlmatud teave menetleja ametnikele teatavaks saaks. Sellisteks toiminguteks võivad olla näiteks andmekandjast tõendusliku peegelkoopia valmistamine vms operatsioonid, mille käigus kasutatav tarkvara teabega sisuliselt tutvuda *ei võimalda* (see tähendab, et pole oluline, kas tegelikult keegi andmeid vaatas või muutis, vaid tõendada tuleb seda, et teostatud operatsiooni käigus ei olnud objektiivselt võimalik andmeid muuta ega nendega tutvuda). Näiteks koopia valmistamise puhul peab sellises olukorras olema tõendatav ka see, et koopia sisuga samuti keegi ei saanud tutvuda. Teabega tutvumise võimatuse tõendamise koormus lasub seejuures menetlejal, kuivõrd nii teabekandja kui konkreetne andmetöötlusprotsess on täielikult menetleja kontrolli all.

Lõige 7 reguleerib ametiprivileegiga hõlmatud teabe hulgast kriminaalasjas tähtsust omava teabe välja sõelumist.

EIK-i kohtupraktika rõhutab vajadust asjassepuutumatu teabe kohtueelse menetleja kätte sattumist vältida, eriti kui teave paikneb valimatult äravõetavates arvutisüsteemides.²⁶ Samuti on EIK leidnud, et kui advokaadibüroo läbiotsimisel riivatakse või võidakse riivata asjassepuutumatu teabe konfidentsiaalsust, siis see võib mõjutada kohast õigusemõistmist määral, et tungib EIÕK art 6 kaitsealasse.²⁷

Läbiotsimismääruses märgitud teavet otsib ametiprivileegiga hõlmatud teabe hulgast advokatuuri esindaja. Just tema peab eraldama kõikidest läbiotsimisel leitud andmetest need andmed, mille võib läbiotsimismäärusest lähtuvalt menetlejale edastada. Sisuliselt tähendab see, et kõik läbiotsimisel ära võetud teabekandjad, millel võib olla ametiprivileegiga hõlmatud teavet, vaatab läbi advokatuuri esindaja, kes edastab menetlejale vaid selle osa teabest (need failid, need e-kirjad, need sõnumid), mille osas läbiotsimismääruses kirjeldatud tunnuste järgi võib ametiprivileegist mööda minna. Otsingute teostamise konkreetse viisi võib kohtumäärusega ette kirjutada, kuid sõltuvalt olemasolevast eelinfost ei pruugi otsingumetoodika täpne ettekirjutus olla mõistlik. Ei prokuratuur ega kohus ei pruugi läbiotsimismääruse tegemisel teada täpselt, mida ja kust leitakse ning millisel kujul või millistes seadmetes on asjakohane teave.

Otsingute teostamisel ja teabe filtreerimisel lähtub advokatuuri esindaja läbiotsimismääruses kirjutatust. Läbiotsimismääruse piirides on aga menetlejal (st uurimisasutuse ametnikul, kes läbiotsimist teostab) võimalik advokatuuri esindajat tehniliselt ja taktikaliselt juhendada näiteks selles osas, milliseid katalooge avada või milliste programmide abil milliste tunnuste alusel andmemassiive uurida. Kuni need juhised jäävad läbiotsimismääruse piiresse, tuleb advokatuuri esindajal neist juhendada, jälgides samas, et ametiprivileegiga teave läbiotsimismääruses näidatust suuremas ulatuses õigustamatult ilmsiks ei tule. Läbiotsimise käigus ära võetuks ja tõendikõlblikuks saab lugeda seda teavet, mille on advokatuuri esindaja muudest andmetest eraldanud ja menetlejale üle andnud.

²⁶ Vt nt EIKo *Niemietz v. Germany* (No. 13710/88), p. 37; EIKo *M. v. the Netherlands* (No. 2156/10), p-d 85-88.

²⁷ Vt nt EIKo *Robathin v. Austria* (No. 30457/06), p-d 35 ja 37.

Materjal, mis on küll ametiprivileegiga hõlmatud, kuid mida läbiotsimismäärusest lähtuvalt menetlejale edastada ei saa, tuleb pitseerida ja pitseerituna kriminaaltoimiku juures hoida kuni kohus otsustab, mis nendega teha. Praktikas võib see tähendada, et läbiotsimiskohast võetakse pitseeritult kaasa arvutid, mis omanikele pärast kõvaketastest peegelkoopiate valmistamist tagasi antakse. Advokatuuri esindaja aga sõelub peegelkoopiatelt välja kriminaalasjas tähtsust omava materjali, mis kopeeritakse eraldi teabekandjale. Peegelkoopiad pitseeritakse ja hoitakse pitseerituna kriminaaltoimiku juures.

Advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldavate andmekandjatega toimimiseks nähakse ette kaks võimalust: need võib tagastada isikule, kellelt need ära võeti või siis hävitada kriminaalasja lõpplahendi jõustumisel. See kujutab endast eriregulatsiooni üldise asitõendite regulatsiooni suhtes ja on tingitud vajadusest tagada ametiprivileegi kaitse ka kriminaalasjas lõpplahendi jõustumise järel. Teisisõnu – menetleja ei saa kriminaalasjas menetlust lõpetades näiteks määrata, et andmed arhiveeritakse koos toimikuga või näiteks antakse õppeotstarbel kellelegi üle.

Lõige 8 sätestab erikorra puhuks, mil kriminaalasja seisukohast tähtsust omavate andmete eraldamine muust ametiprivileegiga hõlmatud teabest ei toimu läbiotsimiskohas, vaid viiakse läbi hiljem nt uurimisasutuses. Kuna sellisel puhul on sisuliselt tegemist sellesama läbiotsimise jätkuga, tuleb ka andmete eraldamise juurde kutsuda need samad isikud, kellel on õigus läbiotsimise juures viibida – advokaat või kaitsja, kelle juures läbi otsitakse, ning advokaadibüroo pidaja.

Andmete eraldamist teostab advokatuuri esindaja ning juurde kutsutud saavad kasutada neid samu õigusi, mida nad saaksid kasutada läbiotsimise ajal – nad saavad teha läbiotsimise käigu ja tulemuste kohta märkuseid ning esitada vastuväiteid, mis protokollitakse. Lõike 8 järgi andmete eraldamise juurde kutsutud isikute ilmumata jäämine andmete eraldamist ei takista.

Lõige 9 reguleerib menetleja initsiatiivil läbiotsimise käigus otsingute teostamise ja andmete eraldamise juurde tõlgi ja muu eriteadmistega isiku kaasamist. Otsingute teostamise all peetakse silmas tegevust teabe leidmiseks (sh läbiotsimiskohas teabekandjate otsimisel) ning andmete eraldamine tähendab tegevust ametiprivileegiga hõlmatud teabe hulgas läbiotsimismääruse kohaselt ära võtta lubatud andmete eraldamiseks muudest andmetest. Mõlemas läbiotsimise etapis võib olla vajalik kasutada tõlgi abi või kaasata tehnikuid või muud abipersonali (nt spetsialist, kes seifi lahti muugib või parooliga kaitstud arvutisse ligipääsu tekitab).

Ehkki ka advokatuuri esindajal on kohustus tõlgi või eriteadmistega isiku kaasamiseks ettepanek teha, võib advokatuuri esindaja olla menetlejaga eri meelt selles, kas eriteadmistega isiku või tõlgi kaasamine on konkreetsel juhul vajalik. Näiteks võib menetleja kahelda advokatuuri esindaja keeleoskuses või jääda eri meelt selles osas, kas advokaadibüroo seinast tuleks eriseadmete abil peidikut otsida. Kui menetlejal on veendumus, et tõlgi või eriteadmistega isiku kaasamine on mõödapääsmatult vajalik, saab menetleja need abilised kaasata advokatuuri esindaja nõusolekul. Kui advokatuuri esindaja nõus ei ole, lahendab vaidluse eeluurimiskohtunik lõikes 10 sätestatud korras.

Nii tõlgi kui eriteadmistega isiku kaasamisel tuleb võtta meetmed, et need inimesed ei põhjustaks ametiprivileegiga hõlmatud teabe lekkimist, sh ei ole neil lubatud läbiotsimise käigus teada saadut avaldada menetlejale. Sellekohane teavitus tuleb protokollis fikseerida ja talletada kaasatud isiku kinnitus, et ta on oma saladusehoidmise kohustusest teadlik. Ehkki praktikas võib olla vajalik eriteadmistega isikutena kaasata uurimisasutustele lähedal seisvaid isikuid (nt EKEI eksperdid või PPA arvutispetsialistid), peavad ka nemad hoiduma ametiprivileegiga hõlmatud teabe vajalikust suuremas ulatuses avaldamisest. Meetmed, mida võtta selleks, et vältida vajalikust suuremas mahus ametiprivileegiga hõlmatud teabe spetsialistidele ja tõlkidele teatavaks saamist, sõltuvad suuresti konkreetsetest asjaoludest ja kasutatavate tehnikavahendite eripärast.

Lõige 10 sätestab prokuratuuri ja advokatuuri esindaja vahel eriteadmistega isiku või tõlgi kaasamise vajaduse üle tekkinud vaidluse lahendamise korra.

Kui vajaduse tõlgi või eriteadmistega isiku järele tõstatab advokatuuri esindaja, on menetleja otsustada, kas ta peab abipersonali kaasamist vajalikuks. Menetlustoimingu efektiivsuse huvides tõenäoliselt advokatuuri esindaja ettepanek rahuldatakse. Kui menetleja ise leiab, et abipersonali kaasamine on vajalik, saab ta sellekohase ettepaneku omakorda teha advokatuuri esindajale. Kui Advokatuuri esindaja nüüd siiski abipersonali kaasamist ei toeta või näiteks pole nõus konkreetse inimese läbiotsimise juurde kaasamisega, on prokuratuuril võimalus esitada taotlus tõlgi või muu erialaspetsialisti kaasamiseks eeluurimiskohtunikule. Selle taotluse peab eeluurimiskohtunik lahendama 10 päeva jooksul taotluse saamisest.

Taotluse lahendamisel lähtub eeluurimiskohtunik eelkõige taotluses sisalduvast teabest – millisel eesmärgil on erialaspetsialisti või tõlgi kaasamine vajalik ning mis näitab, et ilma abipersonali kaasamata ei oleks läbiotsimine või andmete eraldamine efektiivne.

Lõige 11 sätestab õiguskaitsevahendi puhuks, kui menetleja hinnangul advokatuuri esindaja ei tegutse erapooletult või piisava hoolikusega.

Advokatuuri esindaja on küllaltki ebaharilikus positsioonis, kus erinevalt oma tavalisest rollist kahtlustatava kaitsjana tuleb tal sisuliselt asuda uurija silmade ja käepikenduse rolli ning seda oma ametikaaslase suhtes. Ehkki rollide vaheldumine on advokaaditöö igapäevane osa, võib selline rollivahetus osutada mõnele advokaadile ületamatuks – ning isegi kui tegelikult advokaat advokatuuri esindajana tegutseb igati hoolikalt ja erapooletult, võib siiski jääda mulje, et ta oma tööd piisava hoolikuse ja erapooletusega ei tee. Alust sellisteks kahtlusteks võib anda mh see, kui küllaltki vähese materjali läbisõelumiseks kulub ebamõistlikult palju aega, või see, kui advokatuuri esindaja läbiotsimismäärust tõlgendab ebamõistlikult kitsendavalt ja näiteks läbiotsimisel keeldub otsinguid teostamast. Prokuratuuril on sellistel puhkudel võimalus esitada taotlus eeluurimiskohtunikule, et eeluurimiskohtunik määraks otsingute teostamiseks mõistliku pikkusega tähtaja või kohustaks advokatuuri määrama uue esindaja.

Taotluse lahendab eeluurimiskohtunik oma määrusega ning peab taotluse lahendamisel ära kuulama nii prokuratuuri kui advokatuuri esindaja. Seda, millises vormis ära kuulamine aset leiab, seadus ette ei kirjuta ning see on eeluurimiskohtuniku enda otsustada. Oluline on, et nii

prokuratuur kui advokatuuri esindaja saaksid oma seisukohad kohtule esitada enne taotluse lahendamist. Määrus ei ole määruskaebe korras vaidlustatav.

Lõige 12 reguleerib sellist olukorda, kus menetlejal on tekkinud kahtlus, et advokatuuri esindaja on jätnud läbiotsimise määruses nimetatud andmed muude ametiprivileegiga andmete hulgast eraldamata.

Sellise kahtluse tekkimise korral tuleb see teabekandja, millel menetleja usub, et on kriminaalasjaga seotud ja eraldamata jäänud andmed, pitseerida ning prokuratuur saab esitada eeluurimiskohtunikule taotluse kontrollida andmete eraldamise tulemusi. Prokuratuur teeb vajalikud korraldused, et eeluurimiskohtunik saaks vaidlusaluse teabekandjaga tutvuda.

Eeluurimiskohtunik otsustab sellist taotlust saades esmalt, kas prokuratuuri kahtlus on põhjendatud. Kahtluse põhjendatusele võib osutada juba eraldatud teave, millest nähtub, et asjakohast ja lubatavat teavet peaks veel olema, aga sellele võib viidata ka muu kriminaalasjas kogutud tõendusteave. Kahtluse põhjendatust peaks eeluurimiskohtunikule demonstreerima prokuratuur. Kui eeluurimiskohtunik leiab, et kahtlus on põhjendatud, teostab ta vaidlusaluselt teabekandjalt läbiotsimismäärusele vastava tõendusteabe eraldamise ise, lähtudes advokatuuri esindaja poolt teabe sõelumist reguleerivatest sätetest.

Vajalike korralduste tegemine tähendab siin seda, et sõltuvalt vaidlusaluse teabekandja olemusest võib olla otstarbekas see eeluurimiskohtunikule kohtumajja toimetada – samas aga ei tähenda see tingimata seda, et näiteks kärutäis advokaadibüroost läbiotsimisel kaasa võetud kaustu tuleks tingimata füüsiliselt kohtumajja vedada või et üksnes eriaparatuuriga loetav kõvaketas tuleks anda eeluurimiskohtunikule kohtu vahenditega lahti muukimiseks. Vastavalt võimalustele võivad „vajalikud korraldused“ tähendada ka seda, et vaidlusaluselt teabekandjalt andmete eraldamise ülesannet täidab kohtunik näiteks politseimajas, kus asuvad kaustad ja vajalik eritehnika krüpteeritud kõvakettale ligipääsemiseks. Seejuures tuleb abipersonali (st tõlgid, tehnikud vms asjatundjad) kaasamise puhul jätkuvalt lähtuda samadest reeglitest, mis on sätestatud läbiotsimise jaoks advokatuuri esindaja poolt: abipersonali tohib kaasata vaid hädavajalikus ulatuses ning selliselt, et võimalikult välditaks advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teabe abipersonalile teatavaks saamist.

Andmete eraldamise juurde eeluurimiskohtuniku poolt kaasatakse nii advokatuuri esindaja kui uurimisasutuse ametnik – uurijal on ilmselt kõige selgem arusaamine sellest, milline teave on uurimise jaoks oluline, kuidas seda võidakse varjata või kust seda otsida; advokatuuri esindajal on aga jätkuvalt ülesanne andmete eraldamise juures juhtida tähelepanu ametiprivileegiga hõlmatud teabe kaitse küsimustele. Samuti peavad eeluurimiskohtuniku poolt andmete eraldamise juures saama viibida need isikud, kellel on õigus läbiotsimise juures viibida. On ilmselt otstarbekas, kui võimalusel tegeleb andmete eraldamisega seesama eeluurimiskohtunik, kes tegi läbiotsimismääruse – sellisel juhul ei teki vaidlusi läbiotsimismääruse sisu ja tõlgendamise üle ning kohtunik on konkreetse kriminaalasja asjaoludega juba tuttav.

Lõige 13 annab võimaluse prokuratuuril nõuda uue advokatuuri esindaja määramist juhul, kui advokatuur on määranud esindajaks advokaadi, kellel aga on huvide konflikt või kes on selles

kriminaalasjas mõni muu kriminaalmenetluse subjekt (sh nt tunnistaja, kaitsja või kannatanu esindaja).

Üldjuhul ei peaks selliseid vaidlusi advokatuuri ja prokuratuuri vahel tekkima – prokuratuur ei saa dikteerida advokatuurile seda, kes on advokatuuri esindaja, nagu ka advokatuur ei saa prokuratuurile peale suruda esindajana isikut, kes ei saaks asjas tegutseda erapooletult ja professionaalselt, kuna on ise üht või teist moodi asjast isiklikult huvitatud. Kummatigi ei saa prokuratuur alati advokatuurilt uue esindaja määramist paludes täpselt põhjendada, miks esialgu määratud esindaja ei sobi: läbiotsimine kaotaks oma efektiivsuse, kui läbiotsitav enne läbiotsimist teada saaks, et tema juurde läbi otsima on plaanis tulla. Seesuguses piiratud suhtluse olukorras võib aga näiteks advokatuuril tekkida kahtlus, et prokuratuur palub esindajat vahetada lähtuvalt mugavusest, mitte lähtuvalt seaduses ette nähtud alustest. Seetõttu on vajalik ette näha mehhanism võimalike erimeelsuste lahendamiseks.

Eeluurimiskohtunik lahendab taotluse uue esindaja määramiseks määrusega 10 päeva jooksul taotluse saamisest. Eeluurimiskohtunikule saab prokuratuur ka avaldada konkreetset advokatuuri esindajat diskvalifitseerivad asjaolud. Oma määruses ei tohi eeluurimiskohtunik avaldada asjaolusid, mis võiksid hilisema menetlustoimingu läbiviimist ohtu seada, nt avaldada, kelle juures läbiotsimiseks advokatuuri esindaja palutakse määrata või milline on konkreetse advokaadi menetlusseisund kriminaalasjas. Eeluurimiskohtuniku määrus, millega taotlus lahendatakse, ei ole määruskaebuse korras vaidlustatav.

Paragrahv 91³ on erisäte puhuks, kui menetleja nõuab advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teavet, mis ei ole advokaadi või kaitsja enda valduses, vaid asub kolmanda isiku valduses, kes hoiab seda teavet kokkuleppel advokaadi või kaitsjaga.

Selliseks kolmandaks isikuks võib olla nt raamatupidamisfirma, meiliserveri haldaja või arhiivilao pidaja, aga ka krediidasutus, kelle vahendusel toimuvad advokaadi ja kliendi vahelised arveldused. Kutsesaladuse kaitsmine ja advokaadi või kaitsja ametiprivileeg kaotaks oma mõtte, kui see kohalduks üksnes advokaadi valduses, kuid seadus võimaldaks siiski tavalise päringuga taolisi andmeid välja küsida nt advokaadile andmesäilitusteenuse pakkujalt või tavalise päringuga kätte saada advokaadi pangakonto väljavõtte koos klientide andmetega. Eelnõukohane § 91³ on erisätteks eelnõukohasele §-le 64², mille lõige 3 üldiselt reguleerib kolmanda isiku valdusesse usaldatud ametiprivileegiga hõlmatud teabe kaitset.

Lõige 1 sätestab, millistel tingimustel on lubatud nõuda välja teavet, mis võib olla hõlmatud advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga.

Peamine erisus advokaadi ja kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teabe ning muude ametiprivileegidega kaetud teabe kaitse korra vahel (eelnõukohase § 64² lõike 3 järgi) on see, et advokaadi ja kaitsja ametiprivileegi riive on lubatud üksnes juhul, kui advokaati, kaitsjat või nende kutsetegevuses vahetult osalevat abipersonali eelnõukohase KrMS § 64¹ lg 2 mõttes kahtlustatakse kuriteo toimepanekus ning on alust arvata, et nõutav teave on seotud menetletava kuriteoga. „Alus arvata, et nõutav teave on seotud menetletava kuriteoga“ tähendab omakorda, et teave on piisavalt täpselt piiritletud ja peab olema seotud kuriteoga, mida juba menetletakse, st teavet ei ole lubatud välja nõuda „hea õnne peale õngitsemiseks“.

Eelnõukohane paragrahv on suunatud menetlejale – teabevaldaja, kes saab nõude välja anda teavet, mis võib olla ametiprivileegiga hõlmatud, kuid mille välja nõudmiseks kohus pole

määrust teinud, peaks andmete välja andmisest keelduma eelnõukohase § 64² lõikele 3 tuginevalt.

Lõige 2 sätestab teabe välja nõudmise korra.

Kaitsja ja advokaadi ametiprivileegiga hõlmatud teabe nõudmise eelduseks on kohtu või eeluurimiskohtuniku määrus, millega teave valdajalt välja nõutakse. Erinevalt muude ametiprivileegidega hõlmatud teabe väljanõudmisest, tuleb kaitsja ja advokaadi ametiprivileegiga hõlmatud teave edastada otse kohtule, kes tegi teabe nõudmiseks määruse. See on vajalik selleks, et tagada ametiprivileegiga hõlmatud teabe hulgast kriminaalasjaga seotud teabe eraldamine ning asjasse puutumatu (kuid samas siiski konfidentsiaalse) teabe kindel hoidmine uurimisasutuse kätte sattumast.

Lõige 3 sätestab teabe nõudmise määruse sisunõuded.

Analoogiliselt läbiotsimise määrusele tuleb ka teabe nõudmise määruses märkida, millise tõendusteabe otsimiseks on määrus antud. Kuna teabevaldaja ei pruugi teabe hõlmatuses ametiprivileegiga teadlik olla, tuleb nõutud teavet kirjeldada selliselt, et teabevaldaja saaks aru, millise teabe üleandmist nõutakse, ning tal oleks võimalik kirjelduse järgi üle antav teave komplekteerida. Näiteks võib määruses märkida, et teabevaldajat kohustatakse kohtule üle andma kõik e-kirjad, mis on advokaat A elektronpostkasti saabunud mingis kindlas ajavahemikus või mingilt kindlalt aadressilt, või näiteks kõik arved, mille advokaat on mingis ajavahemikus esitanud, sh klientidele.

Lisaks tuleb teabe nõudmise määruses täpsustada ka juhised, millest lähtuvalt kriminaalmenetluses asjakohaseid andmeid muudest ametiprivileegiga hõlmatud andmetest eraldama hakatakse. Määruses tuleb märkida, millist tõendusteavet üle antud andmete hulgast otsida tohib, millises ulatuses tohib määruses nimetatud teavet otsida ametiprivileegiga hõlmatud andmete hulgast ning millised meetmed tuleb tarvitusele võtta, et vältida ametiprivileegiga hõlmatud teabe õigustamatut ilmsiks tulekut. Kohtumääruses tuleb kirjeldada ka võimalikke andmete eraldamise tehnikaid, kui konkreetsete tehnikate määruses fikseerimine on võimalik ja mõistlik. Näiteks võib määruses kindlaks määrata, milliste märksõnade järgi tuleks teha arvutifailide hulgas täistekstiotsing või määrata, millist tarkvararakendust andmete eraldamisel kasutatakse. Määrus võib sisaldada ka juhiseid teabevaldajale, kellele määrus on adresseeritud, tehes korraldusi näiteks kohtule edastamiseks andmekandja pakendamise või kasutatava andmeedastuskanali kohta (nt kohustades kasutama mingit kindlat failijagamiskeskonda).

Lõige 4 sätestab välja nõutud teabega edasise toimimise korra.

Saades nõutud teabe, kohus pitseerib teabekandja. Pitseerimine tähendab pakendamist eelnõukohase § 64² lõikes 3 kirjeldatud viisil. Kui teave edastati kohtule elektrooniliselt, tuleb kohtul saadud teave salvestada teabekandjale, mille saab nõuetekohaselt pitseerida ja pitseeritult menetlejale edastada. Põhimõtteliselt ei ole välistatud ka elektrooniliselt edastatud teabe „digitaalne pitseerimine“, kui on olemas usaldusväärne elektrooniline andmevahetuskanal, kus oleks teabekandja pitseerimisega võrdväärselt võimalik kindlustada teabe puutumatus ja sellega tutvumise jälgitavus.

Menetleja korraldab kohtult saadud andmete eraldamise eelnõukohase § 91² reeglite kohaselt, st kaasab andmete eraldamiseks advokatuuri esindaja ja ametiprivileegiga isiku enda.

Menetlejale edastamiseks eraldatakse need andmed, mis pole üldse ametiprivileegiga hõlmatud, ning need ametiprivileegiga hõlmatud andmed, mis kohtumäärusest nähtuvate kriteeriumide järgi puudutavad menetletavat kriminaalasja. Muude andmetega aga toimitakse vastavalt kohtumääruses sisalduvatele juhistele. Siingi võib kohus määrata, et menetletava kriminaalasjaga mitte seotud andmed tuleb advokatuuri esindaja juuresolekul kustutada või andmekandja tagastada teabevaldajale.

9) Paragrahvi 107 lõike 3 täiendamine

KrMS § 107 lg 3 täiendamine on vajalik selleks, et vältida eriliiki isikuandmete põhjendamatu avaldamist kriminaalmenetluse käigus.

Eriliiki isikuandmed (varem tuntud ka delikaatsete isikuandmetena) on näiteks andmed isiku poliitiliste vaadete, usuliste veendumuste, tervise ja seksuaalelu kohta.²⁸ Praktikast on ette tulnud olukordi, kus nt kohtupsühhaatriaekspertiisi aktidesse on ümber kirjutatud kogu kahtlustatava terviselugu, sh sellised andmed, millel kahtlustatava vaimsele tervisele antava hinnanguga ekspertiisiaktist tuvastatavat seost ei ole. Seetõttu on põhjendamatu avaldatud isikuandmeid ja riivatud inimeste õigust privaatsusele. Kohtuekspertidele antakse enamasti juurdepääs ka kriminaaltoimikule, millest lähtuvad andmed, sh samuti eriliigilised isikuandmed ei pruugi olla kohtus lubatavaks tõendiks. Ekspertiisiaktis sellise teabe esitamine põhjustab olukorra, kus ekspertiisiaktiga koos saab kohtule teatavaks informatsioon, mida tegelikult kohtule esitada ei saaks. Kui taoline teave ei ole ka vältimatult vajalik eksperdiarvamuse põhjendamisel, on selle teabe ekspertiisiaktis esitamine lubamatu.

10) Paragrahvi 126² täiendamine lõikega 4¹

Paragrahvi täiendatakse lõikega 4¹, mis piirab ametiprivileegiga hõlmatud teabe hankimist jälitustoimingutega.

Lisatav lõige 4¹ sätestab üldreegli, mille kohaselt on jälitustoimingute tegemine ametiprivileegiga hõlmatud teabe saamiseks lubatud üksnes siis, kui lisaks jälitustoimingu kohta kehtivale KrMS regulatsioonile on järgitud täiendavalt ka KrMS § 64¹ toodud tingimusi – eelkõige, et tuleb eraldi üldisest *ultima ratio* hindamisest kaaluda, kas ka ametiprivileegi riivamine on õigustatud. Ametiprivileegiga hõlmatud teabe kohta jälitustoiminguga tõendi kogumiseks peab eelnõukohase § 64² sätteid silmas pidades igal juhul andma loa kohus.

Kehtiva seaduse kohaselt ametiprivileegiga isikute suhtes ametiprivileegiga hõlmatud teabe kogumiseks jälitustoimingute tegemisel piiranguid ei ole, välja arvatud KrMS § 126⁷ (teabe salajane pealtkuulamine ja pealtvaatamine) lõikes 2 sätestatu. See tähendab, et pole mingit piirangut näiteks asjade, sh ametiprivileegiga hõlmatud dokumentide varjatud läbivaatusel, ametiprivileegiga isiku varjatud jälgimisel või ametiprivileegiga isiku suhtes politseiagendi kasutamisel – ja kõikide nimetatud toimingutega on kerge ametiprivileegiga hõlmatud teavet hankida. Eelnõuga laiendatakse keeldu jälitustoiminguid teha ametiprivileegiga hõlmatud teabe saamiseks kõikidele jälitustoimingutele, kuivõrd ei ole millegagi põhjendatud, miks põhiõigusi

²⁸ IKÜM Art. 9 lg 1 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679#d1e2039-1-1>)

enam riivavate jälitustoimingute tegemine peaks menetleja jaoks olema avalike menetlustoimingute tegemisest laiemalt lubatav.

Kui läbiotsimise või ametiprivileegiga hõlmatud teabe päringu jaoks on vajalik kohtu luba, siis saata näiteks arsti, advokaadi või ajakirjaniku juurde politseiagent, kes varjatult nt telefoni ja arvuti läbi vaatab (eeldusel, et ei ole valdaja tahte vastane sisenemine), ilma eelnõukohaste muudatusteta kohtu luba ei nõuaks, ehkki ametiprivileegi riive on sama.

Täiendavalt piiratakse võimalust teha advokaadi ja kaitsja suhtes jälitustoiminguid KrMS § 126² lg 4 alustel. KrMS § 126² lg 4 alusel võib kahtlustatavaks või tagaotsitavaks mitte oleva isiku suhtes jälitustoimingu tegemise loa anda juhul, kui on põhjendatult alust arvata, et potentsiaalne subjekt kahtlustatava või tagaotsitava isikuga suhtleb, vahendab talle teavet, osutab talle kaasabi või võimaldab tal kasutada oma sidevahendit. Loa andmise võimaldamine seetõttu, et advokaat oma kaitsealusega suhtleb, talle abi osutab või teavet vahendab, muudaks advokaadi kutsesaladuse hoidmise sisuliselt võimatuks ja ametiprivileegi ainetuks. Näiteks oleks võimalik kuulata pealt kahtlustatava vestlust advokaadiga, kelle poole kahtlustatav pöördub seoses kuriteo toimepanemisega, ning seeläbi advokaadi ametiprivileegi toime nullida. On selge, et just kliendilt saadav teave võimaliku kuriteo kohta ongi seesugune informatsioon, mida klient oma kaitsjaga peab õigusabi eesmärgil avameelselt saama vahetada ja seetõttu kuulub see advokaadi või kaitsja ametiprivileegi kaitsealasse.

Kui advokaat või kaitsja on asunud ise kuriteole kaasa aitama, saab tema suhtes jälitustoiminguid teha KrMS § 126² lg 3 p 1 alusel ning kui advokaat võimaldab jälitataval isikul oma sidevahendeid kasutada (seeläbi sisuliselt aidates kaasa kahtlustatava konspiratsioonivõtetele), on võimalik advokaadi või kaitsja suhtes jälitustoiminguid teha KrMS § 126² lg 4 alusel ka ametiprivileegiga hõlmatud teabe saamiseks, kuid jätkuvalt kehtivad eelnõukohase § 64² lisanõuded.

11) paragrahvi 126⁷ lõige 2 tunnistatakse kehtetuks

KrMS § 126⁷ lg 2 tunnistatakse kehtetuks, kuna selle sisu on edaspidi kaetud KrMS § 126² juurde eelnõu kohaselt lisatava lõikega 4¹ ja KrMS §-le 126¹² lisatava lõikega 3¹. Kehtivas seaduses näeb KrMS § 126⁷ lg 2 ette eriregulatsiooni, võrreldes üldise jälitustoimingute regulatsiooniga salajase pealtkuulamise ja pealtvaatamise puhuks, kuid eelnõukohase seadusega laiendatakse sama regulatsioon kõikide jälitustoimingute lubatavusele.

12) paragrahvi 126¹⁰ täiendamine

Lisatav lõige reguleerib olukorda, kus iseenesest seadusliku jälitustoimingu käigus kogutakse advokaadi või kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud teavet, ehkki see ei olnud jälitustoimingu eesmärgiks ega ka ette nähtud jälitustoimingu tegemiseks antud loas.

Näiteks võib kahtlustatava telefoni seadusliku pealtkuulamise käigus jääda salvestisele ka kahtlustatava telefonikõne kaitsjaga, mille sisuks on kahtlustatavale antav õigusabi. Konfidentsiaalne suhtlus kaitsjaga pole üksnes ausa menetluse alustala, vaid advokaadi ja tema klientide konfidentsiaalse suhtlemise võimaluse tagamine on ka osa Eesti rahvusvahelistest kohustustest, mille unarusse jätmist on Eestile aeg-ajalt ette heidetud. Viimati juhtis nn jälituse

privileegeritud juhuleiu probleemile tähelepanu Riigikohus oma lahendis kriminaalasjas nr 1-24-7248.

Vältimaks advokaadi ja kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud andmete põhjendamatu ilmsikstulekut, tuleb sellised andmed esimesel võimalusel muudest jälitustoiminguga kogutud andmetest eristada ning vastavalt tehniliste lahenduste võimalustele võtta tarvitusele meetmed, et need andmed ei saaks teatavaks muudele isikutele. Näiteks saab jälitustoiminguga saadud telefonikõnede salvestistest teha edasises menetluses kasutamiseks väljavõtted, mis isiku ja tema kaitsja vestlusi ei sisalda – viimased aga salvestada krüpteeritud faili, mida teised uurimisasutuse ametnikud avada ei saa. Samal eesmärgil sätestatakse ka, et kaitsja ja advokaadi ametiprivileegiga hõlmatud juhuslikult kogutud teavet ei tohi kajastada jälitustoimingu kokkuvõttes ega kriminaaltoimikusse pandavas jälitustoimingu protokollis.

Ametiprivileegile vaatamata, kui seadusliku jälitustoimingu käigus ilmneb teave, mis puudutab ametiprivileegiga isiku enda toime pandavat või toime pandud kuritegu, on kogutud teave tõendina lubatav, sealhulgas ka ametiprivileegiga isiku enda kriminaalasjas.

13-14) paragrahvi 126¹² täiendamine

Lisatav lõige 3¹ sätestab selgelt, et kui mõne muu isiku suhtes seaduslikult läbiviidavast jälitustoimingust nähtub ametiprivileegiga isiku toime pandud või toime pandavat võimalikku kuritegu puudutav tõendusteave, võib sellist teavet kasutada tõendina ametiprivileegiga isiku suhtes toimetatavas kriminaalmenetluses.

Tegemist on sisuliselt juhuleiu olukorraga, mida tuleb eristada ametiprivileegiga isiku enese jälitamisest. Näiteks sellisest olukorrast oleks see, kui kohus on andnud loa kuulata pealt narkoöris kahtlustatava isiku telefoni, üheks jälitatava vestluspartneriks on aga advokaat, kellega arutatakse, kuidas ähvardada käimasolevas kohtuprotsessis tunnistajaid ning milliseid dokumente oleks otstarbekam võltsida. Eeldusel, et kahtlustatava suhtes pealtkuulamise teostamine oli seaduslik, on pealt kuulatud vestlus tunnistajate ähvardamise ja dokumentide võltsimise kohta lubatavaks tõendiks nii esialgse kahtlustatava kui vestluspartneriks olnud advokaadi vastu ja seda muu hulgas ka seetõttu, et seesugune vestlus, ehkki võib-olla alguses õigusteenuse eesmärgil, alates kuritegeliku plaani pidamisest ametiprivileegi alla ei kuulu. Seejuures tuleb silmas pidada, et juhuleid oleks kasutatav ka ametiprivileegiga isiku kasuks (näiteks nähtub vestlusest küll advokaadi ja tema kliendi ühine kuriteo toimepanek, kuid selge on ka see, et advokaat oli kõigest kaasaaitaja).

Lisatava lõike 10 eesmärk on advokaadi ja kaitsja ametiprivileegiga hõlmatud ja juhuslikult jälitustoiminguga kogutud teabe hävitamise muutmise kontrollitavamaks ja läbipaistvamaks, nagu seda pidas vajalikuks Riigikohus.²⁹

Seda, millal teave hävitatakse, reguleerib kehtiv õigus ja annab ka võimaluse ametiprivileegiga hõlmatud teabe hävitada. Samas ei ole selgesõnaliselt ette nähtud, et jälitustoimingust puudutatud advokaadil või advokatuuri esindajal peaks olema võimalus vahetult veenduda, et teave tõepoolest hävitatakse või kustutatakse. Selle tagamiseks tuleb edaspidi ametiprivileegiga hõlmatud juhusliku jälitusteabe hävitamisele kaasata kas puudutatud advokaat ise või

²⁹ RKKKm 1-24-7248 p 47.

advokatuuri esindaja. Eelistada tuleks puudutatud advokaadi enda kaasamist, nagu märkis ka Riigikohus.

15) Paragrahvi 175 täiendamine

Seadusele lisatava lõikega täiendatakse menetluskulude loendit ja arvatakse menetluskulude hulka ka advokatuuri esindajale seoses ametiprivileegiga hõlmatud materjali hulgast tõendiks lubatava materjali eraldamisega makstav tasu.

16) Seadustikule paragrahvi 178¹ lisamine

Seadusesse lisatav paragrahv sätestab selle, kuidas hüvitatakse advokatuuri esindaja tasu tema töö eest seoses ametiprivileegiga hõlmatud teabe hulgast kriminaalasjas olulise teabe eraldamisega. Advokatuuri esindajale maksab advokatuur ja selle tasu suurust seadus ei reguleeri. Advokatuurile hüvitatakse advokatuuri esindaja tasu riigi õigusabi kaitsjatasumäärade alusel.

Lõige 1 sätestab advokatuurile advokatuuri esindaja töötasu hüvitatava ulatuse ülemise piirina riigi õigusabi tasumäära.

Teisisõnu – advokatuur võib oma esindajale maksta küll kõrgemat tasu, ent riik hüvitab selle tasu menetluskuluna mitte suuremas summas kui sama aja eest oleks saanud riigi õigusabi korras õigusteenust osutanud kaitsja. Kaitsjatasu määrad ning tasu arvestamise korra sätestab justiitsministri 26.07.2016 määrus nr 16 „Advokaadile riigi õigusabi tasu maksmise ja kulude hüvitamise kord“. Selle määruse § 6 kohaselt on 02.06.2025 seisuga määratud kaitsja poole tunni tasu baasmäär kriminaalasja menetluses 36 eurot, kriminaalasja eripärast lähtuvalt võib sama määruse alusel mõningatel juhtudel makstavat tasu suurendada. Kui kaitsjatasu suurendamine oleks kohane, annab see aluse ka advokatuuri esindaja tasu suuremas määras hüvitada.

Lõige 2 reguleerib tasu hüvitamise korda.

Advokatuuri esindaja tasu hüvitamise taotlemiseks tuleb Eesti Advokatuuril esitada menetlejale (kohtueelses menetluses uurimisasutus või prokuratuur, kohtumenetluses kohus) taotlus advokatuuri esindaja töötasuks kulutatud summade hüvitamiseks ning taotluse lahendab menetleja oma määrusega. Taotluse sisu peab võimaldama hinnata tehtud kulutuste põhjendatust – sellest peab nähtuma, millistel toimingutel osalemise eest ja kellele advokatuur tasu maksis ning millises summas. Seadus ei nõua taotluse esitamist kindla infosüsteemi kaudu või konkreetses vormis.

17) Paragrahvi 217 täiendamine

Paragrahvile 217 lisatav lõige tuleneb Euroopa Nõukogu advokaadikutse kaitse konventsiooni artikli 9 nõuetest.

Nimelt näeb konventsiooni artikkel 9 (1)(b) ette, et advokaadil on kinnipidamise korral õigus teavitada põhjendamatu viivitusega oma kutseühenduse esindajat vabaduse võtmisest, selle õiguslikust alusest ja oma kinnipidamiskohast; artikkel 9(3)(a) aga nõuab, et konventsiooniga

liitunud riigid tagaksid advokaatide kutseorganisatsioonile võimaluse saada oma esindajate kaudu tõhus juurdepääs advokaatidele, kellelt on võetud vabadus, kui need advokaadid seda soovivad. Konventsiooni artikkel 9 (1)(d) nõuab aga, et kinnipeetud advokaate teavitataks nende õigustest konventsiooni järgi.

Advokatuuri teavitamine advokaadi kinnipidamisest on oluline mitmel põhjusel. Esmalt peab advokatuur hea seisma selle eest, et kinni peetud advokaadi praksis nõ ripakile ei jääks – kliendid ja menetlejad saaksid teabe, et advokaat oma kutsetööd teha ei saa. Iseäranis tähtis on see juhul, kui kinnipeetud advokaat pidas bürood üksinda. Teisalt on konventsiooni eesmärgiks ka ära hoida täitevvõimu kuritarvitusi advokaatide kallal seoses advokaatide kutsetööga. Mitmel pool maailmas on riigivõimule ebamugavaid inimesi esindavaid advokaate taga kiusatud just kriminaalmenetluslike vahenditega – neilt meelevaldselt vabadus võetud ja neid teadmata asukohas kellelegi teatamata kinni hoitud ilma, et advokaatidel oleks konkreetsele seadusesättele võimalik viidata, millest nende rikutud õigus tuleneb. Advokaadikutse konventsiooni allkirjastades on Eesti Vabariik selgelt kinnitanud, et seisab inimeste põhiõiguste eest, sh kohustub kaitsma nende inimeste õigusi, kelle kutsetegevus on toimiva lääneliku õiguskorra nurgakiviks.

§ 2. Pankrotiseaduse muutmise

Pankrotiseaduse § 85 lõige 4 tunnistatakse kehtetuks. Pankrotiseaduse § 85 lõige 4 on sisuliselt pankrotihalduri ametiprivileegi kehtestav säte. Kuna ametiprivileegid kriminaalmenetluse jaoks sätestatakse kriminaalmenetluse seadustikus, tuleb ametiprivileege sätestav dubleeriv säte pankrotiseaduses tühistada.

§ 3. Patendivoliniku seaduse muutmise

Kehtiv patendivoliniku seadus annab patendivolinikele absoluutse õiguse kõikvõimalikes menetlustes keelduda ütluste ja selgituste andmisest, nagu ka patendivolinikule õigusteenuse osutamise käigus üle antud teabekandjate välja andmisest. Seesugune absoluutne ametiprivileeg ei ole proportsionaalne. Olukorras, kus patendivoliniku ülesandeks on osutada õigusteenust tööstusomandi kaitse küsimustes, st isegi mitte kriminaalmenetluses, vaid intellektuaalomandi ja äri sfääris, ei saa patendivolinikel olla tugevamat kaitset kui näiteks advokaatidel või notaritel. PatVS § 6 lõigetele 2 ja 3 lisatavad tekstiosad viitavad selgelt patendivoliniku kriminaalmenetlusliku ametiprivileegi allikale, milleks on kriminaalmenetluse seadustik. Eelnõukohaste muudatuste järel tulenevad kriminaalmenetluse seadustikust ka alused, millal võib patendivoliniku ametiprivileegist kriminaalmenetluses äärmisel vajadusel mööduda.

§ 4. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise

Tsiviilkohtumenetluse seadustikus on sarnaselt kehtiva kriminaalmenetluse seadustikuga puudu klausel, mis välistaks tunnistajatelt ja pooltelt kohtus teabe nõudmise selle poole või tunnistaja ja tema advokaadi vahel õigusteenuse osutamise eesmärgil toimunud teabevahetuse kohta. Teisisõnu võib praegu poolelt nõuda, et pool avaldaks tema ja advokaadi vahel toimunud konsultatsiooni sisu ning talle antud õigusabi sisu (ehkki kumbagi advokaadi käest küsida ei saaks). Seesugune olukord muudab advokaadi ja kliendi vahelise suhtluse konfidentsiaalsuse

tsiviilkohtumenetluses illusoorseks: ehkki advokaadil on ametiprivileeg, ei ole seaduses otseselt keeldu sama suhtluse teise poole kohustamiseks ütlusi andma või dokumente esitama. Olukorras, kus ka advokaadi ametiprivileegi hoidjaks on just klient (seda sätestab TsMS § 256 lg 2), tähendab vaba voli klienti üle kuulata üksiti seda, et advokaadi ametiprivileeg kliendi konfidentsiaalseid andmeid ei kaitse. Isik võib küll keelduda ütluste andmisest, tuginedes enese mittesüstamise privileegile (TsMS § 257 lg 2), ent see tsiviilkohtumenetluse kontekstis enamasti ei aktualiseeru.

Eelnõu kohaselt lisatav säte annab õiguse keelduda ütluste andmisest justnimelt kliendi ja tema advokaadi omavahelise suhtluse sisu ja advokaadilt saadud õigusnõu kohta, laienemata muude sündmuste kohta muudest allikatest saadud teabele. Näiteks kui tunnistaja nägi pealt avariid, tuleb tal muude keeldumise aluste puudumisel ütlusi anda nähtu kohta isegi juhul, kui ta enne kohtuistungit on jõudnud avariist ka advokaadile rääkida. Küll aga on tal õigus keelduda ütluste andmisest selle kohta, mis täpselt leidis aset suhtluses advokaadiga, sh millist teavet klient avariid kohta advokaadile edastas.

§ 5. Väärteomenetluse seadustiku muutmine

1) Seadustiku täiendamine paragrahviga 32¹

Eelnõu kohaselt lisatav säte piirab kriminaalmenetluslike vahenditega tõendite kogumise võimalusi väärteomenetluses.

Üldiselt toimub tõendamine ja tõendite kogumine väärteomenetluses kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud korras, kui väärteomenetluse seadustik ei näe ette erisusi. Ametiprivileegidesse puutuv KrMS-s kohaldub ka väärteomenetluses. Kuna aga väärtegude näol on enamasti tegemist vähem oluliste süütegudega, on väärteomenetluses ka lubatavate menetlustoimingute ring piiratud. VTMS § 32 keelab väärteomenetluses jälitustoimingutega tõendite kogumise, § 33 ei luba kasutada anonüümse tunnistaja ütlusi ning VTMS § 37 keelab kriminaalmenetluslike tõkendite kasutamise. Kehtiv õigus avalike menetlustoimingute, nt vaatlus, läbiotsimine või läbivaatus, kasutamist väärteomenetluses ei piira.

Samas on advokaadi ja kaitsja ametiprivileegi puhul tegemist sedavõrd olulise õiglase menetluse garantiiga, et selle riivid pole kõikides väärteoasjades kindlasti õigustatud. Seetõttu sätestataksegi, et edaspidi on kaitsja ja advokaadi ametiprivileegi riivega menetlustoimingute tegemine lubatud vaid seaduses nimetatud väärteoasjade menetluses. Valdkonnad, kus advokaadi või kaitsja ametiprivileegi on lubatud riivata, on oma laadilt sellised, et nende puhul on teistest enam võimalik see, et advokaat või kaitsja on muutunud oma tegevusega õigusnõustajast kaasaaitajaks või kaastäideviijaks. Samuti on neis valdkondades tihti tegemist väärtegudega, millega tekitab kahju või oht ühiskonna turvalisusele on kõrge hoolimata teo liigitumisest väärteoks ning seda kõrgemat etteheidetavust ja ohtlikkust peegeldab ka kõrge karistuse ülemmäär, mis mõnelgi juhul eriti juriidiliste isikute puhul on võrreldav kuriteo eest kohaldatava rahalise karistuse ülemmääraga.

Eelnõu kohaselt on advokaadi ja kaitsja ametiprivileegi riivamisega vaatluseks, läbiotsimiseks, läbivaatuseks või andmete pärimiseks vajalik kohtu luba ja taotluse loa saamiseks saab väärteomenetluses esitada kohtuväline menetleja otse.

2) paragrahv 33¹ tunnistatakse kehtetuks

Muudatus on tingitud vajadusest ka väärteomenetluses paremini tagada kaitseõigust, sh enese mittesüüstamise privileegi.

VTMS § 33¹ sätestab väärteomenetluses tunnistaja esindaja keelu. Samas on kriminaalmenetluses tunnistajal õigusspetsialistist esindaja lubatud. Mõlemas menetluses on tunnistajal muidu samad õigused ja kohustused ning puudub ratsionaalne ja legitiimne põhjus, miks tunnistajal esindaja kasutamist ei peaks võimaldama. Kuna tunnistajale esindajakulusid niikuinii ei hüvitata (tegu on lisakuludega KrMS § 177 p 6 tähenduses), ei ole sellisel piirangul ka riigieelarvevahendeid säästvat toimet. Keeld süüteomenetluses tunnistajana osaledes lepingulise esindaja abi kasutada võib aga olla vastuolus riigi kohustusega tagada süüteomenetluses osalevatele inimestele efektiivne kaitseõigus: õigusteadmisteta inimesed ei pruugi aru saada, millal neile esitatud küsimus võiks anda põhjust vastamisest keelduda enese ja lähedaste mittesüüstamise privileegile tuginedes. Väärteomenetluses võib tunnistaja staatuses olla ka faktiliselt kannatanu (isik, kellele väärteoga tekitati kahju) ning väga sageli menetlevad kohtuvälised menetlejad väärteoasju viisil, et võimalik tulevane menetlusalune isik kuulatakse esmalt üle tunnistajana (eriti levinud liiklusõnnetuse asjades, KarS § 218 ja muudes sellistes väärteoasjades, milles menetlusalune isik tuleb välja selgitada mitme võimaliku isiku seast). Enamus eelviidatud väärteoasju on isikupõhised, st väärteomenetluse alustamisel saab olla vaid üks võimalik menetlusalune isik ning selle ainsa võimaliku menetlusaluse isiku tunnistajana ülekuulamine rikub tema õigust kaitsele. Tunnistaja esindaja instituut tagab võimalikule tulevasele menetlusalusele isikule tõhusama kaitse.

VTMS § 33¹ kehtetuks tunnistamisega laieneb KrMS §-s 67¹ sätestatud õigus esindajat kasutada ka väärteomenetlusele.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõus võetakse kasutusele järgmised uued terminid:

Ametiprivileeg on eelnõukohase KrMS § 64¹ lg 1 kohaselt seaduses nimetatud isikule tema ametist või kutsest tulenev õigus kriminaalmenetluses mitte avaldada seaduses nimetatud andmeid, mis on temale seoses ameti- või kutsetegevusega teatavaks saanud. Seni taolist õigust tähistavat terminit Eesti õiguses ei olnud. Uue termini kasutuselevõtt on vajalik muu hulgas ka selleks, et eristada kohustust üldises käibes „kutsesaladust“ ja „ametisaladust“ hoida ning õigust mingit teavet ka süüteomenetluses menetlejale mitte avaldada. Sugugi mitte kõik ameti- ja kutsesaladused ei pruugi olla automaatselt aluseks süüteomenetluses ütluste andmisest ja teabe avaldamisest keeldumiseks, mistõttu tuleb süüteomenetluses ametiprivileegiga hõlmatud andmeid eristada kogu ameti- või kutsesaladuseks olevast teabest. *Privileeg* kui eesõigus üldisest teabe andmisest kõrvale jääda on sõnana kasutuses olnud juba pikemat aega. Näiteks räägitakse enese mittesüüstamise privileegist nii Riigikohtu praktikas, Põhiseaduse kommentaarides kui ka erialakirjanduses. Ametiprivileegi mõistega seondub seletuskirjas kasutatud mõiste *privileegi hoidja*, mida eelnõus kasutusele ei võeta ja mis jääb pigem teooriaks seaduse taga. See on isik, kelle huvide ja andmete kaitseks on privileegi aluseks olev ameti- või kutsesaladus kehtestatud ja kes oma tahteavaldusega võib privileegi tühistada. Selliselt ta „hoiab saladuse võtit“.

Pitseerimine on eelnõukohase KrMS § 64³ lg 3 kohaselt teabekandja turvaliselt pakendamine läbipaistmatusse pakendisse, mis välistab teabekandja sisuga tutvumise ja võimaldab tagantjärele tuvastada pakendi avamist.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eelnõu ei ole vastuolus Euroopa Liidu õigusega.

6. Seaduse mõjud

Ametiprivileegidega seotud muudatuste sihtrühmadeks on

- Ameti- ja kutsealadust hoidma kohustatud isikud
- Süüteasjade menetlejad (uurimisasutused, kohtuvälise menetleja pädevusega asutused, kohtud)
- Süüteomenetlusega kokku puutuvad kodanikud

6.1 Mõju ameti- ja kutsealadust hoidma kohustatud isikutele

2025. aasta detsembrikuu seisuga on kutse- või ametisaladuse hoidmise kohustus Eestis seadusega kehtestatud järgmistele isikutele:

- a. Eestis registreeritud usuorganisatsioonide vaimulikud
- b. Tervishoiutöötajad
- c. Advokaadid
- d. Mitteametlikult kaitsjad kriminaal- ja väärteoasjades
- e. KrMS-s sätestatud vahendust pakkuvad ohvriabitöötajad
- f. Pankrotihaldurid
- g. Notarid
- h. Patendivolinikud
- i. Kohtunikud (KS §§ 71-72)
- j. ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevad isikud, kellele peaks laienema allikakaitse
- k. avalikus teenistuses olev ametnik (ATS § 55)
- l. kohtutäiturid
- m. usaldusisik (FIMS § 53 lg 7) ja saneerimisnõustaja (SanS § 16 lg 5)
- n. vandetõlgid
- o. audiitorid
- p. krediidasutuse aktsionärid, liikmed, juhid, töötajad ja muud isikud, kellel on juurdepääs pangasaladusele (KAS § 88)
- q. finantsinspektsiooni töötaja (FIS § 34)
- r. tasulise ekspertiisi tegijad (KES § 12 lg 6) ja kohtueksperdid (KES § 34)
- s. väärtpaberikonto haldur (EVKS § 1⁴ lg 5)
- t. väärtpaberite registri pidaja nõukogu ja juhatuse liikmed ning töötajad (EVKS § 29 lg 5)
- u. postiteenuse osutaja, tema töötaja ja postiteenuse osutajat juhtima õigustatud isik (PostiS § 33)
- v. turvateenistuja (TurvaTS § 17 p 2)
- w. töötajate usaldusisik (TUIS § 11)

Eelnõu kohaselt on ametiprivileeg, st õigus kriminaalmenetluses keelduda ameti- ja kutsetegevusega seotud andmete avaldamisest ja ütluste andmisest kriminaalmenetluses punktides *a* kuni *j* nimetatutel ning piiratud juhtudel ka punktis *k* nimetatutel. Kõikidele nimetatud gruppidele tähendab eelnõukohane muudatus selguse loomist saladuse hoidmise õiguse ja kohustuse osas süüteomenetluses. Neile kõigile toob seadusemuudatus kaasa senisest tugevama ametiprivileegi kaitse – sõnaselgelt on ametiprivileegiga hõlmatud ka teabekandjad,

mille osas seni kehtinud kriminaalmenetluslik regulatsioon mingit selget kaitset ette ei näinud. Ehkki pankrotihaldurite ja patendivolinike kutsesaladuse hoidmise kohustust käsitlevad sätted vastavates eriseadustes olid sõnastatud absoluutsete saladuse hoidmise õigustena ilma, et kriminaalmenetluse jaoks oleks klauslit ette nähtud, tähendas selline regulatsioon normide hierarhiast tulenevalt siiski vähemalt ebaselgust. Samuti on eelnõukohase seadusega sätestatud selged mehhanismid ja alused, kuidas ametiprivileegist on võimalik mööduda, ning sätestatakse, et ametiprivileegist möödumiseks on igal juhul vajalik kohtu luba. See annab ametiprivileegiga isiku jaoks suurema kindlustunde, et ta saab oma klientide saladusi kaitsta süüteo menetluses juhusliku avalikuks tuleku eest ka siis, kui need on mingis vormis talletatud.

Ameti- või kutsesaladuse hoidmise kohustust eelnõukohane seadusemuudatus ei mõjuta – kriminaalmenetluse välises käibes on ameti- või kutsesaladuse hoidmise kohustus sätestatud asjakohases eriseaduses ning seda kohustust kelleltki ei võeta. Neil ameti- või kutsesaladust hoidma kohustatud isikutel, kellel kriminaalmenetluses ametiprivileegi ei ole (loetelus punktid *l* kuni *w*), on edaspidi kohustus kriminaalasjas vajadusel ütlushi andma. Teabe andmisest keeldumise õigust polnud neile ka kehtiva kriminaalmenetluse seadustikuga otsesõnu antud. Enamikul neist on ka asjakohases eriseaduses niikuinii klausel, mis kohustab neid kriminaalmenetluses uurimisasutusele ja kohtule teavet andma. Seetõttu nende jaoks sisuliselt midagi ei muutu.

Kõige enam puudutab ametiprivileegide regulatsiooni muudatus advokaate, kelle kutsesaladuse kaitse ebapiisavale regulatsioonile on korduvalt tähelepanu juhitud nii ajakirjanduses kui kohtupraktikas ja kelle ametiprivileegi kaitse on eelnõus põhjalikult reguleeritud, muu hulgas lähtuvalt asjakohasest Riigikohtu ja EIKohtu praktikast. Advokaatide ja kaitsjate ametiprivileeg tagatakse seaduse tasandil senisest kõrgemal tasemel ja nähakse ette kindlad protseduurid selleks, et vältida menetlustoimingute käigus advokaadi ja kaitsja kutsesaladuseks olevate andmete puutumatus põhjendamatuid riiveid.

Advokatuuri kodulehe andmetel oli 31.12.2024 seisuga Eesti Advokatuuri liikmeid, sh assotsieerunud liikmeid kokku 1154. Praktikast tuleb advokaadi valduse läbiotsimist ette väga harva (prokuratuuri andmetel keskmiselt kord aastas).

Teine oluline grupp, keda muudatused teistest enam puudutavad, on tervishoiuteenuse osutajad ja tervishoiutöötajad. Just terviseandmed on sageli keskse tähendusega erinevate vägivallakuritegude menetlemises ning kehaline väärkohtlemine oli 2024. aastal üks kolmest kõige sagedamini toime pandavast kuriteost Eestis.³⁰ Eelnõu kohaselt saab edaspidi kohtu loaga teatud juhtudel välja nõuda ka terviseandmeid, mille väljastamiseks patsient nõusolekut ei ole andnud. See ei kujuta endast märkimisväärset lisakoormust tervishoiutöötajatele ega tervise teenuse osutajatele, kuna ei nõua neilt mingite täiendavate dokumentide koostamist. Pigem on selge menetluskord soovitud, kuna lahendab ära mõningad seni üleval olnud vaidluskohad (nt vaidlused surnud, koomas või vaimse häirega inimese terviseandmete saamise üle).

Kolmas grupp, kellel olevaid andmeid süüteo menetluses sageli kasutatakse, on riikliku järelevalve teostajad. Ka siin muudetakse õiguslik regulatsioon eelnõuga oluliselt selgemaks. Seni on järelevalve käigus kaasaitamiskohustuse raames karistuse ähvardusel saadud teave olnud süüteo menetluses lubamatu tõend lähtuvalt Riigikohtu praktikast, kuid seaduses seda selgelt kirjas ei ole olnud.

³⁰ 2024.aastal registreeriti kokku 28345 kuritegu, neist 7009 vägivallakuritegu, mis annab kokku 25 % registreeritud kuritegude koguarvust. Kuritegevuse ülevaade 2024. (<https://www.justdigi.ee/kuritegevus2024/index.html>).

Kui terviseandmed välja arvata, on ametiprivileegiga hõlmatud teabe kasutamine süüteomenetluses pigem harv ja jääb selliseks ka seadusemuudatuse järel. Seetõttu on seadusemuudatuse mõju ameti- ja kutsealaduse hoidmiseks kohustatud isikutele kokkuvõttes väheoluline.

6.2 Mõju süütegude menetlejatele

Eelnõukohane regulatsioon loob selgust ka süütegude menetlejate jaoks. Kohtueelse uurimise asutusi, mille tööd eelnõu puudutab, on kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt seitse: PPA, Kaitsepolitseiamet, Keskkonnaamet, Maksu- ja Tolliamet, Sõjaväepolitsei, Vanglad ja Justiits- ja Digiministeeriumi vanglate osakond. Kohtueelset menetlust kriminaalasjades juhib prokuratuur. Lisaks on Eestis enamikul riikliku järelevalve teostamise pädevusega asutustel ka väärtegade kohtuvälise menetlemise pädevus. Väärtegade menetlemisel rakendub kriminaalmenetluse seadustiku ametiprivileegide regulatsioon väärtemenetluse seadustikus sätestatud erisustega. Väärtegade kohtuväliseid menetlejaid on Eestis ilma kohalike omavalitsusteta ja ministeriumiteta 22³¹, kohalikke omavalitsusi on 79³².

Süütegude menetlejatele toob eelnõu juurde võimalusi tõendite kogumiseks: kehtiva õiguse kohaselt ei ole terviseandmeid ilma patsiendi nõusolekuta ühelgi juhul võimalik süüteomenetluses saada, kuid eelnõu sätestab reeglid, et kohtu loal terviseandmete saamine oleks siiski võimalik. See annab võimaluse tõhustada süütegude menetlemist.

Teisalt on pikka aega olnud segadus selles osas, kas ametiprivileegiga isikutelt on võimalik ametiprivileegile vaatamata nõuda välja nende valduses olevaid dokumente ja andmeid, mille need isikud on saanud oma ameti- või kutsetegevuse käigus. Kohati on nähtavasti võetud omaks ametiprivileegi kitsendav tõlgendus, mis dokumentide väljanõudmist või menetlustoiminguga äravõtmist ametiprivileegi riivena ei käsitanud. Selles osas toob eelnõu selguse ja kohustab menetlejat saama andmete väljanõudmiseks või äravõtmiseks kohtu eelnev luba. Ehkki kohtu loa saamiseks on kohaselt kõrge standard, on tõsise vajaduse korral luba andmete nõudmiseks või menetlustoiminguga ära võtmiseks siiski võimalik saada.

Võimalus kohtult ametiprivileegiga hõlmatud andmeid sisaldavate tõendite kogumiseks luba küsida toob kaasa mõningase lisakoormuse kohtutele, kes nende lubade saamiseks esitatud taotlusi peavad hakkama läbi vaatama. Kuna menetlustoimingu, sh läbiotsimise teostamiseks loa saamiseks esitatud taotlusi saab lahendada ka pealdise vormis antava määrusega, ei ole täiendava kirjatöö koormus kohtutele märkimisväärne. Küll aga tuleb prokuratuuril ja kohtuvälisel menetlejal lubade taotlused ette valmistada sellise põhjalikkusega, et need sisaldaksid kõiki olulisi andmeid, mida seadus menetlustoimingu loa kohta nõuab.

Eeluurimiskohtunikule koormavaks võib osutuda advokaadibüroo läbiotsimise käigus tekkinud vaidluse lahendamine, kuid kuna advokaadi valduse läbiotsimist tuleb ette väga harva, ei ole

³¹ Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsevägi, Vangla (Vanglateenistus), Kaitsepolitseiamet, Maksu- ja Tolliamet, Päästeamet, Keskkonnaamet, Tööinspeksioon, Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet, Transpordiamet, Andmekaitse Inspeksioon, Finantsinspeksioon, Rahapesu andmebüroo, Raviamet, Terviseamet, Põllumajandus- ja Toiduamet, Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Amet (PRIA), Riigi Infosüsteemi Amet (RIA), Justiits- ja Digiministeerium, Konkurentsiamet, Keeleamet, Muinsuskaitseamet.

³² Eesti Linnade ja Valdade Liidu andmetel 2025.aasta lõpu seisuga (<https://www.elvl.ee/kohalikud-omavalitsused/mis-kohalikud-omavalitsused-0>).

mõju kohtusüsteemile tervikuna suur ja vaidlusi aitab ennetada põhjaliku ja sisuka läbiotsimismääruse koostamine.

6.3 Mõju süüteomenetlusega kokku puutuvatele inimestele

Inimeste jaoks, kes on oma andmed usaldanud mõnele ametiprivileegiga isikule, toob eelnõukohane regulatsioon selge teadmise, millistel tingimustel need andmed võivad süüteomenetlusse jõuda. EIK on märkinud, et siseriiklik õigus peab olema piisavalt selge, et anda kodanikele arusaadavalt teavet, millistel asjaoludel ja millistel tingimustel on ametiasutustel volitused nende valdusi läbi otsida ja dokumente või esemeid arestida.³³

Teatud olukordades võib eelnõukohane regulatsioon laiendada aluseid andmete kasutamiseks – näiteks on mingites olukordades võimalik, et kohus annab loa terviseandmete kasutamiseks ka juhul, kui andmesubjekt ise terviseandmeid menetluses avaldama nõus ei ole. See saab aga toimuda vaid seaduses ette nähtud juhtudel, kui kohtu hinnangul on tõendi kogumine vältimatult vajalik kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks ning tõendi kogumisega ei riivata põhjendamatult isikuõigusi.

Kohtumenetluse osalistele annab eelnõu selge aluse keelduda teabe andmisest enda ja oma advokaadi vahelise õigusabi saamise eesmärgil toimunud suhtluse sh saadud õigusabi sisu kohta.

6.4 Mõju riigi välissuhtlusele

Alates sellest, kui Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas *Särgava v. Estonia*, et Eesti menetlusõigus on advokaadi ametiprivileegi kaitseks ebapiisava detailsusega, on Kohus regulaarselt nõudnud Eestilt teavet selle kohta, mida on probleemi parandamiseks ette võetud. Eelnõuga osutatud probleem lahendatakse.

2025.aastal kirjutas Eesti esindaja alla Euroopa Nõukogu advokaadikutse kaitse konventsioonile, millest tulevad Eestile mitmed kohustused, sh kohustus tagada advokaadi kutsesaladuse kaitse ja sätestada seadustes advokatuuri roll advokaatide kaitset tagakiusamise vastu. Eelnõuga sätestatakse konventsioonis nõutud garantiid advokaatidele.

7. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Seaduse rakendamisega ei kaasne riigile ega kohalikele omavalitsustele otseseid kulutusi.

8. Rakendusaktid

Eelnõuga ei kaasne rakendusaktide muutmise, kehtestamise või kehtetuks tunnistamise vajadust.

9. Seaduse jõustumine

³³ EIKo 05.07.2012 asjas *Golovan v. Ukraine* (No. 41716/06) märkis Kohus, et seadus peab andma kaitset ametiasutuste meelevaldse sekkumise eest. Selles kontekstis on olulised konkreetsed menetluslikud tagatised. See, millised tagatised on nõutavad, sõltub teatud määral sekkumise olemusest ja ulatusest (p 57). Vt ka EIKo *Lindstrand Partners Advokatbyrå AB v. Sweden* (No. 18700/09), p 88 või *Sallinen and others v. Finland* (No. 50882/99), p 82.

Seadus jõustub üldises korras.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu esitatakse eelnõude infosüsteemi kaudu kooskõlastamiseks ministeeriumidele ning arvamuse avaldamiseks kohtutele, Eesti Advokatuurile, Riigiprokuratuurile, Õiguskantsleri kantseleile, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale, Eesti Kohtuekspertiisi Instituudile, Eesti Arstide Liidule, Notarite Kojale, Pangaliidule, Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Kojale, Audiitorkogule, Patendivolinike Kojale, Meediaettevõtete Liidule, Politsei- ja Piirivalveametile, Sõjaväepolitseile, Kaitsepolitseiametile, Maksu- ja Tolliametile, Päästeametile, Keskkonnaametile, Tööinspektsioonile, Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametile, Transpordiametile, Andmekaitse Inspektsioonile, Finantsinspektsioonile, Rahapesu Andmebüroole, Ravimiametile, Terviseametile, Põllumajandus- ja Toiduametile, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ametile, Riigi Infosüsteemi Ametile, Konkurentsiametile, Keeleametile, Muinsuskaitseametile, Eesti Ajakirjanike Liidule ja Eesti Kirikute Nõukogule.